

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DEMOKRATİK PEKİŞME BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE DERNEK
KURMA KÜLTÜRÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Osman ACAR

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı

TEMMUZ 2023

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DEMOKRATİK PEKİŞME BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE DERNEK
KURMA KÜLTÜRÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Osman ACAR
210011007

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şakir DİNÇŞAHİN

TEMMUZ 2023

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tez Onay Belgesi

Enstitümüz, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı (210011007) numaralı öğrencisi Osman ACAR'ın "Demokratik Pekişme Bağlamında Türkiye'de Dernek Kurma Kültürü" adlı tez çalışması 21/07/2023 tarihinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından Oy Birliği ile Yüksek Lisans tezi olarak Kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

Jüri Onay Tarihi: 21/07/2023

- 1) Tez Danışmanı:** Prof. Dr. Şakir DİNÇŞAHİN
- 2) Jüri Üyesi:** Dr. Öğr. Üyesi Orhun Cem KARSAVURAN
- 3) Jüri Üyesi:** Dr. Öğr. Üyesi Selim SEZER

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Demokratik Pekişme Bağlamında Türkiye’de Dernek Kurma Kültürü” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim (21/07/2023).

Osman ACAR

İÇİNDEKİLER

Sayfa

İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
ÇİZELGE LİSTESİ	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
1. GİRİŞ	1
2. DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK PEKİŞME	4
2.1 Demokrasi	4
2.2 Demokratik Pekışme Kuramı	8
2.3 Dernekler ve Demokratik Pekışme	13
2.4 Dernekleşme Demokratik Konsolidasyonu Sağlayabilir mi?	16
2.5 Türkiye’de Dernekçiliğın Tarihçesi	18
2.5.1 Dernek kavramı	18
2.6 Cemiyetten Derneğe Bir Nosyonun Tarihçesi	22
2.7 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Cemiyet Olarak Dernek Kurma Kültürü	22
2.7.1 Tanzimat Döneminde dernek kurma kültürü.....	24
2.7.2 I. Meşrutiyet döneminde dernek kurma kültürü	25
2.7.3 II. Meşrutiyet döneminde dernek kurma kültürü.....	27
2.8 Cumhuriyet Dönemi Dernek Kurma Kültürü.....	28
2.8.1 Tek parti dönemi.....	28
2.8.2 1945-1960 yılları arasında dernek kurma kültürü	30
2.8.3 1960-1980 yılları arası dernek kurma kültürü	31
2.8.4 1980-2000 yılları arası dernek kurma kültürü	31
2.8.5 2000 yılından günümüze dernek kurma kültürü.....	34
3. TÜRKİYE’DE DERNEK KURMAK VE AMAÇLARINA GÖRE DERNEK FAALİYETLERİ	37
3.1 Türkiye’de Dernek Kurma Süreci	37
3.1.1 5253 Sayılı Dernekler Kanununun getirdiği yenilikler ve değişiklikler.....	42
3.1.2 Türkiye’de platform kurmak	44
3.1.3 Türkiye’de çocuk dernekleri.....	44
3.1.4 5253 sayılı yeni yasada cezalandırma süreci	44
3.1.5 Dernekler Yönetmeliği ile getirilen yenilikler ve pratikteki yansımaları..	44
3.1.6 Türkiye’de derneklerin üst kuruluşu olarak federasyon ve konfederasyon kurma süreci	45
3.1.7 Dernekler Yönetmeliğine göre federasyon ve konfederasyonların denetimi	46
3.1.8 Türkiye’de derneklerin kamu yararına çalışan dernek statüsü kazanmaları	47
3.1.9 Kamu yararına çalışan dernek statüsünün kaybedilmesi.....	48

3.1.10 Türkiye’de derneklerin izin almadan yardım toplama statüsü kazanma süreci.....	49
3.1.11 Türkiye’de derneklerin denetim işlemleri	51
3.1.12 Sivil toplumla ilişkiler genel müdürlüğünün kurulması ve faaliyetleri ...	52
3.1.13 2020 yılı sonunda dernekler kanunu’nda yapılan en son değişiklikler ...	52
3.2 Türkiye’de Amaçlarına Göre Dernekler ve Faaliyetleri.....	54
3.3 Kategoride Derneklerin Nevileri	57
3.3.1 Mesleki ve dayanışma dernekleri	57
3.3.2 Spor ve spor ile ilgili dernekler	57
3.3.3 Dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine göre faaliyet gösteren dernekler ...	57
3.3.4 Eğitim ve araştırma dernekleri	58
3.3.5 Kültür – sanat ve turizm dernekleri	59
3.3.6 İnsani yardım dernekleri	59
3.3.7 Toplumsal değerleri yaşatma dernekleri.....	60
3.3.8 Sağlık alanında faaliyet gösteren dernekler.....	61
3.3.9 Bireysel öğreti ve toplumsal gelişim dernekleri	61
3.3.10 Çevre doğal hayat hayvanları koruma dernekleri.....	63
3.3.11 İmar, şehircilik ve kalkındırma dernekleri	63
3.3.12 Hak ve savunuculuk dernekleri	64
3.3.13 Engelli dernekleri	65
3.3.14 Düşünce temelli dernekler	65
3.3.15 Kamu kurumları ve personellerini destekleyen dernekler.....	65
3.3.16 Gıda, tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren dernekler	66
3.3.17 Dış Türkler ile dayanışma dernekleri	66
3.3.18 Uluslararası teşekküller ve işbirliği dernekleri.....	66
3.3.19 Şehit yakını ve gazi dernekleri	67
3.3.20 Yaşlı ve çocuklara yönelik dernekler	67
3.3.21 Çocuk dernekleri.....	67
3.3.22 Yabancı dernekler-diğer dernekler	68
4. TÜRKİYE’DE DERNEKLERİN GELİR KAYNAKLARI VE DERNEKLERE DESTEK VEREN KURULUŞLAR	73
4.1 Türkiye’de Derneklerin Yardım Toplama Usulleri.....	74
4.2 Derneklere Hibe Fon ve Destek Sağlayan Kuruluşlar.....	75
4.3 İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü	76
4.4 Ulusal Ajans	79
4.5 Kalkınma Ajansları	81
4.6 Gençlik ve Spor Bakanlığı Fon ve Hibeleri	82
4.7 Yabancı Büyükelçiliklerin Proje Destek Fonları.....	84
4.8 Türkiye’de Derneklerin Yıllara Göre Gelirler Toplamı	84
5. GÜNÜMÜZDE DERNEKLER VE TÜRKİYE’DE DERNEK KURMA KÜLTÜRÜ.....	86
5.1 Dernek Kurma Kültürü.....	86
5.2 Derneklerin İşlevleri ve Kamu Politikalarına Tesirleri	88
6. TÜRKİYE’DE DERNEKLERİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 92	
6.1 Derneklerin İç ve Dış Dinamikler Kaynaklı Sorunları.....	92
6.2 Derneklerin Kurumsal Yapılarının Geliştirilmesine Dair Çözüm Önerileri	93
7. YENİ KAVRAMLAR ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’DE DERNEK KURMA KÜLTÜRÜ.....	96
7.1 Yönetişim	96
7.2 Gönüllük.....	97

7.3 Hesap Verilebilirlik ve Şeffaflık	97
7.4 Katılım.....	97
7.5 Sürdürülebilirlik	98
7.6 Sosyal Grup Oluşturma	98
7.7 Çoğulculuk	98
7.8 Lobicilik ve Baskı Mekanizması.....	99
7.9 Birlikte Hareket Edebilme Repertuarı.....	99
7.10 Sosyal Amaçlı Sivil Kuruluş Olma	100
7.11 Kamu Yararı	100
7.12 Özerklik.....	101
8. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	102
KAYNAKLAR	110
ÖZGEÇMİŞ.....	115

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
DDB	: Dernekler Dairesi Başkanlığı
DERBİS	: Dernekler Bilgi Sistemi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
NGO	: Non-Governmental Organization- Hükümet Dışı Organizasyonlar
STİGM	: Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
YTB	: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

ÇİZELGE LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Çizelge 3.1: İzne Tabi Kelime Kullanan Dernekler	40
Çizelge 3.2: Yıllara Göre Derneklerin Denetim İşlemleri	51
Çizelge 3.3: Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Kurumsal Yapısı.....	52
Çizelge 3.4: Türkiye’de Derneklerin ve STK’ların Sayısal Dağılımı	55
Çizelge 3.5: Türkiye’de Yabancı Derneklerin Faaliyetleri.....	69
Çizelge 3.6: 2019 Yılı İtibariyle Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun Kapsamında Kurulan Kuruluşların Merkezlerine Göre Dağılımı.....	69
Çizelge 3.7: Derneklerin En Fazla ve En Az Kurulduğu İller	71
Çizelge 3.8: Türkiye’deki Derneklerin Üye İstatistikleri	72
Çizelge 4.1: STİGM Yıllara Göre Derneklere Yapılan Maddi Yardım Oranı	79

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.1: Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı	56
Şekil 3.2: Derneklerin Bölgelere Göre Dağılımı	70
Şekil 3.3: Derneklerin Bölgelere Göre Dağılımı	70
Şekil 3.4: Yıllara Göre Faal Dernek Sayıları	71
Şekil 3.5: Yıllara Göre Dernek Üye Sayısı.....	72
Şekil 4.1: Türkiye’de Derneklerin Yıllara Göre Gelirler Toplamı	85

DEMOKRATİK PEKİŞME BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE DERNEK KURMA KÜLTÜRÜ

ÖZET

Çalışmamızın amacı Türkiye’de sivil toplum örgütleri denilince ilk akla gelen kuruluşlar olan derneklerin “demokratik pekişme kuramı” bağlamında dünden bugüne gelişim çizgisiyle Türkiye’de dernek kurma kültürünün detaylı analizini yapmaktır. Bu minval üzere “Cemiyetten Derneğe” tekâmül eden bir nosyonun tarihsel perspektiften oluşturduğu kültürel örüntüyü araştırmak suretiyle Türkiye’de “demokratikleşme ve demokratik pekişme” bağlamında dernek kurma kültürünün analizini yaparak Türkiye’de yaşanan süreci ortaya koymaktır. Bu tezde derneklerin Türkiye’de topluma, sosyo-ekonomik yapıya, kültürel yapıya ve içtimai hayata olan etkileri detaylı bir şekilde incelenerek demokratik pekişme kavramının tezahürlerini ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de Dernek kurma kültürünün neden istenilen düzeyde inkişaf etmediğini dahası zayıf ya da cılız kaldığını incelenmiştir. Demokratik süreçlerle ilişkisini tarihten, finanstan ve siyasi kültürden kaynaklı genetik kodlarını ve tekâmül sürecinin ipuçlarını ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda demokrasi ve “demokratik pekişme” sürecinde derneklerin Türkiye’deki etkisinin neler olduğu farklı veçheleriyle, ekonomiden tarihsel geçmişe, siyasi kültürden derneklerin yapılarına “demokratik pekişme kuramı” çerçevesinde incelenmiştir.

1800’lerde başlayan ve bugüne değin kuvvetlenerek artan Cemiyet kurma kültürü günümüzde 122 bin olan dernek sayısı, yaklaşık 9 milyon üye sayısı ve 25 milyon liralık finansal hacmiyle Türkiye’nin gelişmesine, büyümesine ciddi mahiyette katkıda bulunmaktadır. Türkiye’de geçmişten intikal eden güçlü bir dernek kurma kültürü bulunmaktadır ancak bu kültürün demokrasinin konsolide olmasında nasıl bir katkısı bulunduğu tezimizin ana konusunu teşkil etmektedir.

Bu tez ’de demokratik pekişme kuramı kapsamında derneklerde bulunması gereken nosyonlar çerçevesinde Türkiye’de dernek kurma kültürü değerlendirilmiştir. Yönetişim, şeffaflık, gönüllük, hesap verilebilirlik, katılım, sürdürülebilirlik, sosyal grup oluşturma, çoğulculuk, lobicilik, birlikte hareket edebilme repertuarı, baskı grubu, sosyal ve sivil diyalog kavramlarının dernek kurma kültürüne tezahürleri ortaya konulmuştur.

Türkiye’de tarihten tevarüs eden dernek kurma kültürünün demokrasinin konsolide olması sürecinde etkileri incelenmiştir. Ana teorimiz “demokratik pekişme kuramı” çerçevesinde Türkiye’de “derneklerin” detaylı olarak incelenmesi sürecini kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye’de Dernekler, Dernekler, Cemiyet, Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi, Demokratik Pekişme*

CULTURE OF FOUNDING ASSOCIATIONS IN TURKEY IN THE CONTEXT OF DEMOCRATIC STRENGTHENING

ABSTRACT

The aim of our study is to make a detailed analysis of the culture of establishing associations in Turkey, with the development line from past to present, in the context of the "democratic consolidation theory" of associations, which are the first organizations that come to mind when talking about non-governmental organizations in Turkey. In this way, it is intended to reveal the process in Turkey by analyzing the culture of establishing associations in the context of "democratization and democratic consolidation" by researching the cultural pattern formed by a notion that evolves from "Community to Association" from a historical perspective. In this thesis, the effects of associations on society, socio-economic structure, cultural structure and social life in Turkey were examined in detail and this way it was aimed to reveal the manifestations of the concept of democratic consolidation.

It has been examined why the culture of establishing associations in Turkey did not develop at the desired level, moreover, it remained weak or undersized. It has been tried to reveal its relationship with democratic processes, genetic codes originating from history, finance and political culture, and the clues of the evolution process. In this sense, the effects of associations in Turkey in the process of democracy and "democratic consolidation" have been examined in different aspects, from the economy to the historical past, from political culture to the structures of associations within the framework of the "democratic consolidation theory".

The culture of founding a society, which started in the 1800s and has grown stronger until today, contributes significantly to the development and growth of Turkey with the number of associations of 122 thousand today, the number of approximately 9 million members and a financial volume of 25 million liras. There is a strong culture of establishing associations inherited from the past in Turkey, but how this culture contributes to the consolidation of democracy is the main subject of our thesis.

In this thesis, the culture of establishing associations in Turkey has been evaluated within the framework of the notions that should be found in associations within the scope of democratic consolidation theory. The manifestations of the concepts of governance, transparency, voluntarism, accountability, participation, sustainability, social grouping, pluralism, lobbying, acting together, pressure group, social and civil dialogue on the culture of establishing associations have been revealed.

The effects of the culture of founding associations inherited from history in Turkey in the process of consolidation of democracy were examined. Our main theory covers the detailed examination of "associations" in Turkey within the framework of "democratic consolidation theory".

Keywords: *Associations in Turkey, Associations, Society, Non-Governmental Organizations, Democracy, Democratic Consolidation*

1. GİRİŞ

Çalışmamızın amacı Türkiye’de sivil toplum örgütleri denilince ilk akla gelen kuruluşlar olan derneklerin “demokratik pekişme kuramı” bağlamında dünden bugüne gelişim çizgisiyle Türkiye’de dernek kurma kültürünün detaylı analizini yapmaktır. Bu minval üzere “Cemiyetten Derneğe” tekâmül eden bir nosyonun tarihsel perspektiften oluşturduğu kültürel örüntüyü araştırmak suretiyle Türkiye’de “demokratikleşme ve demokratik pekişme” bağlamında dernek kurma kültürünün analizini yaparak Türkiye’de yaşanan süreci ortaya koymaktır. Bu tezde derneklerin Türkiye’de topluma, sosyo-ekonomik yapıya, kültürel yapıya ve içtimai hayata olan etkileri detaylı bir şekilde incelenerek demokratik pekişme kavramının tezahürlerini ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Türkiye’de Dernek kurma kültürünün neden istenilen düzeyde inkişaf etmediğini dahası zayıf ya da cılız kaldığını batılı anlamda demokratik süreçlerle ilişkisini tarihten, finanstan ve siyasi kültürden kaynaklı genetik kodlarını ve tekâmül sürecinin ipuçlarını ortaya koyarak nedenselliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bilhassa Osmanlı’dan günümüze dönemsel siyasi saiklerin etkilediği dernek kurma kültürü detaylı bir şekilde ele alınarak derneklerin toplumsal ihtiyaçları hangi ölçüde karşıladığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma da Türkiye ‘de derneklerin ilk görülmeye başladıkları dönem olan 1800’lü yılların başından günümüze kadar süregelen yaklaşık iki yüzyıllık tarihi tekâmül süreci açıklanmaya, tahlil ve tetkik edilmeye, tarihsel süreç içerisinde derneklerin profilini ortaya koymaya ve bu konuda yaşanan dönüşüm ve gelişmeleri incelenmeye çalışılmıştır.

Demokratik pekişme bağlamında Türkiye’de derneklerin nevi şahsına münhasır bir süreç ve kendine özgü bir yeri bulunmaktadır. Batı’da sivil toplum örgütlerinin demokrasi üzerine izdüşümleri yüzlerce yıllık bir gelenek içerisinde tedrici olarak gelişerek sivil özgürlükler bağlamında demokratik pekişmeyi sağlamada önemli bir yere sahip olmuştur.

Çalışmamızda öncelikle Demokrasi kavramı ve Türkiye’de son 200 yıllık demokratikleşme serencamında derneklerin işlevselliği ele alınmakta ve demokratik

pekişme sürecinde günümüzde Türkiye’de derneklerin sorunları, dernek kurma kültürünü geliştirmek için yapılması gereken dönüşümlerin analizi yapılarak Türkiye’de dernek kurma kültürünün nasıl bir tematik motif üzerine inkişaf ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu itibarla Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin en aktif tecessüm etmiş kuruluşları olan derneklerin geçmişten geleceğe dönüştürücü çizgisi aktarılmaktadır.

1800’lerde başlayan ve bugüne değin kuvvetlenerek artan Cemiyet kurma kültürü günümüzde 122 bin olan dernek sayısı, yaklaşık 9 milyon üye sayısı ve 25 milyon liralık finansal hacmiyle Türkiye’nin gelişmesine, büyümesine ciddi mahiyette katkıda bulunmaktadır. Türkiye’de geçmişten intikal eden güçlü bir dernek kurma kültürü bulunmaktadır ancak bu kültürün demokrasinin konsolide olmasında nasıl bir katkısı bulunduğu tezimizin ana konusunu teşkil etmektedir. Bu bağlamda demokratik pekişme sürecinde derneklerin Türkiye’deki izdüşümünün nasıl tezahür ettiği tezimiz içerisinde farklı yönleriyle ele alınmıştır. Tezimizin araştırma metodolojisinde nitel veri ve kaynak taraması, tarihsel araştırma yöntemi ve bağlam analizi yöntemlerine başvurmak suretiyle bilimsel metodoloji izlenmiştir. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü’nün resmi arşiv kayıtları, istatistik verileri, DERBİS sisteminin çıktıları parametrelerinden istifade edilerek ve bütün bir akademik literatür taraması yapmak suretiyle bilimsel bir arka plana oturtulmuştur.

Tezimizin ana konusunu teşkil eden “demokratik pekişme bağlamında dernek kurma kültürünü” Türkiye cihetinden incelemek amacıyla tezimizde dernek mefhumunun tarih içerisinde gelişim süreci ve demokratik pekişmeye etkileri, Türkiye’de amaçlarına göre derneklerin tasnifi, gelir ve fon kaynakları ve bağımsız hareket etme kabiliyetleri; demokratik pekişme açısından; yönetim, şeffaflık, gönüllük, hesap verilebilirlik, katılım, sürdürülebilirlik, sosyal grup oluşturma, çoğulculuk, lobcilik, birlikte eylemler yapabilme repertuarı, sosyal ve sivil diyalog kavramlarının dernek kurma kültürüne tezahürleri ortaya konulmuştur.

Toplam altı bölümden müteşekkil olan tezimizde; Tezin birinci bölümünde araştırma sorunsalı belirlenmiş ve çalışmanın dayandığı literatür ile tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesi ifade edilerek teorik arka plan ortaya konulmuştur. Bu minval üzere Demokrasi kavramı ve demokratik pekişme süreci, bu kapsamda Türkiye’de Dernekçiliğin Tarihçesi, Dernek Kavramı, “Cemiyetten Derneğe” kavramın gelişim ve dönüşüm süreci tarihsel perspektifte ele alınmıştır.

Tezin ikinci bölümünde Türkiye’de dernek kurmak ve amaçlarına göre dernek faaliyetleri tasnif edilerek detaylı olarak incelenmiştir. Bu yönüyle hangi dernek türlerinin demokratik gelişmeye katkıda buldukları detaylı olarak analiz edilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde ise derneklerin gelirleri ve fon kaynakları, Türkiye’de derneklerin gelirleri toplamı detaylı olarak mercek altına alınarak derneklere destek veren kurum ve kuruluşlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Demokratik pekişmenin en temel amillerinden olan “bağımsız hareket edebilme” ve “baskı kurabilme” bağlamında derneklerin genel yapıları incelenmiştir.

Dördüncü bölümde günümüzde Türkiye’de dernekler ve dernek kurma kültürü araştırılarak demokratik pekişme sürecinde derneklerin oluştuğu vasat ve şartlar değerlendirilmiştir.

Tezin beşinci bölümünde Türkiye’de derneklerin demokratikleşme bağlamında sorunları ve çözüm önerilerine değinilerek, derneklerin yaşadığı problemler ve bu problemlere dair detaylı analizlerde bulunulmuştur.

Tezin altıncı bölümünde demokratik pekişme bağlamında derneklerde bulunması gereken nosyonlar çerçevesinde dernek kurma kültürü değerlendirilmiştir. Yönetişim, şeffaflık, gönüllük, hesap verilebilirlik, katılım, sürdürülebilirlik, sosyal grup oluşturma, çoğulculuk, lobicilik, birlikte hareket edebilme repertuarı, değerler, sosyal ve sivil diyalog kavramlarının dernek kurma kültürüne tezahürleri ortaya konulmuştur.

Sonuç bölümünde ise; teze dair özdeşimsel değerlendirmeler yapılarak demokratik pekişme bağlamında Türkiye’de dernek kurma kültürünün genel analizi yapılmıştır.

2. DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK PEKİŞME

2.1 Demokrasi

Etimolojik olarak antik Yunan 'da ortaya çıkan demokrasi kavramı esas itibariyle demos-halk, kratos-yönetimi yani "halkın kendisini yönetmesi" anlamında kullanılmaktadır. Demokrasi sözcüğü neredeyse günümüzden yirmi altı yüzyıl evvel ilk kez antik Yunanda kullanılmaya başlanılan ve önemli çağrışımlar ifade eden bir mefhumdur. Felsefeciler açısından demokrasi siyasi süreç hakkında bilgi ve değer üretme vesilesi olduğu gibi, adalet, iyi yönetim, arayışlarının en önemli enstrümanlarından birisi olarak telakki edilmektedir. Ayrıca siyaset felsefesi açısından da demokrasi savunusu, iyi toplum ve iyi devlet arayışı içinde anlamını bulmaktadır (Çağla, 2021). Antik Yunanlılar, yalnızca demokrasi kavramını keşfetmiş olmakla kalmayıp, aynı zamanda kavram gelişmekte olan gerçekliği, 'vatandaşların kendi kendilerini yönettikleri şehir devleti' tanımlamak için zekice tahayyül edilip geliştirildi. Polis ya da şehir devleti, genel olarak küçük, özerk, kendi kendine yetebilen bir devlettir. "Polisler" politik özerkliğinden başka modern devletin sahip olduğu niteliklerden çok azına sahipti (Arblaster, 1999).

Nitekim antik çağlardan günümüze insanlığın müşterek/ortak yaşam istencinde demokrasi kavramı merkezi bir önemi haizdir. Demokrasi alanındaki kuramları açıklama serüveni bir ucu Eski Yunana öbür ucu günümüz modern hatta post modern dünyasına kadar uzanan zor bir düşünsel faaliyeti iktiza etmektedir. Dahl'a göre demokrasi tarihi, dümdüz ve neredeyse sonsuz ve sonunda onu bugünkü yüksekliğe getirecek olan uzun tırmanışa geçinceye kadar sadece birkaç tepe olan bir çölü aşan gezgin yoluna benzemektedir (Dahl, 2021). Bu sebeple kavramın her zaman kesin bir biçime uymaktan uzak ve içerikten yoksun gibi hal alan fakat bu görüntünün altında geniş bir anlam yelpazesi barındığını kabul etmek gerekir. Bu yönüyle ifade edilen demokrasinin önüne aldığı ekler, klasik demokrasi, çoğulcu demokrasi, liberal demokrasi, sosyalist demokrasi, biçimsel demokrasi, temsili demokrasi, burjuva demokrasisi, iktisadi demokrasi, otoriter demokrasi, kalkınmacı demokrasi, doğrudan demokrasi, güçlü demokrasi, himayeci demokrasi gibi ekler bu savı destekler

niteliktedir. Demokrasi kavramının herkesin benimsediği evrensel bir değerler manzumesi ve müspet bir anlamı olmasına rağmen tek ve değişmez bir mahiyeti yoktur. Bu itibarla demokrasi mefhumunun üç farklı içeriksel yaklaşımının varlığından söz edilmektedir. Bunlar ilkin “muhalif”; demokrasinin ne olmaması gerektiğini, ikinci “gerçekçi yaklaşım” ne ihtiva ettiğini kurumlar, işlevler ve süreçler olarak demokrasiyi anlatmaktadır, üçüncü olarak “mükemmeliyetçi” yani ütopyik yaklaşımlar; mükemmel bir toplumun nasıl olması gerektiği ifade eder (Tosun, 2001). Sartori ise yeteri kadar sözlük karıştırılsa, demokrasinin değişik kimselere o kadar farklı şeyler ifade ettiğini görüleceğini ki bundan demokrasinin farklı anlara olduğu sonucunu çıkartılacağını ifade etmektedir. Faydalı olması açısından etimolojik tanıma sarılmak her şeyi basit, açık, tutarlı hale getireceği için hiç şüphesiz uygun olacaktır. Ancak, hâlihazırda bulunan siyasal ilişkilerde demokrasinin gerçekte ne olduğunu ve nasıl anlaşıldığını göreceğ olursak şimdiki anlamın halkın kendi kendini yönetmesi fikriyle çok az benzerliği olduğunu ifade etmektedir. Demokrasinin hakikatte kullanılışını tecrübe biçimlendirmiştir bu kullanım tabiiyatı gereği normatif bir söyleme yol açacaktır (Sartori, t.y). Bu sebeple çağdaş demokrasiler sınırlı bir çoğunluğun egemenliğine, seçilme yöntemlerine ve iktidarın seçimlerle değişebilmesine dayanmaktadır. Sartori’ye göre demokrasi denildiğinde esas itibariyle anlaşılması lazım gelen liberal demokrasidir. Burada önemli olan çoğunluğun yönetiminden farklı olarak sınırlı çoğunluk yönetimi şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Halkın kararı çoğunluk artı bir fazlasıdır ancak burada riayet edilmesi gereken husus azınlığa baskı uygulamayacak mahiyette olmasıdır. Bunu da sağlayacak olan yine demokrasinin bizatihi kendisidir. Çünkü demokraside çoğunluğun karar alınması azınlığın haklarını saygılı olması ve tahakkümde bulunmamasıyla sınırlandırılmıştır. Şayet bu sınırlandırma tezahür etmezse çoğunluk azınlığa karşı adaletsiz, eşitsiz ve haksız davranabilecektir. Bu durum kontrol edilebilmesi için azınlık haklarına saygılı bir çoğunluk yönetiminin teşkil edilmesi gereklidir. Demokrasi teorisinin gelişim felsefesine değinen Schumpeter ise, demokratik metodun halkın kendi iradesinin yerine getirmek için toplanan kişilerin

seçilmesi suretiyle meseleler üzerine kendi adına karar vermesi yoluyla “ortak iyiyi” gerçekleştiren siyasi kararlara varmasını tesis eden “kurumsal bir düzenleme” olarak telakki etmektedir. Dolayısıyla “ortak iyi” ve “halkın iradesi” tüm sorunların kesin cevaplara ulaşacak bir anahtar ifade etmektedir. Bu itibarla tüm bireylerin kendi kamusal işlerinin denetiminde yer alarak, aktif ve sorumlu bir şekilde “ortak iyiyi” ileri taşımak için verilecek kollektif mücadeleye katılması gerekmektedir. Bu anlamda Scumpeter’in yaptığı tanımlama liderliği ele geçirmek için “serbest oy” ve “rekabetçi seçimler” yoluyla iktidara gelme yaklaşımı minimalist/realist demokrasi olarak ifade edilmektedir (Schumpeter, 2021). Batı’da son iki yüzyıl zarfında yerleşik hale gelen yeni tipteki demokrasiye işaret etmenin en iyi yolu nedir?

Charles Tilly’ise demokrasiyi daha iyi anlamak için kapsamı ve karakterindeki çeşitlenmeyi ve değişimi anlamak adına kesin bir tanım yapmanın önemli olduğuna işaret ederek demokrasinin ne olduğunu anlamaya çalışan gözlemcilerin dört çeşit tanımdan birisini seçtiğini ifade etmektedir (Tilly, 2014). Bunlar Anayasal yaklaşım, tözel yaklaşımlar, prosedürel yaklaşımlar, süreç yönelimli yaklaşımlar olarak tanımlanmaktadır. Demokrasinin ne olduğunu anlayarak tasnif etmemiz açısından Tilly’nin bu tanımlaması önem arz etmektedir. Anayasal yaklaşıma göre bir ülkenin çıkarttığı yasalara odaklanarak o ülkede çıkartılan yasal düzenlemeleri başka ülkelerle mukayese etmek suretiyle oligarşiler, cumhuriyetler, monarşiler arasındaki farklıların neler olduğu görülebilmektedir. Dahası demokrasiler içerisinde federal ve üniter yapıları; anayasal monarşiler, başkanlık sistemleri, parlamento merkezli yapıların değerlendirmesinde bu yaklaşım üzerinden analiz edilebilir. Tözel yaklaşımlar ise bizi tezimizin temelini teşkil eden demokratik pekişme ve sivil toplum/derneklerin demokrasi teorisindeki yerinin analizinde işaret ederek incelemektedir (Tilly, 2014).

Nitekim “tözel yaklaşım” belli bir rejimin desteklediği yaşam koşullarına ve uygulanan politikaları ele almaktadır. Rejimin kişisel özgürlüğü, sosyal adaleti, kamusal müzakere sürecini, toplumsal eşitliği, çatışmaların barışçıl yollarla çözülüp çözülmediği, sivil toplumla olan münasebetlerini değerlendirerek anayasasında yazılı olana bakmaksızın ‘demokrasi’ olarak kabul edilebileceği ortaya konulmaktadır. “Prosedürel yaklaşım” ise bir rejimin demokratik olup olmadığını hükümet pratikleri ve belli kriterlere indirgemektedir. Prosedür tanımlamalarla bir ülkeyi değerlendiren gözlemci, odaklandığı ana eksen seçimler ve katılım olgusudur. Çok sayıda yurttaşın

katıl sağladığı, bilfiil rekabete dayalı olup olmadığına, adil bir şekilde seçimler sonucunda iktidarın değişip değişmediğine odaklanır. Özellikle Tilly'nin de ifade ettiği gibi "Freedom House" prosedürel unsurlara bakarak o ülkenin demokratik olup olmadığını değerlendirmektedir. Rekabete dayalı çok partili sistem, tüm yetişkin yurttaşların oy hakkı, gizli oylama, makul oy güvenliğinin bulunup bulunmadığı, siyasi partilerin medya aracılığıyla siyasi kampanya yürütme imkânı ve kamuya açık bir şekilde seçmenlere ulaşması demokrasinin bulunup bulunmadığının bir göstergesi olarak telakki edilmektedir. Süreç yönelimli yaklaşımlar ise diğer üç yaklaşımdan farklılaşmaktadır. Bir ülkedeki duruma demokratik diyebilmek için sürekli hareket halinde olması gereken bazı asgari süreç dizilerinin bulunması lazım geldiğini ifade etmektedir. Burada "etkin katılım" önemli bir yer tutmaktadır. Dernek bir politikayla alakalı karar almadan evvel tüm üyelerin politikanın ne olması gerektiğine dair mülahazalarının diğer üyelerce bilinmesinin sağlanması ve eşit ve etkin fırsata sahip olmalıdır. Oy kullanma eşitliği, bilgi edinebilmesi, gündemin denetimi ve tüm yetişkinlerin dahil olması (kadınlar, köleler, yoksul kişilerin dışlanmaması) bu tasnifi Robert Dahl'dan mülhem aktaran Tilly'e göre demokrasinin varlığının kriteri olarak görülmektedir (Tilly, 2014).

Demokrasilerin gelişim serüveni; antik dönemde başlayarak, roma cumhuriyeti, İtalyan kent devletleri demokrasi tecrübeleri, Amerikan devrimi ve Fransız ihtilaliyle tedrici olarak gelişerek bugünkü sürece erişmiştir. Bu itibarla tarihten tevarüs eden bu zengin külliyat ve müktesebat bugünkü anlamda demokrasi yönetiminin biçimlenmesini sağlamıştır. Modern demokrasi, temsili demokrasi, parlamenter demokrasi, çoğulcu demokrasi, anayasal demokrasi ve liberal-demokrasi çok farklı nosyonlar ve terimler kullanıldı. Bazı demokrasi teorisyenleri zaviyesinde "antik demokrasiyle" aradaki nüans, daha büyük ve daha karmaşık toplumlarda "doğrudan demokratik yönetim" şekillerinin artık mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır; modern demokrasinin "temsili" olmasının esas nedeni budur (Mouffe, 2009). Winston Churchill'in klasik sözüyle dile getirilmiştir: "Demokrasi tüm yönetim şekillerinin en kötüsüdür, ama daha iyisi de henüz bulunabilmiş değildir". Bu ifade genel itibarıyla "temsili liberal demokrasiyi" destekleyen bir argüman olarak telakki edilirken bir yönüyle de derin şüpheciliğin ihtiva etmektedir (Hobsbawm, 2008).

9 Kasım 1989 Berlin duvarının yıkılmasıyla beraber Fukiyama'nın "Tarihin Sonu ve Son İnsan" eserinde ifade ettiği liberalizm hâkim ideoloji olduğu ve liberal

demokrasilerinin artık kesin olarak galebe çaldığı argümanı literatürde çokça tartışılarak yerini almıştır. Ancak günümüzde demokrasi tartışmalarının temel eksenini “demokrasinin kırılabilir” olması ve demokrasileri geri çevirmeye dair endişeler yer almaktadır. Bilhassa bir siyasal rejim yapısal olarak demokrasi niteliği taşıyorsa da toplumda ve hayat pratikleri içerisinde, okul, işyeri, kamu hizmetleri demokratik özellikler taşımadığı ve demokratik pekişmenin tam mahiyetiyle tecrübe etmediği ya da entropinin baş gösterdiği durumda baskı rejimine dönüşebilmekte ve “demokrasinin geri çevirimi” dediğimiz süreç tezahür etmektedir.

Pratik ampirik bir yaklaşımla günümüzde dünyanın her yerinde küresel demokrasi talepleri artarak devam etmektedir. Küresel sistemin demokratik olmayan niteliklerine, eşitsizliklerine, adaletsizliklerine yönelik olarak, sayısız protesto ve kitlesel eylemler gerçekleştirilmektedir. Bu protestolar giderek teşkilatlı bir hale dönüşerek örgütlenerek sürekli hareketlere dönüşmektedir. 1999’da ABD Seattle’da Dünya Ticaret Örgütü protestoları ilk kez uluslararası basının dikkatini çekse de dünyanın bağımlı ülkeleri on yıllardır, küresel siyasal sisteme ekonomik, hukuki ve siyasal şikayetlerde bulunmaktadır. Bugünkü protestoların çoğu temsil eksikliğine yoğunlaşmaktadır. Ulusal ve yerel siyasal sistemin yarattığı temsil sorunları “küresel sistemi” doğrudan etkilemektedir (Hardt ve Negri, 2004).

Bu minval üzere dernekler baskı grubu, katılım, yönetim, kolektif hareket etme kabiliyeti ve devletten özerk olması ile demokrasinin pekişmesini ve siyasal iktidarları demokratik süreç içerisinde yönlendirebilme kabiliyetine sahiptir.

2.2 Demokratik Pekişme Kuramı

Demokratik Pekişme Kuramı; bir ülke ve rejim içerisinde bulunan otoriter rejimlerin hangi mahiyette nasıl ve neden çöktüğü, demokrasiye geçiş sürecinin nasıl ve neden ortaya çıktığını ve ne şekilde tezahür ettiğini açıklamaya çalışan kuramsal çerçeve olarak tanımlayabiliriz. Touraine’nin ifade ettiği üzere; demokrasi, sivil toplumdan siyasal sisteme ve siyasal sistemden de devlete doğru ilerleyen bir düşünsel anlama gelir. Bu anlamda aşağıdan yukarıya bir teşkilatlanmadır. Demokrasi “ulus egemenliğinin” olduğu toplumda devlet ve toplum arasındaki yapısal bir birleştiricidir (Tourain, 1997). Hobsbawm ‘demokrasi’ kelimesi devlet modeli anlamına gelmektedir; yani, ‘demokrasi’ sözcüğünün karşılığı, hukukun egemenliği ile çeşitli sivil ve siyasal haklarla özgürlükleri güvence altına almayı vaat eden ve

rakip adaylar ve/veya örgütler, partiler arasında düzenli aralıklarla yapılan seçimlerde genel oy hakkı usulünce, bütün yurttaşların sayısal çoğunluğuyla seçilmiş, temsili meclisleri de kapsayan organlarla yönetilen bir anayasal devlet olarak ifade edilmektedir (Hobsbawm, 2008).

Demokrasinin pekişmesinin en önemli unsuru “demokratikleşmenin kriterinin” neler olduğu sorunsalı teşkil etmektedir. Bir ülkede demokrasinin pekişmesini ve demokratik değerlerden uzaklaşması sorunsalı hep tartışıla gelen bir konudur. Bu anlamda demokrasinin konsolidasyonu ve geri çevrimini ölçecek objektif kriterler üzerinde durulması gerekmektedir. Bu kriterler ise bağımsız kuruluşlar tarafından değerlendirilmek suretiyle o ülkede demokrasinin hangi seviye ’de bulunduğu derecelendirilerek ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Özellikle demokrasiyi izleme örgütü olarak telakki edilen Freedom House’un her yıl devletleri mutad şekilde düzenli aralıklarla siyasal haklar ve sivil özgürlükler yönünden 1’den 7’ye (1 en yüksek, 7 ise en düşük demokratik değerleri taşıyan devletlerdir) kadar notlandırarak derecelendirme yapmaktadır. Freedom House’nin siyasal haklar listesinde özetle; Devlet başkanının özgür ve adil bir seçimle göreve gelip gelmediği, yasama organı temsilcilerinin seçiminin özgür ve adil olarak yapılıp yapılmadığı, adil seçim yasaları olup olmadığı, eşit seçim kampanyası yapılıp yapılmadığı, adil oylama, oy pusulalarının dürüst sayılıp sayılmadığı, insanlar serbest bir şekilde örgütlenip siyasi parti kurma özgürlüğüne sahipler mi? Muhalefetin özgür bir şekilde iktidara gelme olanağı var mı?, Halk ordudan, dış güçlerden, totaliter partilerden, dinsel hiyerarşi yapılarından, ekonomik oligarşilerin tahakkümünden azade mi?, Kültürel, etnik, dinsel azınlıklar makul ölçüde karar alma süreçlerine bir konsensus yoluyla katılma hakkına sahipler mi?, Geleneksel monarşilerde halkın istişareye katılımına olanak ve dilekçe verme hakkına imkan sağlanıyor mu? Hükümet ya da işgalci güçler bir ülkeyi yok etmek, siyasal dengeyi bozarak ülkenin veya bölgenin etnik kompozisyonunu değiştiriyor mu? Sorularına cevap aramak suretiyle demokrasinin ne kadar pekiştiğini derecelendirerek açıklamaya çalışılmaktadır (Tilly, 2014). Sivil özgürlükler konusunda ise Freedom House’nin temel kriterleri tezimizin temelini teşkil eden demokratik pekişmeden derneklerin fonksiyonun altını önemle çizmektedir. Bu unsurlar ise; toplanma, gösteri yapma, kamusal tartışma yapma özgürlüğü var mı? Sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler, belli bir amaca özgülenerik ve dahil olmak üzere yarı siyasi ya da siyasi örgütlenme özgürlüğüne

sahipler mi? Özgür sendikalar, köylü örgütlenmeleri veyahut muadillerinin toplu sözleşme hakları var mı? Özgür mesleki örgütler ve bu niteliği taşıyan başka örgütler mevcut mu? bağımsız yargı kurumu var mı? Sivil ve cezai meselelerde kanun üstünlüğü ilkesiyle ve kanun önünde herkes eşit mi? Polis sivil denetim altında tutuluyor mu? Sistemi destekleyen ya da muhalif gruplardan gerçekleştirilen politik terör, haksız tutukluluk, sürgün veyahut işkenceden koruma var mı? Devlet olaylar karşısında aşırı kayıtsızlığında ve yolsuzluklardan uzak kalabiliyor mu? Açık ve özgür tartışma ortamı var mı?, Kişisel özerklik/serbestlik var mı? Devlet seyahat etme hürriyetini, mesken seçimini ya da kişilerin iş seçimini kontrol ediyor mu? Endoktrinasyondan yani herhangi bir ilkeyi zorla kabul ettirmek ve devlete aşırı bağımlılıktan uzak kalabiliyor mu? Mülkiyet hakkı korunuyor mu? Yurttaşlar özel iş kurma şartlarına sahipler mi?, toplumsal cinsiyet eşitliği evlenecek kişilerin aile büyüklerinin seçimi de dahil olmak üzere evleneceği kişiyi seçebilme toplumsal özgürlüğü var mı?, Vatandaşlar toprak sahiplerinin, işverenlerin, bürokratların ve sendika liderlerinin sömürsünden meşru ekonomik kazanımlarından ve paylaşılmasından diğer engellerden korunarak fırsat eşitliğine sahip mi (Tilly, 2014)? Sorularına cevap aramak suretiyle o ülkede demokrasinin hangi seviye de olduğunu ve demokrasinin tam mahiyetiyle pekişip pekişmediğini değerlendirmektedir.

Yine demokratik pekişme açısından gerekli olan unsurları Schumpeter geleneğini devam ettiren Dahl'da demokrasinin ana eksenine rekabetçi seçimleri koyarak seçimlerin anlamlı olabilmesi için sadece siyasi özgürlükleri değil sivil özgürlüklerin tezahür etmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bir rejimin demokratik olabilmesi için sahip olması gereken sekiz özelliği sıralamıştır. İlk örgüt kurma ve örgütlere katılma özgürlüğü, ikinci olarak ifade özgürlüğü, üçüncü oy kullanma hakkı, dördüncü kamu görevine seçilebilme, beşinci siyasi liderlerin oy için rekabet etme hakkı, altıncı alternatif bilgilenme kaynaklarına erişim, yedinci özgür ve adil seçimler, sekizinci ve son olarak oylama yoluyla ve beklentileri söyleyerek kamu düzeni oluşturma unsurları gelmektedir. Dahl 1998 "Demokrasi Üzerine" adlı basımında "kamu görevine seçilebilme" ve "oylama yoluyla ve beklentileri ifade ederek kamu düzeni oluşturma" unsurlarını çıkarmıştır (Özcan, 2022).

Yine demokrasinin siyasi ve sivil özgürlükler kriterleri kapsamında ölçümünü yapan önde gelen derecelendirme ve araştırma enstitüleri arasında V- Dem, Freedom House, Polity kuruluşları demokrasiyi ölçmek adına referans alınan kuruluşlar olarak

yer almaktadır. Demokrasilerin liberal olup olmadığını demokratikleşme literatürünün önde gelen yazarları tarafından farklı adlandırmalarla tasnif etmişlerdir. Larry Diamond demokrasileri seçimsel ve liberal, Zakaria liberal ve illiberal şeklinde; O'Donnel temsili ve delegasyoncu olarak tasnif etmişlerdir (Özcan, 2022).

Schneider ve Schmitter demokrasiye geçişte “üç temel aşama” öngörmektedir. İlk otoriter rejimlerin 7 maddede otoriterlikten demokratik liberalleşme geçişin olduğunu ifade etmektedirler. Bunlar insan hakları konusunda iyileşmeler, siyasi tutuklunun kalmaması, muhalif olan “sivil toplum” örgütlerine ve siyasi partilere sistemde izin verilmesi, çok partili siyasal düzenin tesis edilmesi, iktidar tarafından tahakküm edilmeyen özerk/bağımsız sendikaların bulunması, basın hür ve serbest olarak faaliyet göstermesi alternatif basın kuruluşlarının bulunması şartlarını sıralamaktadırlar (Schneider ve Schmitter, 2004).

Demokrasinin gelişiminin ikinci döneminde ise; toplam 8 madde sürecin devam edeceğini söylemektedirler. Bu unsurlar; muhalif olan sosyo-politik kuruluşlarla açık olarak müzakere süreci başlar, devletin aygıtları kamu politikalarına karşı olan açıklarını kabul ederler, keyfi güç kullanımının bertaraf edilmesi için yasalarda düzenlemeye gidilir, denetime tabi olmayan vetocu güçler kanun değişiklikleriyle nihayete erdirilir, anayasa değişikliği ile tüm yurttaşların siyasi özgürlükleri teminat altına alınır ve yeni bir anayasa metni hazırlanır, seçimler kurucu olarak yeniden yapılır, seçimler adil, özgür ve serbest şekilde tamamlanır, seçim sonuçları toplumun tüm kesimleri tarafında kabul görmesiyle süreç tamamlanır (Schneider ve Schmitter, 2004). Üçüncü aşama ise “demokrasinin tam mahiyetiyle pekişmesi” sürecidir. Bu minvalde makalede üçüncü şekil içerisinde toplamda 12 madde ile demokratik pekişme süreci açıklanmaktadır. Bunlar; mevcut siyasi partilerin hiç birisi anayasa değişikliği önermemektedir, seçimler istikrarlı, adil ve serbest bir şekilde yapılmaktadır ve seçim sonuçlarına bütün siyasi partiler saygı göstermektedir, seçimler kaygan/seyyalietli olmaktan çıkmıştır, seçimle gelen temsilcilerin ve yetkililerin icraat ve faaliyetleri seçimle gelmemiş veto grupları tarafından kısıtlanamamaktadır, belirli kurallar çerçevesinde iktidar el değiştirebilir ve siyasi ittifaklar kurulabilmektedir, hükümet teşkilatlarının yönetilmesi formel ve formel olmayan kurullarla belirlenmiş ve pekişmiştir, yürütmenin işlerliği manasında kurullarında aynı şekilde resmi ve resmi olmayan kurullar konusunda mutabakata varılmıştır, bölgesel ve yerel yönetimler konusunda da aynı konsensüs teşkil etmiştir,

kitle iletişim vasıtalarına ulaşım ve bu araçlara ulaşımına ilişkin kaidelerde resmi ve resmi olmayan şekilde anlaşmaya varılmıştır (Schneider ve Schmitter, 2004). Bu koşullara ulaşıldığı zaman demokrasi tam mahiyetiyle tecessüs etmiş ve genel toplumsal bir mutabakat tesis edilmiştir. Schneider ve Schmitter'e göre; Demokrasinin mütakamil olarak pekişmesi bu üç süreç neticesinde tedrici olarak o ülke içerisinde yerleşme serüvenine sahip olmuştur.

Nitekim bir diğer hususiyet ise; demokratikleşme sürecinde ve demokrasi tarihinde çıkarılan derslerden biriside demokrasinin doğrusal olmayan deneme ve sınama yöntemiyle aşama aşama pekiştiği olgusudur. Therborn'a göre ise Demokratikleşme tarihi deneyimi demokrasiyi hâkim kılmak için üç önemli faktör sıralanarak özetlenebilir. İlk olarak demokrasiye geçilirken elitler arası güç dengesine ve karşılıklı "intibak etmeye" olanak tanınması önem arz etmektedir. Modernist ve gelenekçi elitler arası ilişkiler; dinsel, etnik, bölgesel veya sınıfsal elitler arası münasebetler önemlidir. İkinci olarak demokrasinin tanımı gereği fiilen halkın yönetimi olarak telakki edilse de tanım olarak özgür halkın katılımını kapsamaktadır. Sosyopolitik yeterlilik anlamında belli bir "halk gücü" gereklidir. Halkın sefaletten uzak ve okuryazar olması bu noktada oldukça ağır basmaktadır. Demokrasinin halkın istekleri ile seferber olma gücü arasında dengeye ihtiyaç bulunmaktadır. Şayet talepler arkalarındaki gücü göre aşırı yüksekse, baskı unsuru oluşturarak başarılı olur. Ancak talepler çok düşükse, "yönetici elitler" halkı yok saymak suretiyle oligarşik yönetimlerine olabildiğince yapışırlar. Üçüncü olaraksa demokrasi bir kere pekişip kök saldıktan sonra "uluslararası ortamın" baskı ve teşvikiyle varlığını sürdürebilir. Soğuk savaşta her yerde, İsveç ve İsviçre gibi tarafsız ülkelerde dahi dış çatışma ve artan iç gözetime rağmen varlığını devam ettirebilir. Birçok post komünist Doğu Avrupa ülkesinde demokrasinin veya yarı demokrasinin ayakta kalması açıkça "dış baskı" ve "dış teşviklerin" tezahürü iledir (Therborn, 1999).

Huntington ise demokratikleşme sürecini "üç dönemsel" burca ayırarak tasnif etmektedir. İlk aşama 1783 Amerikan ve 1789 Fransız devrimleriyle neşü nema bulan I. Dünya Savaşının sona ermesiyle biten süreçtir. İkinci olarak, 1945 sonu Almanya'nın yenilgisi ve yeni dünya düzeniyle 1960'ların başlangıcına kadar geçen döneme tekabül eder. Üçüncü demokrasi süreci ise 1974 Portekiz'de Karanfiller Devrimiyle diktatörlükten demokrasiye geçiş süreciyle başlar ve 1991 SSCB'nin yıkılması ve sosyalist sistemlerin çöküşüyle devam eden süreç olarak tasnif

edilmektedir. Nitekim üçüncü dalga sürecinde otuzdan fazla ülke demokrasiye geçerek demokratikleşme süreci ciddi mahiyette bir ivme kazanmıştır (Huntington, 2011).

2.3 Dernekler ve Demokratik Pekişme

Dernekler; gönüllülük esasıyla kendini oluşturan, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı olan örgütlü sosyal/toplumsal yapılanmalardır. Bu yapılanması ile dernekler; düzen ve ortak kurallar manzumesi olarak görülen hürriyetleri ve özerklikleri güvencesi olarak görülmektedir. Bu anlamda hem devletin iktidarını sınırlayıcı hem de o mevcut iktidarı hukuki kaidelere uyduğu müddetçe meşrulaştırıcı bir bağlam taşımaktadır (Sarıbay, 1998).

Bireylerin gönüllü katılımına konu olan dernekler, bilhassa kapitalist gelişim süreciyle beraber daha özgür bir biçimde siyasi faaliyet ve iktisadi alanda evvela orta sınıf burjuvaziye ardından da tüm toplum sathına yayılarak genişleme sahası bulmuştur. Zaman içerisinde güçlenen siyasal ve toplumsal hayata meydan okuyan dernekler, sendikalar, odalar gibi sivil toplum örgütleri ve gönüllü kuruluşların güç ve etkinlikleri artmaya başlamıştır. Bu minval üzere devletin gücünü denetleyen ve dengeleyen, devletin keyfi kararlar almak suretiyle tahakküm kurmasına karşı bir sınırlayıcı güç olarak ortaya çıkmıştır. Larry Diamond Derneklerin/sivil toplumun fonksiyonları nedir? diye sormaktadır. Sivil toplum demokrasiyi on temel unsurda şekillendirebileceğini ifade etmektedir. Bunlar; ilkin derneklerin Devletin gücünü limitlediğini ifade etmektedir. Derneklere bir kısıtlama getirir, keyfi güç kullanımına karşı denetleme işlevi görür. Bunlardan dolayı demokrasiye olumlu katkılar sağlar. İkinci olarak Dernekler/STK'lar siyasi partileri destekleyici bir kuvvet olarak telakki etmektedir. Demokratik vatandaş kimliğinin gelişmesi açısından bakmaktadır. Demokratik vatandaş kimliğinin pekişmesi adına önemli bir rol üstlenmektedir. Üçüncü olarak Sivil toplumda “hoşgörü” kavramından bahsetmektedir. STK'ların diyalog ortamı sağladığını, bu yönüyle de “hoşgörü” ve “arabuluculuk” kavramları demokratik kültürün içinde gelişim gösterdiğine işaret etmektedir. Dernekler/STK'lar hoşgörü ve uzlaşmaya yönelik olmakla birlikte, karşıt görüşlere de saygı gösterdiği için, diğer demokratik niteliklerin de geliştirilmesi için önemli bir alan olabilir. Bu da demokratik pekişmeye katkı sağlamaktadır. Patronaj ilişkileri bizdeki “hemşericilik” derneklerini ifa ettiği misyon bu anlamda telakki edilebilir.

Diamond sivil toplumun demokrasiye hizmet eden dördüncü işlevi, çıkarların temsil edilmesi için siyasal partilerin dışında başka faktörler de yaratılması gerektiğini söylemektedir. Bunlar geleneksel olarak dışlanmış gruplardır, bunlara kadınlar ve ırksal veya etnik azınlıklar örnek verilebilir. Burada da sivil toplum, demokrasi için sadece sınırlı bir boyutta değil, her düzeyde katılım için fırsatlar yaratmaktadır. Bu da derneklerin demokratik pekişmede önemli bir enstrüman olduğunu bize göstermektedir. Yani toplumdaki her türlü grubu kucaklamaya katkısı olduğu müşahade edilmektedir. Çoğulculuk kavramının benimsenmesiyle, yeni siyasi liderlerin ve fikirlerin oluşmasına katkı sağladığına işaret etmektedir. Diamond'a göre; Seçimlerin sorgulanması (Açıklık-şeffaflık) aktif vatandaşlığı gündeme getirir. Demokratik sivil toplumun diğer bir işlevi ise; yeni siyasal liderler yetiştirmek ve onların iş başına geçmelerini sağlamaktır. Yani 'çoğulculuk' kavramının toplum tarafından benimsenmesiyle yeni siyasi liderlerin bu fikirleri geliştirerek yeni bakış açılarının oluşmasında etkili olduklarını görülmekte olduğunun altını çizmektedir.

Dernekler "kamuoyunu bilgilendirme", "vatandaşlara sorgulama", "kontrol" ve "süreklilik" esasını sağlar. Dernek üyeliği içerisinde vatandaşlara sorumluluk sahibi olmalarını sağlar. Ayrıca sivil toplum, seçimlerin "açık" ve "şeffaf" bir şekilde yapılıp yapılmadığını sorgular. Bilgiyi vatandaşlar içerisinde yayarak yaşanan siyasal hayatta neler olup bittiğine dair halkı haberdar etmektedir. Çoğulculuk kavramının benimsenmesiyle, yeni siyasi liderlerin ve fikirlerin oluşması, vatandaşlara sorgulama, kontrol ve süreklilik esasını sağlamaktadır. Sorumluluk sahibi olmalarını sağlar. Siyasi sistem gözetlenerek, siyasiler sürekli kontrol altında tutulduğunu ifade etmektedir (Diamond, 1999).

Kalaycıoğluna göre; siyasal katılma, diğer deyişle dernekleşme(associability) olgusu hukuk devleti uygulamasına, kitlesel siyasal hayatın yerleşmesi olarak incelendiğinde sivil toplumun siyasal hayat içerisindeki yerini değerlendirmek mümkün olacaktır. Dünya değerler araştırmasının 1989-91 arası verilerinden analizle yerleşik demokrasilerle karşılaştırıldığında Türkiye'de protesto mahiyeti taşıyan siyasal katılımın düşük olduğu ifade edilmektedir (Kalaycıoğlu, 1998). Bu anlamda demokrasinin pekişmesi için derneklerin katılımı ve toplumsal talepleri devlet aygıtına ileterek vatandaş ve hükümet arasında köprü vazifesi görmesi önem arz etmektedir.

De Tocqueville; “Amerika'da Demokrasi” adlı eserinde sivil toplumun demokrasinin pekişmesi açısından önemini vurgulamaktadır. Demokrasinin teşekkül edebilmesi adına için toplumsal eşitlikçiliğin, uzlaşmanın ancak sivil toplum kuruluşlarıyla hayata geçebileceğini savunmuştur. Bireysel olarak zayıf olduğu ve tek başına özgürlüğünü koruyamadığı ve hayata geçiremediği durumda birey kendisini korumak için hemcinsleriyle birleşmeyi başaramazsa tiranlığın zorunlu olarak güçleneceğine işaret etmektedir. Bu noktada siyasal yaşamda ziyade sivil yaşama ait örgütlenmelerin önemli olduğunu ifade etmektedir. Amerikalıların tüm koşullara ve eğilimlere karşı durmaksızın birleştiğini bununla beraber, yalnızca herkesin iştirak ettiği ticari ve endüstriyel örgütlenmelerin olmadığı farklı türde dinsel, ahlaki, geniş ve dar kapsamlı, devasa ve çok küçük örgütlenmelerin var olduğunu söylemektedir. Dahası Amerikalıların kutlama yapmak için, binalar ve kiliseler yapmak için, meslek okulları kurmak için, kitapları yaymak için, başka yerlere misyonerler gönderebilmek için örgütlenmelerin olduğundan bahsetmektedir. Bu yolla cezaevleri, hastaneler, okullar yaptırırlar. Hatta bir hakikati açıklığa kavuşturmak, belli duyguları geliştirmek söz konusu olduğunda yine teşkilatlanırlar. Amerika’da önceden hiçbir fikrinin olmadığı çok çeşit örgütlenmelerle karşılaştığını ifade eden Tocqueville çok sayıda insanın ortak amaca odaklanarak bu amacın peşinden koşma becerilerine hayran kaldığını ifade etmektedir. Bu şekliyle yeryüzünün en demokratik devleti olarak tanımladığı Amerika’nın ortak istekleri müşterek olarak takip etme kabiliyetlerinin geliştiğini ve çok sayıda yeni tekniği uyguladıklarını söylemektedir (De Tocqueville, 2022). Nitekim 1835’te Tocqueville ABD’de bulunduğu süre zarfında “fırsat eşitliği” kadar dikkatini çeken başka bir olgu olmadığını, sivil toplumun yasalar ve siyasi teamüller üzerindeki kuvvetli etkinin ötesinde “hükümet üzerinde” de önemli bir gücü vardır. Sivil toplumu açıkça ülkenin siyasi karakteri ve yasaların ötesinde ve hükümetin dışında konumlandırmaktadır. Sivil toplum birey ve devlet arasında aracılık yapan bir örgütler alanı olarak telakki etmektedir. Amerika’nın “güçlü toplumu, zayıf devleti” o dönem için Avrupa’nın ise “güçlü devleti, zayıf toplumu” olduğunu ifade ederek çağdaş kurumlar üzerine kuvvetli bir etkisi olmuştur (Ehrenberg, 2022). Tocqueville, özgürlüklerin korunabilmesi için iki yol öneriyordu: Yerinden yönetim ve kitle örgütleri. Yönetim yetkilerinin tek merkezde toplanmasının önlenmesi ve özerk bölgelere dağıtılmasıyla, yalnız siyasal özgürlükler güvence altına alınmakla kalmayacak, aynı zamanda yurttaşların, kendi yörelerinin ortak sorunlarıyla daha yakından ilgilenmeleri sağlanmış olacaktır.

Dernekler, birlikler gibi kitle örgütleri aracılığıyla da, yurttaşların sorumluluk duygularının geliştirilmesinin yanı sıra, farklı çıkarların savunulması sayesinde, toplumun baskıcı bir yönetime kayması önlenecektir (Kışlalı, 2001).

2.4 Dernekleşme Demokratik Konsolidasyonu Sağlayabilir mi?

Dernekler, kendi kendini oluşturan, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü sosyal yapılardır. Bu yapı düzen ve ortak kurallar dizisi olarak, özgürlüklerin ve özerkliklerin kurumsallaşmış bir temeline oturur ve derneklerin devletten özerk olmayı ihtiva eder ancak ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz. Başka bir ifadeyle dernekler devlet iktidarına karşı saygılı ve dikkatlidir. Aynı zamanda ondan kalan toplumsal alanlarda bir bütünleyici işlevi görmektedir. Burada esas itibariyle temel ayrım sivil toplum ile siyasal toplum ayrımıdır, tüm siyaset kuramcılarının vurguladığı ayrım sivil toplum bir biçimde devletle ilişkilidir fakat devlette bir görev veya resmi iktidarı ele geçirmeyi amaçlamamaktadır. Sivil toplum kuruluşları ve siyasal toplum kurumları arasında amaçları, örgütsel yapıları, zihniyetleri ve tarzları itibariyle farklı yapıları ihtiva etmektedir. Bu ayrım dolayısıyla ampirik ve analitik değerlere sahiptir (Özbudun, 1999). Genel itibariyle dernek ile topluluk arasındaki farkları şöyle sıralayabiliriz: Derneklere baktığımız zaman üyelik gönüllüğe dayalıdır. İnsanlar ailelerini, hangi dine ve ırka mensup olduğunu belirleyemez. Ancak gönüllü olarak istedikleri derneklere gönüllük esasıyla katılarak toplum içerisinde bu faaliyetlerde yer almakta özgürdürler. Her yan yana gelmiş insan topluluğu sivil toplum değildir. Bu bakımdan, dernekçiliğin ana argümanında “bireyselleşme” vardır. Toplumun iyiliği için yaptığımız işler topluma pozitif yönde etki eder. Bu minval üzere belli hakları savunmak temelinde kurulmuş bir derneğin elde ettiği kazanımlar toplumun tüm kesimleri açısından pozitif bir işlev görecektir. Bu nedenle dernek kurma kültürü, kişisel çıkarların üstünde, toplumun genel iyiliğinin, genel yararının sağlanması anlayışıdır. Derneklerde yatay bir örgütlenme ağıdır. Bireyler birbirlerine eşit mesafede karşılılık esasına göre hareket eder. Hiyerarşik, dikey örgütlenme söz konusu değildir. Derneklerde demokratik pekişmeye giden bir sürecin tezahürü için; eşit düzlemde, eşit haklara sahip bireylerin bulunduğu bir organizmadır.

Diğer taraftan topluluk kavramını ele alındığında hiyerarşik bir yapının bulunduğunu ve patrimonyal(patronaj) ilişkilerinin söz konusu olduğunu görmekteyiz. Birey özgürlüğünün ön planda olmadığı bir yapıdan bahsedebiliriz.

Derneklerde en önemli kavramlarından biri hoşgörüdür. Bireyler birbirleriyle aynı görüşü paylaşmasalar bile, birbirlerinin düşüncelerini ifade etme özgürlüklerini sonuna kadar savunmalıdır. Bu dernekler için en temel gerekliliklerden biridir.

Sivil toplum-topluluk ayrımında önemli noktalardan birisi de bireyin özgürleşmesidir. Sivil toplum bireylerin haklarının korunduğu ve bireylerin birbirlerine karşı özgürce eleştiri ve değerlendirme hakları vardır. Toplulukta ise eleştiri kültürünün olduğunu söylemek zordur. STK/Dernekler-devlet ilişkisinde ise; sivil toplum devletin bir yansıması değildir. Dernekler, devletin sorgulanması rejimin meşruiyetinin sağlanması açısından kurulmuş bir yan kuruluş değildir. Derneklerin bağımsız bir şekilde hareket etmesi gerekir. Bu anlamda STK/Dernekler ekonomik olarak devlete bağlı olmamalıdır. Eğer olursa özerkliklerini kaybederler ve güdümlü bir organizma biat eden, sorgulamayan ve mutlak itaat eden bir yapının ortaya çıkmasına neden olur. Hal böyle olunca derneklerin demokratik pekişmeyi sağlamaları beklenemez.

Dernekler kendisini destekleyici kurumlara ihtiyacı vardır. Bunlar bağımsız medya, hukukun üstünlüğü, bağımsız yargı, bilginin serbest dolaşımı gibi kurumlara ihtiyaç duymaktadır. STK/Dernekler kendisini devlete karşı göremez. Sivil toplum devlete rakip olamaz. Derneklerin demokratik pekişmesinde bulunması gereken kavramlara baktığımız zaman; Öncelikle, çoğulculuk esasını temel alan farklılığa tolerans gösteren, farklı olanları dışlamayan ötekileştirmeyen, çoğunluk değil çoğulculuk anlayışına dayanan, farklı seslere farklı görüşlere eşit mesafede durabilen yani herkesi kucaklayan bir anlayışın var olduğu bir yapılanmadır. Diğer bir kavram ise hoşgörüdür.

Don Eberly ise 3 gruptan bahseder. Muhafazakârlar, Liberaller ve Liberallerin ötesinde hiçbir kısıtlamayı kabul etmeyen Libertaryenler. Muhafazakârlara göre; Eberly, daha çok toplumun iyiliğini gözeten işlerin örneğin, hayır işleri ve dini yapılanmaların söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Liberaller ise, Eberly'e göre, sivil toplumun daha çok kamu yararına projeler için toplumun içerisinde insan ilişkilerinin daha derinlemesine incelenmesi gerektiğine ve bu amacı güttüğüne atıfta

bulunmaktadır. Libertaryenler ise, tamamen özgürleştirme, ekonomik alan için tam bir özgürlük ve özgürlüklerin sınırlanmaması gerektiğini savunan anlayışa sahip; Eberly, sivil toplumu liberalizm ile ilişkilendiriyor, bireyin özgürlüğünü ön plana çıkararak bireyi özgürleştirme görevi vermiştir. Eberly sivil toplumun üç ana pratik işlevinden söz eder: “birey ile pazar ile devletin büyük mega-yapıları arasında arabuluculuk yaparak her birinin taşıdığı olumsuz sosyal eğilimleri dizginlemek, önemli sosyal sermaye yaratmak, demokratik değerleri ve alışkanlıkları öğretmek” olarak tanımlamaktadır (Eberly, (ed.), 2000). Beckman sivil toplumu liberal öğretiyi çerçevesinde ele alıyor. Sivil toplum demokrasiyi geliştirecek, liberalleşmeyi arttıracak, bireyselleşmeyi sağlayacak pozitif bir sonuca toplumun genel iyiliği için ulaştıracağını ifade etmektedir (Beckman, (1998). Her ne kadar sivil toplum, toplum yararına olumlu gelişmeler kaydedileceğini söylese de her zaman böyle olmaz sivil toplum liberal açıdan demokratikleşmeyi desteklemeyebilir. Liberal olmayan akımlar da sivil toplum etrafında birleşebilir.

2.5 Türkiye’de Dernekçiliğin Tarihçesi

2.5.1 Dernek kavramı

Dernek kavramı esas itibariyle batıda ortaya çıkan ve gelişen bir kavram olmakla birlikte bizim kültürümüz için yeni bir kurum sayılmaz. Antik dönemde ilk defa ortaya çıkan dernekler “collegium” ve “sodalitas” olarak tasnif edilerek faaliyet göstermekteydiler. “Collegiumlar” esnaf sanatkarların ve ticaretle uğraşanların kurduğu teşekküllerdi. “Solidas’lar” ise dini amaçlarla ihdas edilen dernekler olarak faaliyet göstermekteydiler (Küçük, 2005). Biz de ise köylerimizde işlerin istişare edildiği, köye dair hususiyetlerin konuşulup tartışıldığı “köy derneği” kadimden beri var olan bir örgütlenme biçimidir. Bizim kültürümüzde bulunan “Düğün dernek kurmak” deyimini de anlamı itibariyle bir araya gelmek, toplanmak, toplu olarak eğlenmek, teşkilat kurmak manasında kullanılmaktadır.

Bugün kullandığımız “dernekler” terimi “cemiyet” veya “kulüp” anlamına gelmektedir. Bu kuruluşlar, belli bir amacı gerçekleştirmek üzere, kâr amacı gütmeyen kişi toplulukları olarak, genellikle sanayileşmenin ve kentleşmenin yabancılaştırdığı ve yalnızlaştırdığı insanlar tarafından oluşturulan yasal teşkilatlanmalardır. Dernekler ayrıca, aynı görüşleri paylaşan insanların bir araya gelerek kendi varlıklarını sürdürmek, haklarını korumak ve amaçlarını

gerçekleştirmek için oluşturulan örgütlenmelerdir. Bu oluşumlar, kazanç paylaşımı dışında, en az yedi kişinin belirli bir gayeyi gerçekleştirmek için bilgi, deneyim ve çalışmalarını kolektif olarak birleştiren ve bu motivasyonla bir araya gelen demokratik sivil toplum kuruluşlarıdır.

Bu minval üzere dernekler belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere kurulan, düşünceleri ve fikirleri yaymak ve ortak haklarını korumak için çalışılan, ortak gayeye dair sorumlulukları almak ve sosyal gelişmeler karşısında proaktif ve etkili olmak üzere bilgi ve çıkarlarını sürekli olarak birleştirerek oluşturdukları, “gönüllülük” esasına dayalı kuruluşlar olarak tanımlanabilir. Dernekler hem sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmenin bir sonucu hem de kalkınma ve demokrasi sürecinin açık bir göstergesi olarak telakki edilebilir. Dernek kavramı Türkiye’de 1800’lü yılların başında ortaya çıkan Cemiyet kavramının bir devamı niteliğini taşımaktadır. Bu anlamda yaklaşık 300 yıllık bir kültürel örüntüye maliktirler.

Dernek ve cemiyet kavramı tabiri caizse Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu sürecinde temel harcı oluşturan bir anlamı da ihtiva etmektedir. Bir sivil toplum hareketi olarak başlayan milli mücadele süreci Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’ya geçtiği dönem içerisinde birinci dünya savaşı sonunda işgal edilen Anadolu’nun dört bir köşesinde kurulan milli mücadele cemiyetlerinin bir araya gelerek başlayan bir sürece de işaret etmektedir. “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti”, Mondros Mütarekesi’nden sonra Anadolu’nun ve Rumeli’nin muhtelif şehirlerinde, işgallere karşı kurulan milli derneklerin 7 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi’nde tek çatı altında toplanmasından sonra oluşan yeni cemiyete verilen isimdir. Kurucusu, ilk ve tek genel başkanı Mustafa Kemal Paşa’dır. Dolayısıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye Reisi olarak 27 Aralık 1919’da Ankara’ya gelen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından milli mücadele başlatılarak Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulmuştur. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İstiklal Harbi sonrasında 9 Eylül 1923’te Halk Fırkasına dönüşmüştür. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna giden süreçte cemiyet/dernekçiliğin etkisi açık bir şekilde görülmektedir.

Türk hukuk sistemi içerisinde ise dernekler konusu hem Anayasamızda hem de Medeni Kanun’un genel hükümleri ile ayrıntılı olarak tanzim edilmiştir. Ayrıca 5253 sayılı özel bir Dernekler Kanunu da vardır. Buna göre; Dernekler Kanunu ve İlgili Mevzuatta derneklerin tanımı ise şu şekilde yapılmaktadır; “kazanç paylaşma

dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir gayeyi gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek kişinin bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmeleri suretiyle oluşturdukları kişi toplulukları” olarak tanımlanarak ifade edilmiştir.

Belirli bir gayeye hizmet etmek için kurulan dernekler toplumun ihtiyaçlarının rasyonel bir ifadesidir. Esas itibariyle dernekleşme ihtisaslaşmış, atomize olmuş, iş bölümünün artıp, siyasal katılımın arttığı, sanayileşmiş ve gelişmiş toplumlarda ortaya çıkmıştır. Çünkü bu tarz yapıları bulan toplumluluklarda toplumsal hareketlilikte aynı ölçüde artmıştır. Bu itibarla dernekler, kazanç paylaşma amacı gütmeyen kişi toplulukları olarak, genellikle sanayileşmenin ve kentleşmenin yabancılaştırdığı ve yalnızlaştırdığı kişilerin, benzer görüşleri paylaşan insanlarla bir araya gelerek, kendi varlığını sürdürmek ve ortak amacı gerçekleştirmek için oluşturduğu örgütlenme biçimleridir. Bir kültür, hayır, yardımlaşma ve dayanışma örgütleri olan dernekler, kural olarak ideal amaçlar için kurulabilir (Yücekök, 1994).

Bu toplumsal gelişme içerisinde bireyler kolektif olarak bir araya gelerek dernekleşme suretiyle diğer kuruluşlara, örgütlere baskı yapabilecek, siyasal, sosyal ve ekonomik yaşantısına yön veren kararları ve unsurları etkileyebilecek bir duruma gelmiştir. Dernekleşme süreci ile beraber siyasal ve sosyal yapıda değişimler olacak, devletin ve diğer birkaç kuruluşun dışında kişinin bağıllık duyacağı bir toplumsal kurum olarak dernekler neşü nema bularak, ortak olarak paylaşılan bir siyasi yapı ve çoğulcu bir toplum düzeyine geçilecektir. Batı toplumlarında modernleşme sonrası ortaya çıkmış bir kavram olan dernekler toplumsal yapıya, demokrasiye, aktif yurttaşlık sürecine ve toplumsal birlikteliğe, birlikte eylemler yapabilme kabiliyetinin gelişmesine ciddi anlamda katkıda bulunmuştur.

Derneklerin ortaya çıkma ve gelişme serüveni içerisinde; sanayileşme süreciyle yaşanan kırdan kente yoğun bir şekilde devam eden yoğun göç ve kentleşme süreci modern dünya içerisinde yalnızlaşan insanın bir araya gelip kolektif olarak, var olabilme mücadelesinin ve ortak amaçlarını gerçekleştirme isteğinin yarattığı bir örgütlenme biçimi olarak dernekleri ortaya çıkarmıştır. Ortak bir amaç uğruna üyelerini bir araya getiren ve demokratik bir oluşum olarak ifade edebileceğimiz dernekler, günümüz dünyasında ortak bir hedef güderek resmi olarak faaliyetlerini sürdüren teşkilatlanmalardır. Günümüzde, derneklerin misyonu ise ekonomiden politikaya, bilimsel ARGE’den düşünce kuruluşlarına kadar pek çok alanı ihtiva etmektedir. Her geçen gün kurulan yeni derneklerle de faaliyet süreci artarak devam

etmektedir. Dernekler yapıları itibariyle nevi şahsına münhasır olmakla birlikte, diğer gönüllük esaslı kuruluşlar olan siyasi partiler, kâr amacı güden kurumlar ve üyeliği gönüllük esasına dayanmayan diğer kuruluşlardan ayrılırlar. Bu itibarla özü itibariyle dernekler, modernleşme süreci ile sivil toplum kuruluşlarının bir parçası olan gönüllülük esasına dayanan kurumlardır.

Sivil Toplum kavramının sözlük anlamına bakıldığında ise,

3. Devlet denetimi ve baskısının ulaşmadığı veya belirleyici olmadığı toplumsal faaliyetlerdir.

4. Bireylerin devletten ya da kamu gücünden izin almadan rahatlıkla ilişki geliştirebildikleri, Sosyo-kültürel etkinliklerde bulunabildikleri toplumdur. 5. Devletin doğrudan denetimi altında tuttuğu alanlar dışında kalan ve ekonomik ilişkilerin baskısından görece bağımsız olarak, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerle oluşturulan kurum veya etkinliklerdir (Acar ve Demir, 2005).

1. Ticaret birlikleri,

2. Sendikalar,

3. İşveren kuruluşları/profesyonel federasyonlar,

4. Hükümet dışı kuruluşlar (NGO)

5. Hizmet ve üretim birlikleri,

6. Yerel idarelerin birlikleri,

7. Politik ilgi grupları,

8. Dinsel ilgi grupları,

9. Diğer gruplar

Yukarıdaki STK gruplarını temsilen pek çok dernek, vakıf ve birlik mevcuttur. Söz konusu STK'ların güçlüleri neo-liberal çerçevede değerlendirilebilecek iş adamları dernekleri (TUSİAD, MUSİAD v.s.), vakıflar (TESEV, TEMA Vakfı, TEV v.s.), birlikler (TOBB), sanayi ve ticaret odaları (İSO, İTO v.s.). Sivil Toplum Kuruluşları olarak değerlendirilmektedir. Bilhassa, AB süreci ile birlikte, neoliberalist STK'ların çalışması yoğunlukla AB lehine kamuoyu oluşturma ve toplumun yönlendirilmesinden ibaret olmuştur (Talas, 2011). Genel itibariyle vakıflar,

sendikalar, kooperatifler, meslek kuruluşları, sivil girişimler ve dernekler sivil toplum kuruluşları olarak tanımlanmakta ve telakki edilmektedirler.

Sivil toplum kavramının bir parçası olan dernekler hem legal yapılar olarak doğrudan kamu kurumları ile ilişkiye girmesi bakımından ‘platform gibi yapılardan’ daha etkili oluşu hem de kuruluş kolaylığı olarak belli bir mal özgülleme zorunluluğu bulunan ‘vakıflardan’ ve zorunlu üyelik süreci bulunan ‘birlikler, meslek kuruluşlarından’ ayrılmaktadır. Bu anlamda Sivil toplum kavramı ise üçüncü sektör olarak nitelendirilmektedir. Sivil toplum örgütleri toplum yararına çalışan, genel olarak gönüllük esasına dayanan, kâr amacı gütmeyen, ortak misyon değerleriyle kurulmuş yapılardır. Vatandaşların ortak çıkar ve bakış ayrıca ortak duyarlılık, talep ve isteklerini dile getirmek için gönüllük temelinde bir araya gelmiş örgütlenmelerdir. Devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışında bulunan alanda meydana gelen oluşumlardır. Bu anlamda sivil toplum kuruluşları kamu ve özel kuruluşlardan farklı olarak değerlendirilerek üçüncü sektör olarak adlandırılmaktadır. Bu kavramın içerisinde yer alan dernekler ise bir alt kol olarak kendine özgü motifleri bulunmaktadır. Diğer sivil toplum örgütlerinden yapısı ve kendi iç sistematiği ile ayrılmaktadır.

2.6 Cemiyetten Derneğe Bir Nosyonun Tarihçesi

“Cemiyet”, kelimesi etimolojik köken olarak Arapça asıllı bir kelime olup Cem“iyyet biçiminde yazılır ve “cem” kökünden gelmektedir. Cem: toplama, toplanma, bir araya getirme, yığma gibi anlamlar taşır. Aynı kökten türeyen; Cemâat: İnsan topluluğu, Cemâât: İnsan toplulukları, Cem“iyyet: dernek, kurum, düğün dernek, Cem“iyyât: Dernekler, kurumlar anlamlarına gelmektedir (Alkan, 1998a).

Nitekim “Dernek” kelimesi, Zonguldak civarında yakın zamana kadar “düğün” kelimesini ifade etmek için kullanılmaktaydı.

2.7 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Cemiyet Olarak Dernek Kurma Kültürü

Osmanlı toplumunun tarihsel arka planı ve Osmanlıdan tevarüs eden özgeçmiş sivil toplum kavramına temel teşkil edecek unsurlarla doludur. Devlete idari açıdan bağımlı olmasına rağmen en az on dokuzuncu yüzyıla kadar sivil toplum unsurları önemli bir varlık sergilemişlerdir. Fakat siyasal iktidarın merkezîyetçi örgütleniş

biçimi bu öğeleri sonuçta devlete bağımlı hale getirmiştir. İfa ettikleri fonksiyonları itibarıyla halkın eğitimi, idare edilmesi ve vergilerin toplanması devletin taşradaki uzantısını oluşturmuştur. Bu fonksiyon, görüntü düzeyinde hayli zengin olan sivil toplumun gelişim sürecini olumsuz olarak etkilemiştir. Nitekim sivil toplum kavramı devletten bağımsız bulunan sivil alana işaret etmektedir.

Bu tarz bir arka plana malik olan sistem kendi değerleri ve normları üzerinde belli bir otonomiye dayanarak sivil toplumun inkişafını engellemiştir. Bu duruma rağmen Osmanlı'da millet sistemi, Ulema, lonca, Ayan gibi sui generis (nevi şahsına münhasır) toplumsal kategoriler apayrı bir laboratuvar oluşturmuştur. Bu laboratuvar esas itibarıyla özgün çalışmalara zengin malzeme teşkil edecek doygunluktadır (Çaha, 1994).

Ülkemizdeki Sivil Toplum Kuruluşlarının tarihi gelişim sürecini anlatmak için bir başlangıç tarihi tespit etmek sanıldığı kadar kolay değildir. Meseleyi Türk-İslam kültürü perspektifinde ele aldığımızda öncelikle zengin bir Vakıf kültürü ile karşılaşırız. Yine bir nevi esnaf örgütlenmesi olarak telakki edilen Ahi, Lonca örgütlenmesi ve tarikatlar sivil toplum örgütlenmesinin başlıca şekilleridir. Ahi Evran'ın hanımı Fatıma bacının kurmuş olduğu Bacı teşkilatı (Bacıyan-ı Rum) Dünyadaki ilk kadın örgütlenmesi olsa gerektir (Acar, 2010).

Anadolu bacıları Teşkilatı, Ahilik Teşkilatından bağımsız bir kuruluş olmayıp bilakis Ahî Teşkilatı'nın tabiri caizse kadınlar koludur. Ahî Evran'ın eşi olan, Fatma Bacı, kaynaklarda anılan şekli ile Kadın Ana veya Kadıncık Ana da bu teşkilatın lideridir. Anadolu'ya gelen Türkmenlerin göçebelikten şehir hayatına geçişini Ahi Teşkilatı sağlamaktaydı. Türkmen kadınlarda bu geçişi Ahî Teşkilatının içinde Bacı Teşkilatı ile sağlamışlardır. Bacı Teşkilatı, Türkmen genç kız ve hanımların şehirlerde iş hayatına girmelerinin tabii sonucu olarak kurulmuştur. Bunun planlayıcısı da Ahî Evran'ın hocası olan Şeyh Evhadü'd-din-i Kirmânî olmuştur.

Ahilikte olduğu gibi Bacılar da sanatlarını gelenek halinde sürdürmüşler ve geleneği nesilden nesile intikal ettirmişlerdir. Bacıların diğer bir hizmet ve faaliyet sahaları askeridir. Moğolların Kayseri'yi kuşatması sırasında Bacı Teşkilatına mensup kadınların şehrin savunmasına fiilen katıldıkları ve savaştıkları görülür (Bayram, 2008).

Ali Yaşar Sarıbay'a göre, Türkiye'de sivil toplum anlayışı ve dolayısıyla Dernekçilik kültürü Türk-Osmanlı anlayışındaki "Devlet" sözcüğünün en büyük saadet olduğu fikrinden bugünlerdeki kullanımına gelmiştir. Bireyselliğin kınanıp tek düzelğin revaçta olduğu devletçilikten sivil toplumculuğa geçiş bu süreçte sağlanmıştır (Sarıbay, 1998).

2.7.1 Tanzimat Döneminde dernek kurma kültürü

Osmanlıda kurulan ilk sivil toplum örgütleri olarak kabul edilen dernekler Tanzimat döneminde kurulan derneklerdir. Avrupa'da sivil toplum kuruluşu olarak adlandırılan "dernek", "cemiyet", "kulüp", "sendika" gibi örgütlerin kuruluşu 17. yüzyıldan itibaren görülürken Osmanlı'da yaygın ve etkin olarak, ticaretin artması, sanayileşme ve kentleşme gibi gelişmelere paralel olarak 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıl sonu ve 19.yüzyılın başından itibaren Osmanlı'nın dış ticarete açık büyük kentlerinde, örneğin başta İzmir olmak üzere, İstanbul, Selanik ve Beyrut gibi yerlerde, düzensiz ve geçici de olsa dernekleşmenin başladığı görülür.

Bu dönemde 1815 yılında kurulduğu belirlenen "ilk cemiyet", bilimsel/kültürel amaçlı "**Beşiktaş Cemiyet-i ilmiyesi**" adını taşıyan topluluk olup örgütlü bir yapıya kavuşmadan hükümet tarafından dağıtılmıştır. Bu grup, devlet dışında giderlerini kendilerinin karşıladıkları bilim ve felsefeye meraklı ulemanın gönüllülük temelinde kurdukları bir topluluktur (Mehmet ve Alkan, 1998).

Nitekim bu topluluk Batıya yönelik aydın fikirli olan Şanizade Atullah Efendinin konağında bir araya gelen ulema ve aydınların yaptığı bilimsel arka planlı toplantılar teşkil etmektedir. Devlet tarafından kuşkuyla karşılanan bu toplantılar yeniçeri ocağının kapatıldığı yıl yeniçeri taraftarı olmakla suçlanarak İstanbul'dan sürgünle sonuçlanmıştır (Ortaylı, 2001). Akabinde bu dönemde kurulduğu tespit edilebilen derneklerden 11'i sosyal yardım, 7'si kültür derneğidir. Siyasal örgütlenme olarak gizli, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" vardır. İzleyen yıllarda din, serbest meslek, spor gibi alanlarda dernekleşme görülecektir (Mehmet ve Alkan, 1998). Bu itibarla Türkiye'de derneklerin ilk ortaya çıktığı tarih olarak 1800'lü yılların ilk çeyreği kabul etmek doğru olacaktır. Tanzimat döneminde ortaya çıkan fikri gelişmeler Jön Türklerin Avrupa'da ve bilhassa Fransa'da eğitim alması dernek kurma kültürünün gelişmesi açısından olumlu bir gelişime iklimi oluşturduğunu ifade edebiliriz.

Dönemin getirdiği yenilikler Osmanlı'da cemiyetlerin kuruluşuna giden yolun açılmasını sağlamıştır.

Nitekim 1840'lı yıllarda tek tük ve geçici bir nitelik taşıyan dernekleşme 1860 sonrası hız kazanır. Esas itibari ile 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan değişim dernekleşmeye de yansımış ve bu eğilim 1856 Islahat Fermanı ile artmıştır. 1880'li yılların başından itibaren Müslümanlar arasında dernekleşme bir yandan devlet teşviki ile ticaret ve ziraat odaları kurmak diğer yandan gizli siyasal cemiyetler oluşturmak şeklinde neşvünema bularak kendisini göstermiştir. 1890'lı yıllar ise spor derneklerinin kurulmaya başladığı yıllardır. Çok uluslu bir yapı arz eden Osmanlılarda özellikle 1850'lerden sonra Rum ve Yahudilerinde yaygın olarak cemiyetler oluşturduğu görülmektedir (Alkan, 2003).

Türkiye'de derneklerin ilk örneklerini Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde görmekteyiz. Bu dönemde "cemiyetler" olarak karşımıza çıkan dernekler, II. Meşrutiyet sonrası Cemiyetler Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile birlikte hukuksal bir boyut kazanmışlardır (Gönel, 1998).

2.7.2 I. Meşrutiyet döneminde dernek kurma kültürü

1877-1878 Osmanlı Rus savaşını gerekçe göstererek, Anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak parlamentoyu kapatan Sultan ikinci Abdülhamit dönemi otoriter bir dönem olarak nitelenir. Bu dönemde dernekleşme zayıflamış bulunsa da devam etmiştir. Fakat bu dönem de kurulan dernekler toplumsal yaşamda etkin olamamaktadır. Dönemin özelliklerinden biri; gizli siyasal derneklerin sayılarının artmasıdır (Alkan, 1998).

Bu dönemin hukuksal arka planına değinilecek olursa; Tarık Zafer Tunaya'nın da işaret ettiği üzere; Meşrutiyet hukukunda tüm kuruluşlar "Cemiyetler Kanununa" tâbidir. Dolayısıyla parti-dernek ayrımı yoktur. Bundan dolayı parti niteliğinde ya da doğrudan doğruya siyasal programlı, fakat yapısal özelliği iktidarı ele geçirme amacıyla görünmeyen cemiyetler de kurulmuştur (Tunaya, 1984).

Daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nin son döneminin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal, sosyal, bilimsel ve kültürel hayatının biçimlenmesinde önemli etkileri görülecek olan, "İttihad-ı Osmani Cemiyeti", 2 Haziran 1889 tarihinde, yine ifade ettiğimiz üzere tam da bu dönemde kurulmuştur. Başta biyolojik materyalizm olmak üzere karmaşık düşünsel etkilerden ve vatanseverlik fikrinden

etkilenen, felsefi boyutun ağır bastığı bir öğrenci örgütü durumunda olan cemiyet daha sonra tam bir “siyasal örgüt” haline gelecektir. Nitekim Cemiyet Konyalı Hikmet Emin, Arapkirli Abdullah Cevdet, Diyarbakırlı İshak Sükûti, Ohrili İbrahim Ethem Temo, Kafkasyalı Mehmet Reşit adlı beş Askeri Tıbbiye öğrencisi tarafından “gizli bir teşkilat” olarak Sultan Abdülhamid idaresine karşı kurularak faaliyette bulunmaya başlamıştır (Karabekir, 2020). “İtalyan carbonari” örgütü gibi hücre tipi yapılanma şeklinde teşkilatlanan cemiyet zamanla Avrupa’da da faaliyet göstererek Abdullah Rıza bey, Mizancı Murat bey gibi isimlerin önderliğinde Lonra’da Meşveret ve Kahire’de Mizan gazeteleri ile intişar edecek ve nüfuz sahası bulmaya çalışacaktır.

Esas itibariyle iki dönem olarak incelenecek İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk dönemi 1889-1906 arasında faaliyet göstermiş akabinde 1906 yılının Eylül ayında Selanik’te Hürriyet Cemiyeti adıyla kurulmuş ve Manastırda şube açmıştır. Talat Paşa, İsmail Hakkı Canbulat ve Rahmi Bey tarafından Selanik’te kurulan cemiyet gizli faaliyetlerine ve teşkilatlanmasına devam etmiştir. Bu dönem de cemiyet Avrupa’da bulunanlarla birleşerek daha sonra partiye dönüşecek 27 Eylül 1907’te Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleşmiştir. Hızlı bir teşkilatlanma sürecine giren cemiyet Balkanlarda; Manastır, Üsküp, Serez, Drama gibi illerde, Anadolu içlerinde İstanbul, Edirne ve İzmir illerde gizli olarak örgütlenme faaliyetleri devam etmiştir (Karabekir, 2020). Bu zaman zarfında Kazım Karabekir’in de ifade ettiği üzere tahlif(yemin) törenleri düzenlenerek hem askeri, hem sivil kişilerle “tahlif törenleri” tanzim edilmek suretiyle cemiyete gizlilik prensibiyle üyeler kazandırılmıştır (Karabekir, 2020).

Bu itibarla Türkiye’de ilk dernekçiliğin II Abdülhamid’in istibdadına karşı meşrutiyet ve hürriyet tezini savunanlar tarafından teşekkül ettirildiği ve İttihat ve Terakki Cemiyetinin Enver, Talat ve Cemal Paşaların himayesi ve yönetimiyle 1908-1918 yılları arasında hem birinci dünya savaşı süreci hem de aldığı karar ve tatbikatlar ile ülkenin kaderini etkilediği açık bir şekilde müşahade edilmektedir. Her ne kadar bir cemiyet olarak görülse de İttihat ve Terakki Cemiyeti bir siyasi parti taşımaktadır. Bu anlamda ilk dernek/cemiyet kültürünün neşvünema bulduğu bu dönemde Ekim 1906 yılında Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 5 Ordu’daki görevi dolayısıyla bulunduğu Şam’da aynı motivasyonla kurduğu “ Vatan ve Hürriyet Cemiyeti” cemiyetçilik kültürünün temel arka planını teşkil etmiştir. Buradaki

tecrübe ve birikimle 30 Ekim 1918 Mondros mütarekesi sonucunda kurulan “Müdafai Hukuk Cemiyetleri” yeni Türkiye devletinin kuruluş ve kurtuluş sürecinde aktif bir misyon üstlenerek en önemli aktörler arasında olduğunu ifade edebiliriz.

Bu minvalde Türkiye dernekçilik tarihinin sembollerinden olan “Hilal-i Ahmer Cemiyeti” savaş alanında yaralanan ya da hastalanan askerlere hiçbir ayırım gözetmeksizin yardım etmek arzusundan doğan ve 11 Haziran 1868 tarihinde "Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adıyla kurulmuş ardından 1877'de "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti", 1923'de "Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti", 1935'te "Türkiye Kızılay Cemiyeti" ve 1947'de "Türkiye Kızılay Derneği" adını alan Türk Kızılayı, tarihi bir misyon üstlenmiştir.

2.7.3 II. Meşrutiyet döneminde dernek kurma kültürü

Osmanlı Devlet’inde dernekleşme faaliyetleri ve olgusunun başlangıcını her ne kadar 1800’lerin başı Tanzimat Dönemi ile başladığını ifade etsek de bu dönemdeki faaliyetler çok yaygın değildir. Osmanlı’da Derneklerin asıl faaliyetleri esas itibariyle ikinci meşrutiyetin ilan edilmesi ile başlar. Osmanlı Devleti’nde ilk olarak yasal metin olan kanuni süreç 1909’da “Cemiyetler Kanunu” adıyla derneklerin faaliyetleri 1901 tarihli Fransız Kanunundan tercüme edilerek oluşturulan metin ile beraber yasal zemine oturtulmuştur. Osmanlı döneminde esasen derneklerin tüzel kişilik kazanmaları, İkinci Meşrutiyetin ilanının arkasından Fransız Cemiyetler Kanunu örnek alarak hazırlanmış olan 1909 tarihli Cemiyetler Kanunudur (Saymen, 1948).

1876 Kanuni Esasisine 1909 yılında eklenen 120. Madde ile dernek kurma hakkı anayasal çerçevede ele alınmıştır. Çok geçmeden konunun ayrıntılarını düzenlemek amacıyla ayrı bir dernekler kanunu çıkarılmıştır. Bu düzenlemeler ve Meşrutiyetin getirdiği hürriyet havası içinde Türkiye hızlı bir dernekleşme süreci içerisine girmiştir (Tunaya, 1984). Filhakika 1909 da yapılan düzenlemede kanunda yazdığı üzere “ *Kanunu mahsusa tebaiyet şartıyla Osmanlılar hakkı içtimaa maliktir. Devleti Osmaniyeinin taammiyeti mülkiyesini ihlâl ve şekli meşrutiyet ve hükümeti tağyir ve Kanunu Esasî ahkâmı hilafında hareket ve anasırı Osmaniyeeci siyasetin tefrik etmek maksatlarından birine hâdim veya ahlâk veya âdabı Umumiyyeye mugayir cemiyetler teşkili memnu olduğu gibi aleltilâk hafî cemiyetler teşkili memnudur.* ” Şeklinde ibare ile dernek kurma hürriyetinin sınırları çizilmiş bu bağlamda yeni ilan edilmiş

bulunan meşrutiyet rejimini değiştirecek, Osmanlı vatandaşları arasında tefrik edici, yıkıcı ve bölücü mahiyette faaliyet gösterecek, ahlaka ve adaba aykırı muhteva taşıyan veya gizli amaçları bulunan derneklerin kurulması yasaklanarak, cemiyet kurma özgürlüğünün sınırları belirlenmiştir. Esas itibariyle modern anlamda yani izin almaksızın dernek kurabilme temel hak ve hürriyeti ilk defa Türkiye Cumhuriyeti'nde 1961 Anayasasıyla düzenlenmiştir. Bu itibarla izin alma şartı ilk kez 1961 anayasasıyla güvence altına alınmıştır.

1909 tarihli “Cemiyetler Kanunu” 1938 yılında yürürlüğe giren 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'na kadar yürürlükte kalmıştır. Ancak bu dönemde söz konusu kanun savaşlar ve siyasi çekişmeler sebebiyle çok fazla uygulama alanı bulamamıştır. 3512 Sayılı Cemiyetler Kanunu bu dönem içerisinde Türkiye'nin kuruluşu sonrası çıkarılan diğer yasa yapma süreçlerine benzemektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki süreçte kuşkusuz derneklerle ilgili en önemli gelişme 1909'da Osmanlı'nın son döneminde çıkarılan ve Cumhuriyet döneminde uygulanmaya devam eden pek çok kanun ve düzenleme gibi 353 sayılı ilk Cemiyetler Kanununun yerine yeni bir kanun yapılmış olmasıdır.

2.8 Cumhuriyet Dönemi Dernek Kurma Kültürü

2.8.1 Tek parti dönemi

Bu dönem Atatürk ilke ve İnkılaplarından halkçılık ilkesi dolayısıyla sınıf temelli derneklerin kurulması yasaklanmıştır.

Cumhuriyet döneminde yapılan 3512 sayılı yeni Cemiyetler Kanunu 14/07/1938 tarihli Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunun muhtevası ise; Umumî Hükümler, Memnu Hükümler, Umumî Heyetler ve İdare Heyetleri, Teftiş ve Murakabe, Ceza Hükümleri ve Müteferrik Hükümleri içeren 6 fasıl ve 42 maddeden mürekkep olan yeni kanun; derneklerin tüzüklerinde o zamanki adı ile nizamnamelerinde bulunması gereken hususlar yer almıştır. Ayrıca kanunun içerisinde tutmak zorunda oldukları defterler, Genel Kurulun toplanma şekli, toplantı zamanı, görevleri, idare heyetinin oluşumu, seçimi, görevleri gibi hususları tafsilatlı bir şekilde ayrıntılı olarak düzenlemiştir.

1930'lar Türkiye'sinde sivil toplum ciddi bir dönüşüme uğramıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi sonrasında rejimin keskinleştiği bir dönem karşımıza

çıkılmaktadır. Özellikle 1931’de kapatılan 250’den fazla şubesi olan ve yaklaşık 30 binden fazla üyesi olan bir yapı olan Türk Ocakları yerine 1932’de Halk Evleri kurulmuştur. Esas gayesi Cumhuriyet ideolojisinin pekişmesini amaçlayan Halk Evleri iktidara bağımlı bir dernek olarak faaliyet göstermektedir. Halk Evlerinin tüzüğüne bakıldığında halkçılık, cumhuriyetçilik, laiklik, inkılapçılık, devletçilik ilkelerine bağlı, milli ve çağın değerlerine sahip yurttaş yetiştirmek amacını taşımaktadır (Zeyrek, 2006).

Kanunda, cemiyetlerin “ikiden ziyade Şahsın” kazanç paylaşmaktan başka bir maksatla bilgilerini ve faaliyetlerini devamlı bir şekilde birleştirmek suretiyle vücuda gelecekleri belirtilmiştir.

Cemiyetlerin, mahallin en büyük mülkiye amirine ana nizamnamesinden iki nüshası ilişik olarak verilecek bir beyanname ile teşekkül etmiş olacakları ve teşekkül ettikten sonra hükmî şahsiyet sahibi olacakları hüküm altına alınmıştır.

Cemiyetlere üye olacakların medeni haklara sahip ve on sekiz yaşını bitirmiş bulunmaları lâzımdır. Ancak siyasî cemiyetlere olabilmek için mebus seçmek hakkını haiz olmaları şarttır. Siyasî cemiyetlerle birden ziyade vilâyetlerde faaliyet gösterecek cemiyetlerin ana nizamnameleri ve beyannameleri Dâhiliye Vekâletine verilir, denilmektedir. 1938’de çıkartılan Cemiyetler Kanununun muhtevasını tetkik edecek olursak;

Kanuna göre; Devletin mülkî bütünlüğünü bozmağa çalışan, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 2. maddesinde yazılı Devlet rejimine aykırı maksat ve gaye güden, Emniyet ve asayişe ve umumî âdab ve ahlâka ve gayesi kanunlara uymayan, siyasal ve ulusal birliği bozan, din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan, yerlilik ve yabancılık gibi yurttaşlar arasında ayrılık uyandıran, her ne şekil ve ne nam altında olursa olsun mıntıkavî maksat güden veya unvan taşıyan, aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan, gizli tutulan gayesini saklayan, cemiyetlerin teşkili yasaktır.

Cemiyetler Kanununun yürürlüğe girdiği 1938 yılında 205 olan dernek sayısının 8 yıl içinde ancak 733’e çıktığı görülmektedir. Dernek kurmanın izne tabi olması, 2.Dünya savaşı ve buna bağlı sosyo-ekonomik durgunluk dernek sayısının artışına engel olmuş denilebilir. İkinci dünya savaşı dönemi ve o dönemin etkilediği dernek

kurma kültürü tek partili dönemde akamete uğrayarak dernek kurma oranları düşüşe geçmiştir.

1938 tarihli ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu, dernekleşmeyi tamamen yönetimin kontrolü altına almayı amaçlayan, derneklerden korkan, toplumsal muhalefet kanallarını tıkayan bir siyasal ve idari tercihin ürünüydü. Bu baskıcı anlayış iç ve dış gelişme ve aktörlerin etkisiyle yerini daha liberal bir anlayışa bırakmış, toplumda sosyo-ekonomik koşulların ve savaş sonrası dünyasının siyasal konjonktürünün getirdiği gelişim çok partili plüralist bir topluma yönelmeyi gerekli kılmıştır.

Halk Evlerinin faaliyetleri bu dönem içerisinde çok önemli konum arz etmektedir. Bilhassa yeni Cumhuriyetin ideolojisinin tecelli ettirilmesi ve rejimin konsolide olması adına halkevlerin yoğun eğitici ve öğretici mahiyette faaliyetleri ve sivil toplum alanında etkisi olmuştur.

2.8.2 1945-1960 yılları arasında dernek kurma kültürü

5 Haziran 1946 tarihinde 4919 sayılı yasa ile 3512 sayılı Cemiyetler Kanununda değişiklikler yapılmıştır. Yani derneklerden ve onların toplum içerisinde oynayacakları rolden korkan siyasal anlayış değişmeye başlamış ve plüralist, iktidarın paylaşılacağı bir toplumun temelleri atılmaya başlanmıştır.

Bu dönemde ikinci dünya savaşının sona ermesiyle ve akabinde soğuk savaşın başlamasıyla beraber Türkiye’de de bu dönüşüm sürecine paralel olarak dernek kurma kültürünün seyrettiğini görmekteyiz.

Yeni düzenleme ile; mali kayıtlamalar belirli bir ölçüde hafifletilmiş, siyasi kayıtlamaların ise ağır hükümlerinden kurtarılmış olduğu görülür. En büyük yenilik ise; derneklerin kuruluşunu idareden tamamen bağımsız olarak sağlaması ve dernek kurmak için idareden hiçbir şekilde izin alma gereğinin kalmamasıdır. Ayrıca federasyon ve konfederasyonlar kurmak için İçişleri Bakanlığı’ndan izin alma gereği kaldırılmıştır. Bu da dernek ve derneklerin üst kuruluşları olan federasyon ve konfederasyonların kuruluş sürecinde daha özgürlükçü bir ortamın tesis edilmesine vesile olmuştur.

Yeni düzenleme ile toplumun kendi sorunlarına bizzat kendisinin çözüm getirebileceği bir ortam hazırlanırken, toplumda kişinin siyasal ve sosyal katılma hakkı idarenin kayıtsız şartsız denetiminden de kurtarılmıştır. Böylece bürokratik,

tekelci, elitist bir idare, çoğulcu ve paylaşılan bir yapıya kavuşmaya, topluma ve toplumun etki ve taleplerine siyasi partiler ve dernekler aracılığı ile açılmaya başlamıştır (Yücekök, 1972).

Çok partili hayata geçişle birlikte 1950'li yıllarda yaşanan hürriyet iklimi, köyden kente doğru yaşanan yoğun göç, toplumun sınıfsal yapısının yeniden şekillenmeye başlaması ve modern toplumu oluşturan özelliklerin biçimlenmesi derneklerin sayılarında ve türlerinde artarak yükselişe yol açmıştır.

1950 ve 1960 yılları arası Demokrat Parti döneminde ve sonrasında dernek kurma kültürünün daha da geliştiği görülmektedir.

2.8.3 1960-1980 yılları arası dernek kurma kültürü

1961 Anayasasının getirdiği özgürlükçü iklim derneklerin izin almadan bildirimle kurulmasının önünü açması dernek kurma kültürünü geliştirmiştir. Ancak 12 Mart 1971 darbesi süreci sonrası tekrardan otoriter bir sisteme rücu edildiği müşahede edilmektedir.

Dahası 1938 Tarihli 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu 1972 yılında yürürlüğe giren 1630 sayılı Dernekler Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. 1972 yılında ortalama 46 bin sınırında olan dernek sayısı iktidarı endişelendirmiş ve çıkarılan dernekler kanunu ile bu sayıyı azaltıcı tedbirler alınmış, bürokratik engeller hazırlanmıştır. Neticede 1973 yılında dernek sayısı 18.958'e düşmüştür. Yaklaşık 27.000 dernek kapanmış veya kapatılmıştır. 1975 ten sonra yeniden artış gösteren derneklerin sayısı 1980 yılında 54144'e ulaşmıştır.

2.8.4 1980-2000 yılları arası dernek kurma kültürü

Sonrasında ise 1982 Anayasası'nda dernek kurma özgürlüğünün ayrıntılı biçimde düzenlenmesi üzerine bu Kanunla uyumlu olmadığı için 1630 sayılı Dernekler Kanunu da yerini 1983 tarih ve 2908 sayılı Dernekler Kanunu'na bırakmıştır (Akünal, 1995). Son olarak da 2001 yılında 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra Dernekler Kanunu da yeniden düzenlenerek 2004 yılında günümüzde de cari olan "5253 Dernekler Kanunu" yürürlüğe girmiştir.

12 Eylül 1980 ihtilalinden sonra tedrici olarak sayısı azalan ve sonrasında artış hızı düşen dernekleşme 1990'lı yıllarla birlikte yeniden hız kazanmıştır. Toplumdaki özgürleşme ve demokratikleşme ile doğru orantılı olarak artan dernek sayısı,

demokrasinin kesintiye uğradığı dönemlerde ciddi azalma seyri göstermektedir. Dernek sayısındaki artış hızı Türk toplumunun geleneksel yapıdan modern yapıya geçiş hızının da göstergesi olarak görülebilir. Dernekler, gelişmenin bir ölçüsü, modernleşmenin bir doğal sonucu olarak telakki edilmelidir. Demokrasinin kesintiye uğradığı yıllarda azalsa da, sonrasında sayıları hızla artan derneklerin toplumsal hareketlilikle de doğrudan ilişkisi vardır.

Toplumsal hareketlilik ve siyasal katılımın genişlemesi eski bildik örgütler yanında, yeni sivil toplum dinamiklerinin de (hemşerilik dernekleri, gönüllü çevre örgütleri, insan hakları dernekleri, kadın hakları dernekleri vs.) belirmesine yol açmıştır. “Kentlerin köyün dışı açılmasını yansıtan gecekondu aracılığıyla büyümesiyle birlikte, kentlerde karşı karşıya gelen merkez ve çevre kültürünün çatışmaları Türkiye’de kendine özgü bir sivil toplumun oluşumunun da önemli bir kilometre taşıdır (Tosun Erdoğan, 2001).

Fakat 12 Eylül 1980 Askeri darbesi sonucunda oluşturulan 1982 Anayasası; 1961 Anayasası’nın kitlelere sağlamış olduğu örgütlenme hürriyetini bir hayli kısıtlamış, kimin dernek kurabileceği ve kimin dernek kuramayacağı yönünde ek bir madde eklenmiştir. Derneklerin temel özelliklerinden biri olan “devletin alanının dışında kalma” niteliğini zedeleyen uygulamaları ile 1982 Anayasası derneklerin ulusal ve uluslararası alanda iş birliklerini kısıtlarken, dernekleri siyasal alanın dışına itmiştir. Apolitik bir yapı teşkil edilmesini amaçlayan 1980 darbesi derneklere de bu felsefenin sirayet etmesine yol açmıştır.

Özellikle 24 Ocak kararları sonrası yaşanan neo-liberalizmle beraber katılım kültürü genişleyerek büyümüştür. Neo-liberal dönüşüm ile beraber devletin alandan çekilerek piyasayı özel sektöre devretmesi dernek kurma kültürünü de etkilemiştir. Devletin çekildiği alanda sivil toplum da genişleyerek devlete destek olan bir yapı hüviyetine evrilerek sahasını büyütmüştür. Bu itibarla derneklere duyulan ihtiyaçta giderek artmıştır.

Darbe ile birlikte düşüş yaşayan dernekleşme süreci 1984 yılında tekrar toparlanma sürecine geçmiştir. Bu dönemlerde kadın hareketi, çevre hareketi ve dinsel oluşumların toplumsal alanda etkileri konuşulmaya başlanmıştır. 1995 yılında, 82 Anayasası’nda yer alan derneklerin faaliyetlerine yönelik önleyici hükümlerin bir

kısımının iptali ile beraber örgütlenmenin önündeki engeller büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Tosun Erdoğan, 2001).

Türkiye’de, 1980’li yıllardan itibaren teşkil edilen derneklerin en başta gelenleri ise ; Çevreci Gruplar Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Doğal Hayatı Koruma Derneği, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, TEMA; kadın dernekleri, Seküler feminizm ve İslâmî kadın hareketi temsilcileri; Alevî grupları, Cem Vakfı, Pir Sultan Abdal Derneği, Hacı Bektaş Veli Derneği, Güneydoğu meselesine Kürt etnik talepleri çerçevesinde reçete sunan dernek ve kuruluşlar, insan hakları ile ilgili faaliyet gösteren dernekleri, İnsan Hakları Derneği, Mazlum-Der v.s.; Liberal düşünce Topluluğu bulunmaktadır (Çaha, 2003). Ayrıca bunlardan başka, sivil İslâmî gruplar çerçevesinde değerlendirilebilecek İslâmî cemaat dernek ve vakıfları bir başka grup olarak dönemin sivil toplum örgütlerini temsil etmektedirler (Çaha, 2003). Dahası, Atatürkçü Düşünce Derneği, Ülkü Ocakları, Vatanseverler Güç Birliği, v.s. gibi yukarıdaki derneklerden farklı hedef etrafında birleşen derneklerden de bahsedilebilir.

-Dernekçilik Tarihimizden Bazı Özgün Dernek Örnekleri

- 1- Amele Teali Cemiyeti.- İskenderun 1941
- 2- Cibali Tütün Fabrikası Amele ittihadı Cemiyeti- İstanbul 15.8.1928.
- 3- Ecnebi Şirketleri Türk Memur ve Müstahdemleri Cemiyeti- İstanbul 21.3.1934
4. Umum Garsonlar Cemiyeti İstanbul- 21.8.1934
- 5- Şirketi Hayriye Memur ve Müstahdemleri- İstanbul 19.3.1931
- 6- Otomobil Sefer İşçileri Cemiyeti- İstanbul 1.8. 1927
7. Sanayi İşçileri Birliği- İzmir 1934
- 8- İşgal Teavün Cemiyeti- Ödemiş 1938
9. Emekçiler Birliği-İzmir 1939
- 10- Emekçiler Teavün Cemiyeti- İnebolu 17.8.1926
- 11- Şark Şimendiferleri Teavün Cemiyeti - Karaağaç 2.10.1927
- 12- Tabuat İşçileri Cemiyeti- Adana 14.1.1937
- 13- Madenciler Cemiyeti- Zonguldak 2.9.1928

- 14- Fındık Kınıcılar Cemiyeti- Giresun 1937
15. Merkez Bankası Memur ve Müstahdem Yardımlaşma Cemiyeti- Ankara
- 16- DDY İşçileri Derneği- Ankara 4.9.1946
- 17- Terziler Sendikası- Ankara 25.11.1946
- 18- Şoför ve Otomobilciler Sendikası- Ankara 25.11.1946
- 19- Çukurova ve İçel Mensucat İşçi Sendikası- Adana 1946
- 20- İşçi Sendikaları Birliği- Kocaeli 2.9.1946
- 21 - İşçi Sendikaları- Isparta 1947
- 22- Gazino ve Kahve İşçileri Derneği- Manisa 16.8.1948
- 23- Devlet Orman İşçileri- Sinop 4.11.1947
24. Şarap Fabrikası İşçileri Sendikası- Tekirdağ 1948
- 25- Hamallar Cemiyeti- Samsun 14.4.1947
26. Ekmek, Simit, Un ve Unlu Mad. İşçi Sen. - Konya 18.4.1950
- 27 - DDY Sanayi İşçiler- İzmir 22.6.1949
- 28- Matbuat Teknisyenleri Sendikası- İzmir 1950
- 29- Eczacı Kalfaları Derneği- İstanbul 14.12.1949
- 30- Milli Emlak Müdürlüğü Memur ve Müstahdem Yardımlaşma Derneği- İstanbul 12.4.1947
- 31- Bakır Maden İşletmesi İşçileri Sendikası- Elazığ 1950
- 32- Sıvacı Badanacı İşçileri Sendikası- İzmit 1946
- 33- Kağıt Sanayi İşçileri Sendikası- İzmit 1946
34. Tenekeci ve Sobacılar Cemiyeti- Bursa 15.3.1943 (Yavuziğit, 1995).

2.8.5 2000 yılından günümüze dernek kurma kültürü

2000 yılı başından itibaren yaşanan dönüşüm süreci Türkiye’de derneklerin sahasını genişletmiştir. Özellikle 1999 depreminde sivil toplumun ve derneklerin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Afetlerde toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın gerekli olduğu alanda devletin yetersiz kaldığı noktalarda derneklerin yaraları sarması ve

doğrudan sahada aktif rol oynaması dernekçiliğin önemini arttırmıştır. Ülkede yaşanan 2001 ekonomik krizi sonrası iktidara gelen AK Parti döneminde Avrupa Birliği ile entegrasyon süreci ve müzakereler başlamıştır. Fezlekelerin ve başlıkların açılması ve tedrici olarak ilerlemesiyle sivil toplum alanının da direkt olarak iyileştirme ve dönüşüm süreci yaşanmıştır. Nitekim AB müzakere sürecinin 2908 Sayılı kanunda “hâkim güvencesi” değişikliği getirilmiştir. Daha sonra daha köklü bir değişim yapma ihtiyacı ile dernek kurma özgürlüğünün gelişmesini ihtiva eden derneklerin hak ve menfaatlerini koruma altına alan 4 Kasım 2005 tarihinde 5253 Sayılı dernekler kanunu çıkartılmıştır.

Özellikle 15 Temmuz 2016 hain FETÖ darbe teşebbüsüyle beraber derneklere ve sivil topluma katılım oranları azalmıştır.

Özetle Türkiye’de dernek kurma kültürü içerisinde yasal düzenlemesi ise sırasıyla dönemin yapısal değişimlerini de ihtiva eder şekilde; 16 Ağustos 1909 yılında çıkarılan 353 Sayılı “Cemiyetler Kanunu”, 28 Haziran 1938 yılında çıkartılan 3512 Sayılı “Cemiyetler Kanunu”, 22 Kasım 1972 tarihinde çıkarılan 1630 Sayılı Eski “Dernekler Kanunu”, 7 Ekim 1983 tarihinde çıkarılan 2908 Sayılı Eski “Dernekler Kanunu” ve en son günümüzde de geçerliliğini sürdüren 23 Kasım 2004 Tarihli 5253 sayılı Dernekler Kanunu ile günümüzdeki yasal sürece evrilerek gelişmiştir.

Türkiye’de Dernek Kurma Kültürünün serencamını incelediğimiz bu bölümde özetle, dernek kurma kültürünün dönemsel konjonktürle beraber değişimler yaşadığı, dönemin siyasi gelişmeleri ve siyasi iktidarların yaklaşımı ile tecessüm ettiğini görmekteyiz. Bütün bu süreç Türkiye’de dernek kurma sürecini geliştirerek dernek kurma özgürlüğünün gelişerek günümüzdeki haline de tedrici olarak dönüştürdüğünü göstermektedir. Toplumsal yapıyı kültürü, ekonomiyi, toplumun tüm alanlarını ihata eden derneklerin gelişmesi Türkiye’nin büyümesi, kalkınması ve daha müreffeh bir toplum haline dönüşmesi için olmazsa olmaz bir koşul arz etmektedir.

Dernekler toplumun tüm alanlarında devletten bağımsız ancak devlete destek olarak toplumsal sorunların hepsine katkıda bulunacak bir alanı oluşturmaktadır. Derneklerin desteklenmesi ve gelişmesine katkı sunulması için toplumsal arka planı güçlendirmek bilinçli bir toplum oluşturmak için elzem görünmektedir. Sivil toplum eğitimleri yanında derneklerin hem yöneticilerinin eğitilmesi ve dernek kurma

bilincinin pekişmesi ülkemizin daha güçlü olması için mutlaka geliştirilmesi gereken bir alan olarak karşımızda durmaktadır.

Kadim Ahilik ve Loncalar geleneğinden bugünkü Dernek yapılarına kadar, toplumun refahı ve kalkınması, ortak hakların savunulması ve geliştirilmesi Türkiye'nin dernek kurma kültürünün temelini teşkil etmektedir. Yaklaşık 300 yıllık cemiyetten derneğe evirilen süreç Türkiye'de insanların bir araya gelerek birlikte hareket edebilme repertuarının da konsolide olarak geliştiğine işaret etmektedir.

3. TÜRKİYE’DE DERNEK KURMAK VE AMAÇLARINA GÖRE DERNEK FAALİYETLERİ

3.1 Türkiye’de Dernek Kurma Süreci

Dernekler esas itibariyle kanunda ifade edildiği üzere kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır (5253 Sayılı Dernekler Kanunu m.2/a). Türkiye’de dernek kurmak ve derneğe üye olma Anayasal bir hak olarak düzenlenmiştir. 1982 Anayasası’nın 33. maddesi "dernek kurma hürriyeti" başlığını taşımaktadır. Bu maddeye göre; "herkes, ... dernek kurma hakkına sahiptir". Anayasa koyucu, Türk-yabancı ayırımı yapmadan herkesin dernek kurma hakkına sahip olduğunu ifade etmiştir. Ancak, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarının ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde devlet memurlarının dernek kurma hakkına kanunla sınırlamalar getirilebilmesine izin verilmiştir.

Dernek kurulmasının önceden izin alınmaya bağlı olmadığı Anayasa tarafından açıkça belirtilmiştir. "İzin alma şartı" olmamasına rağmen, "bildirim şartı" getirilmiştir. Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi gerekmektedir.

Bununla beraber dernek kurma özgürlüğünün Anayasa’daki doktriner ayırımıda Georg Jellinek’in ayırımı üzere negatif, pozitif ve aktif statü hakları bağlamında kişisel ve siyasal haklar olarak klasik haklar sınıfında değerlendirilmesi gerekirse özellikle “negatif statü hakları” arasında bulunmaktadır (Dündar Sezer, 2008).

Dernek kurma sürecini Avrupa ve diğer ülkelerle mukayese ettiğimizde ise Spielmann’ın işaret ettiği gibi; Fransa’da sistemin 1921 yasaya göre 2. Maddesinde Türkiye’deki benzer usulde, vatandaşların herhangi bir “izin almadan” dernek kurabilecekleri ayrıca herhangi bir tescil zorunluluğunun olmadığını ifade etmektedir. Fakat derneklerin kanuni bir prosedüre tabi olmak istediklerinde mesela yardım toplama faaliyeti göstermek istediklerinde tescil edilmeleri şartı

bulunmaktadır. Almanya ise dernekler aynı minval üzere tüm alanlarda faaliyet gösterebilmektedirler. Derneklerin herhangi bir tescil zorunluluğu yoktur. Fakat kanuni süreçte faaliyet gösterirlerse hukuki anlamda Almanya Asliye Mahkemesi tarafından tescil edilme zorunluluğu bulunmaktadır. Yasaya göre en geç bir haftalık süre içerisinde derneklerin tescil talepleri sonuçlandırılmaktadır. Almanya’da ticari saiklerle kurularak faaliyette bulunan dernekler “şirket statüsünde” tescil edilerek onaylanmaktadır. Yukarıda mukayese edilen şekilde Almanya’da benzer şekilde Fransa’da bulunan tescil yapısı Avrupa Birliğinin merkezinde bulunan Lüksemburg’da da aynı şekilde yasal alt yapıya haizdir (Spielmann, 2007).

Türkiye’deki anayasal düzenlemeye göre dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilmekte veya faaliyetten alıkonulabilmektedir. Ancak hâkim kararı olmadan da derneklerin kapatılabilmesine Anayasa imkân tanımıştır. Buna göre; millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini önlemenin veya suçun devamını önlemenin gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla bir merci, derneği faaliyetten men ile yetkilendirilebilir.

Bu merciin kararı, yirmi dört saat içerisinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırk sekiz saat içinde açıklar; aksi halde, bu idari karar kendiliğinden yürürlükten kalkar. Anayasa derneklere üyelik ve üyelikten ayrılma konusunda bireylerin özgür iradelerinin esas olduğu hükmünü içermektedir. Hiç kimsenin bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamayacağı Anayasa’da ifade edilmiştir.

Bu tür kısıtlamalar, Avrupa Birliği üyesi devletlerde de bulunmaktadır. Finlandiya’da anayasa genel hatlarıyla herkesin dernek kurma, bir derneğe üye olma ve faaliyetlerine katılma özgürlüğü bulunduğu hükmünü getirmektedir. Ayrıca Finlandiya dernekler kanununa göre; askeri amaçlar taşıyacağı değerlendirilen derneklerin kurulması yasaklanabilmektedir. Hollanda ise dernek kurma hakkını, Hollanda anayasasının 8. maddesinde tanzim etmiştir, dernek kurma hakkının “kamu düzeni” nedeniyle yasa ile sınırlandırılabilceği hükme bağlanmıştır. İngiltere’de derneklerin durumunu tanzim eden özel bir yasal mevzuat bulunmamaktadır. Portekiz’deyse dernekler Portekiz anayasasında tanzim edilmiştir. Dernekler, illegal faaliyetlerde bulunmadıkları sürece faaliyetleri durdurulamaz ve askıya alınamaz. Ayrıca faşist ideolojiyi taşıyan, askeri içerikli dernekler kurulamaz (Turhan, 2008).

Almanya’da derneklerin faaliyetlerine getirilebilecek sınırlamalar, örgütlenme özgürlüğü ve derneklere ilişkin mevzuat çerçevesinde düzenlenmektedir. Alman Anayasası’nın 9’ncü maddesine göre, amaçları ve faaliyetleri ceza yasalarına, “anayasal düzene” ve “hakların korunması” düşüncesine aykırı düşen dernekler ve teşekküller yasaktır. Alman anayasanın 21. Maddesinde yer alan siyasi partiler ve federal meclislerin aynı zamanda eyalet meclislerinin uzantısı olan yapılar ile dini cemaatler haricindeki her türlü teşekkül Alman dernekler kanununun kapsamına girmektedir (Turhan, 2008).

1982 Anayasası'nda, "Dernekler ancak hâkim kararıyla kapatılabilir. Gecikmesinde sakınca olan hallerde, kanunda gösterilen bir merci, derneği faaliyetten men edebilir. Ama bu kararın 24 saat içinde, görevli hâkimin onayına sunulması lâzımdır” denilmektedir.

Türk Medenî Kanunu’nun ise "İkinci Bab" bölümünde "tüzel kişiler" düzenlenmektedir. Bu bölüm, "fasıl" adı verilen üç bölümden mürekkeptir. Madde 45 ve madde 52 arasında genel hükümler yer almaktadır. Madde 53 ve madde 72 arasında "cemiyetler" başlığı altında derneklerle ilgili hükümler düzenlenmiştir. Madde 73 ve madde 82 arasında ise vakıflara ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Medenî Kanun dernekler için bir sicil öngörmektedir (Türk Medeni Kanunu, madde:45).

Ancak bu sicile kayıt zorunlu değil, isteğe bağlıdır. Sadece, amacına ulaşmak için ticari şekilde icrayı sanat eden bir cemiyet, kendisini sicille kaydettirmekle mükelleftir. Kanun, derneğin tüzel kişilik kazanması için bu sicile kaydedilmesi şartını da aramamakta, dernek tüzüğünde dernek olarak "teşekkül arzusunu izhar etmekle" birlikte derneklerin tüzel kişilik kazanmasını öngörmektedir (Türk Medeni Kanunu, madde 53/1).

Medenî Kanun’da yer alan derneklerle ilgili hükümleri Dernekler Kanunu’ndaki hükümlerle mukayese ettiğimizde Medeni Kanun’un Dernekler Kanunu’na nazaran daha özgürlükçü olduğu müşahede edilmektedir. Fakat, Medenî kanunun genel bir kanun, Dernekler Kanunu’nun ise özel bir kanun olmasından dolayı, özel kanun olan Dernekler Kanunu hükümleri öncelikle uygulanmaktadır. Özel bir dernekler kanununa Türkiye'nin gerçekten ihtiyacının olup olmadığı ise bazı hukukçular arasında tartışılmaktadır.

Kimi hukukçulara göre yürürlükte bulunan kanun otoriter ve aşırı düzenlemeci olması hasebiyle Dernekler Kanunu'nun tamamen yürürlükten kaldırılması noktasında tartışmalar yapılmaktadır. Bu minval üzere Medenî Kanun'da yer alan derneklerle ilgili hükümler, yapılacak küçük değişiklik ve ilavelerle etkin ve işler hale getirilebileceği noktasında öneriler bulunmaktadır.

2908 sayılı Kanunda 2002 ve 2003 yıllarında yapılan köklü değişikliklerin ardından Dernekler Kanunu tamamen değiştirilerek, önceki düzenlemelerin aksine, yasaklama ve sınırlamaların istisna haline getirildiği bir yasa olan ve 23.11.2004 tarihinde yayınlanan 5253 sayılı Dernekler Kanunu yürürlüğe konulmuştur.

Nitekim Vali Recep Yazıcıoğlu'nun da işaret ettiği üzere yeni kanunla 2908 sayılı yasada 2002 yılında yapılan değişikliklere paralel olarak dernekleşmeye daha sivil bir bakış getirilmiştir. Yeni Dernekler Kanunu ile "dernek kurmayı bir asayiş, bir güvenlik olayı kabul eden, halkın örgütlenmesini güvenlik meselesi olarak gören bu anlayış yerini daha özgürlükçü bir yaklaşıma bırakmıştır (Yazıcıoğlu, 2001).

Çizelge 3.1: İzne Tabi Kelime Kullanan Dernekler

İZNE TABİ KELİME KULLANAN DERNEKLER	
TÜRKİYE	310
TÜRK	180
ULUSAL	11
MİLLİ	7
ATATÜRK	2
CUMHURİYET	1
TOPLAM	511

Kaynak: (www.siviltoplum.gov.tr)

Derneklerin üst kuruluşlar ihdas etme süreci ise kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip topluluklar olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Dernek adlarında bazı kelimelerin izne tabi olarak kullanılabilmesi yer almaktadır. Türk, Türkiye, Milli, Cumhuriyet, Atatürk, Mustafa Kemal kelimeleri ile bunların

baş ve sonlarına getirilen eklerle oluşturulan kelimeler İçişleri Bakanlığının izni ile kullanılabilir. Türkiye genelinde izne tabi kelime kullanan derneklerin sayısı DERBİS verilerine göre 511 tane olduğu görülmektedir.

Fiil ehliyetine sahip gerçek veya tüzel kişiler, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahiptir. Ancak, Türk Silahlı Kuvvetleri ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri hakkında özel kanunlarında getirilen kısıtlamalar saklıdır. On beş yaşını bitiren ayırt etme gücüne sahip küçükler; toplumsal, ruhsal, ahlaki, bedensel ve zihinsel yetenekleri ile spor, eğitim ve öğretim haklarını, sosyal ve kültürel varlıklarını, aile yapısını ve özel yaşantılarını korumak ve geliştirmek amacıyla yasal temsilcilerinin yazılı izni ile çocuk dernekleri kurabilir veya kurulmuş çocuk derneklerine üye olabilirler. On iki yaşını bitiren küçükler yasal temsilcilerinin izni ile çocuk derneklerine üye olabilirler, ancak yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar. Çocuk derneklerine onsekiz yaşından büyükler kurucu veya üye olamazlar. Her derneğin bir tüzüğü bulunur. Bu tüzükte aşağıda gösterilen hususların belirtilmesi zorunludur (5253 Sayılı Dernekler Kanunu, 2004).

Derneğin adı ve merkezi, derneğin amacı ve bu amacı gerçekleştirmek için dernekçe sürdürülecek çalışma konuları ve çalışma biçimleri ile faaliyet alanı, derneğe üye olma ve üyelikten çıkmanın şart ve şekilleri, genel kurulun toplanma şekli ve zamanı, genel kurulun görevleri, yetkileri, oy kullanma ve karar alma usul ve şekilleri; yönetim ve denetim kurullarının görev ve yetkileri, ne suretle seçileceği, asıl ve yedek üye sayısı; derneğin şubesinin bulunup bulunmayacağı, bulunacak ise şubelerin nasıl kurulacağı, görev ve yetkileri ile dernek genel kurulunda nasıl temsil edileceği, üyelerin ödeyecekleri giriş ve yıllık aidat miktarının belirlenme şekli, derneğin borçlanma usulleri, derneğin iç denetim şekilleri, tüzüğün ne şekilde değiştirilebileceği, derneğin feshi halinde mal varlığının tasfiye şekli mutlak suretle dernek tüzüğünde bulunması zorunlu unsurlardır.

Genel kurul kararı ile feshedilen veya kendiliğinden sona erdiği tespit edilen derneğin para, mal ve haklarının tasfiyesi, derneğin tüzüğünde gösterilen esaslara göre yapılır. Tüzükte tasfiyenin ne şekilde yapılacağına genel kurul kararına bırakıldığı hallerde, genel kurul tarafından bir karar alınmamış veya genel kurul toplanamamışsa yahut dernek mahkeme kararı ile feshedilmişse, derneğin bütün

para, mal ve hakları, mahkeme kararıyla derneğin amacına en yakın ve kapatıldığı tarihte en fazla üyeye sahip derneğe devredilir.

Dernek genel kurulu tüm üyelerini kapsayan en etkili organdır. Genel kurul, üyelerin bir araya gelerek benimsedikleri ortak amaçlarını ve çalışma konuları doğrultusunda, en etkin, en doğru ve kesin karar verebilmek için iradelerini serbestçe açıklayacakları organdır (Özta, 1998).

Kendiliğinden sona erdiği tespit edilen veya feshine karar verilen derneklerin tasfiye ve devir işlemleri tamamlandıktan sonra dernekler kütüğündeki kayıtları silinir. Feshedilmesi için hakkında soruşturma veya dava açılmış olan bir dernek, fesih ve buna bağlı olarak dernek mallarının devrine dair bir karar aldığı takdirde, soruşturma ve dava sonuçlanıncaya kadar devir işlemi yapılmaz (5253 Sayılı Dernekler Kanunu, 2004).

Federasyonlar kuruluş amaçları aynı olan en az beş derneğin bir araya gelmesi ile kurulurlar. Federasyonlar, kuruluş bildirimini ve eklerini mülki idare amirliğine vermek suretiyle tüzel kişilik kazanırlar. Federasyon kuracak dernek temsilcileri tarafından imzalanmış Kuruluş Bildirimi, tüzüğü ve derneklerce alınmış olan genel kurul kararı ile federasyonun kurulacağı yerin mülki idare amirliğine verilir.

Konfederasyonlar kuruluş amaçları aynı olan en az üç federasyonun bir araya gelmesi ile kurulurlar. Konfederasyonlar kuruluş bildirimini, tüzüğü ve eklerini mülki idare amirliğine vermek suretiyle ile tüzel kişilik kazanırlar.

3.1.1 5253 Sayılı Dernekler Kanununun getirdiği yenilikler ve değişiklikler

Derneklerde yeni bir dönüşüm, özerkleşme süreci başlatan “demokratik pekişmeye” de katkı sağlayan, 4 Kasım 2004 yılında yürürlüğe giren 5253 sayılı yeni Dernekler Kanunu ile getirilen yenilikler şunlardır:

En geç iki yılda bir yapılan genel kurullar, tüzükte gösterilmek kaydı ile üç yılda bir yapılabilecektir. Tüzüğün, tüzük değişikliğinin, yerleşim yeri değişikliğinin, genel kurula çağrının gazete ile yapılması zorunluluğu kaldırılmıştır. Genel kurul çağrıları üyelere birer yazı ile bildirecektir. Genel kurullara artık hükümet komiserinin çağrılması ve katılması gerekmemektedir. Yönetim kurullarının seçimlerinin gizli oyla yapılması zorunluluğu kaldırılmıştır. Genel kurul sonuçları yedi gün içinde değil, otuz gün içinde en büyük mülki amire bildirecektir. Gerçek kişilerin yanı sıra,

tüzel kişiler de dernek kurabilecekler ve derneklere üye olabileceklerdir. Dernek şubelerinin tüzel kişiliğinin olmadığı hususu açık bir şekilde belirtiliyor. Yükseköğrenim öğrenci dernekleri ile ilgili sınırlamalar kaldırılmıştır. Derneklerin üç memurdan oluşan komisyonlarca her yıl denetlenmesi kaldırılmıştır; onun yerine beyan esası getirilmiştir. Buna göre her yıl en geç nisan ayı sonuna kadar dört sayfadan ibaret form doldurularak dernek çalışmaları ve mali durumu hakkında yazılı bildirimde bulunacaktır. Dernekler ile ilgili her türlü kayıt ve işlemler, il emniyet müdürlüğü güvenlik şubesinde değil, valilik bünyesinde oluşturulacak “İl Dernekler Müdürlüğü” tarafından yapılacaktır. Büyük ilçelerde ise bu işi “İlçe Dernekler Büro Şefliği” yapacaktır. Ancak büyükşehir belediyesi sınırları içindeki ilçelerde Dernekler Büro Şefliği bulunmayacaktır. Federasyon kurma, uluslararası ilişkilerde bulunma durumları daha özgür bir ortamda gerçekleşebilmesinin önü açılmıştır. Dernekler siyasi partiler, sendikalar ve meslek kuruluşlarından yardım alabilmelerinin önü açılmış ve yardım yapabilme imkânı tanınmıştır. Dernek makbuzlarının, Mal Müdürlüğü’nden sağlanması durumuna son verilmekte, derneklerin kendi makbuzlarını kendilerinin bastırmalarına olanak verilmiştir. Ancak basımevlerine yazılı bildirim zorunluluğu getirilmiştir. Yeni yasaya göre, dernek gelirini toplayacak kişiler, yönetim kurulu kararı ile belirlenir ve bunlar adına yetki belgesini yönetim kurulu düzenlemesi kararı alınmıştır. Tüzük değişikliğine gerek kalmadan, derneğin giriş ve yıllık üye aidat miktarlarını genel kurulca serbestçe belirlemelerine olanak verilmiştir. Üye sayısı yüzün üzerinde olan derneklerin yönetim ve denetim kurulu üyelerine ücret verebilme olanağı sağlanmıştır. Derneklerin hangi defterleri tutabilecekleri hususu yönetmeliğe bırakılmıştır. Ancak defterlerinin notere onaylatılmasının yanı sıra, dernek birimlerince de onaylatılmasına olanak sağlanmıştır. Dernek yönetim kurulu başkanlarının sorumlulukları yeni yasa ile arttırılmıştır. Çünkü yeni yasada, “Bu kanunun ceza hükümlerini düzenleyen 32. maddesinde geçen ‘dernek yöneticileri’ ibareleri, dernek yönetim kurulu başkanını ifade eder” şeklinde bir düzenleme vardır. Derneklere, şube kurmanın yanı sıra “Temsilcilik” açma olanağı da tanınmıştır. Temsilciliklerin tüzel kişiliği veya organları bulunmamaktadır.

Bu yapısal düzenlemeler derneklerin sivil özgürlükleri gerçekleştirmesi ve özerk bir yapıya evrilmesi noktasında önemli bir katkı sağlamıştır. Dernek kurma özgürlüğünü

daha geliştirmiştir. Yasal alt yapı anlamında dernek kurma ve dernekleşme sürecine mÜşpet katkılarda bulunduğunu müşahede edebiliriz.

3.1.2 Türkiye’de platform kurmak

Platform yapısı derneklerin bir ön tipi olarak öteden beri fiilen uygulanmakta olan bir oluşumdu. Yeni yasada buna da olanak tanınmıştır. Derneklerin kendi aralarında veya vakıf, sendika ve benzeri sivil toplum kuruluşları ile birlikte, ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere ve yetkili organlarının kararı ile platform oluşturabileceklerine dair yasaya hüküm konulmuştur.

3.1.3 Türkiye’de çocuk dernekleri

Çocuk Dernekleri 5253 Sayılı Dernekler Yasasının getirdiği yeniliklerden biridir. Buna göre, 15-18 yaş arasında olup ayırt edebilme gücüne sahip küçükler, yasal temsilcilerinin yazılı izni ile, “Çocuk Dernekleri” kurabileceklerdir. Çocuk derneklerine on sekiz yaşından büyükler kurucu ve üye olamazlar. On iki yaşını bitiren küçükler, yasal temsilcilerinin izni ile çocuk derneklerine üye olabilirler; ancak yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar.

3.1.4 5253 sayılı yeni yasada cezalandırma süreci

Yeni yasada cezalandırma süreci de değişime uğramıştır. Bu bağlamda farklı bir bakış açısı vardır. Hapis cezasından ziyade para cezalarına yer verilmek istenmiştir. Para cezaları da “idari para cezası” olarak belirlenmiş ve en büyük mülki amir tarafından verilmesi öngörölmüştür. İdari para cezalarına karşı otuz gün içinde idare mahkemesinde itiraz hakkı tanınmıştır. Devletin, derneklere karşı baskıcı değil, kollayıcı tavrını göstermesi bakımından da madde 17 hükmü dikkat çekicidir. Bu maddeye göre, derneklerin iş ve işlemlerinde, yasa ve yönetmelik hükümlerine aykırılık halinde, konusu suç teşkil etmeyen hata ve noksanlıkların giderilmesi için mülki idari amirlerce otuz günlük mehil müddeti verilebilecektir.

3.1.5 Dernekler Yönetmeliği ile getirilen yenilikler ve pratikteki yansımaları

Dernekler Kanunu’nun yedi ayrı maddesinde öngörölen yönetmelik nihayet 31.03.2005 tarihli Resmî Gazete ’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yüz beş madde ve yirmi altı örnek formdan ibaret “Dernekler Yönetmeliği” ile aşağıdaki yönetmelikler yürürlükten kaldırılmıştır:

- 9.6.1984 tarihli RG’de yayınlanan “Dernek Gelirlerinin Toplanmasında Kullanılacak Alındı Belgeleri Hakkında Yönetmelik”,
- 01.5.1981 tarihli RG’de yayınlanan “Dernekler Tarafından Kurulan Sandıkların Tabi Olacağı Esaslar Hakkında Yönetmelik”,
- 5.4.2003 tarihli RG’de yayınlanan “Derneklerin Tutacağı Defter, Muhasebe Hesap Kayıtları ile ilgili Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik”,
- 15.10.2002 tarihli RG’de yayınlanan “İçişleri Bakanlığı Dernekler dairesi Başkanlığı Merkez ve Taşra Teşkilatı Kuruluş, Görev, Çalışma ve Denetim Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik”in 21’den başlayıp 68. maddeye kadar olan maddeleri ile Ek 1, 2, 3 ve 4. maddeleri ve değişiklikleri.

Yeni Dernekler Yönetmeliği’nin içeriğine bakıldığında başlıca şu hususlara yer verildiği görülmektedir:

Derneklerin, şubelerin, federasyonların kuruluş işlemleri, Genel kurul toplantılarının yapılması usulü, Yurt dışından yardım alma ve uluslararası faaliyetler, Tutulması zorunlu defterler ve defter kayıtlarının tutulması usulü, Gelir ve Giderlerde usul; alındı belgeleri ve yetki belgelerinin düzenlenmesi, Dernek lokali ve sandıklarla ilgili düzenlemeler, Yıllık beyanname verme yükümlülüğü... vb. Bunların içinde en önemlisi Örnek: olarak düzenlenen yıllık beyannamenin nisan ayı sonuna kadar verilmesine dair zorunluluktur (Gökalp, 2005).

3.1.6 Türkiye’de derneklerin üst kuruluşu olarak federasyon ve konfederasyon kurma süreci

Federasyon kurma başvurusunda istenecek bazı belgeler vardır. Bu belgeler ise sırasıyla;

Federasyonlar kuruluş amaçları aynı olan en az “beş derneğin” bir araya gelmesi ile kurulurlar. Federasyonlar, kuruluş bildiri ve eklerini mülki idare amirliğine vermek suretiyle tüzel kişilik kazanırlar. Federasyon kuracak dernek temsilcileri tarafından imzalanmış belirtilen ekler, federasyonun kurulacağı yerin mülki idare amirliğine verilir.

Kurucu dernek temsilcileri tarafından imzalanmış bir adet federasyon tüzüğü,

Federasyon kurulması yönünde derneklere alınmış genel kurul karar örneği,

Kurucuların derneği temsil etmekle yetkilendirildiğine ilişkin ilgili dernek yönetim kurullarının karar örneği,

Kurucular arasında yabancı dernek veya dernek ve vakıf dışında kar amacı gütmeyen kuruluşlar bulunması halinde, bu tüzel kişilerin federasyonlara kurucu olabilmesine dair İçişleri Bakanlığınca izin verildiğini belirten federasyon kurucuları tarafından imzalanmış yazılı beyan,

Geçici yönetim kurulu üyeleri ile yazışma ve tebligatı almaya yetkili kişi veya kişilerin adı, soyadı, yerleşim yerlerini ve imzalarını belirten liste veya yazı.

Federasyonlar hakkında bu Yönetmeliğin derneklerle ilgili hükümleri uygulanır.

Konfederasyonlar ise federasyonların biraya gelerek oluşturduğu bir üst kuruluştur.

Konfederasyon kurma başvurusu sürecinde istenen belgeler ise sırasıyla;

Konfederasyonlar kuruluş amaçları aynı olan en az “üç federasyonun” bir araya gelmesi ile kurulurlar. Konfederasyonlar kuruluş bildirim ve eklerini mülki idare amirliğine vermek suretiyle tüzel kişilik kazanırlar.

Konfederasyon kuracak federasyon temsilcileri tarafından imzalanmış ve aşağıda belirtilen ekler, konfederasyonun kurulacağı yerin mülki idare amirliğine verilir.

Kurucu federasyon temsilcileri tarafından imzalanmış bir adet konfederasyon tüzüğü,

Konfederasyon kurulması yönünde federasyonlarca alınmış genel kurul karar örneği,

Kurucuların federasyonu temsil etmekle yetkilendirildiğine ilişkin ilgili federasyon yönetim kurullarının karar örneği,

Kurucular arasında şayet yabancı dernek veya dernek ve vakıf dışında kar amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından kurulan federasyon niteliğindeki tüzel kişiliklerin bulunması halinde, bu tüzel kişilerin konfederasyonlara kurucu olabilmesine dair İçişleri Bakanlığınca izin verildiğini belirten konfederasyon kurucuları tarafından imzalanmış yazılı beyan, Geçici yönetim kurulu üyeleri ile yazışma ve tebligatı almaya yetkili kişi veya kişilerin adı, soyadı, yerleşim yerlerini ve imzalarını belirten listenin verilmesi dernekler yönetmeliğinde sayılmaktadır.

3.1.7 Dernekler Yönetmeliğine göre federasyon ve konfederasyonların denetimi

Konfederasyonlar hakkında bu Yönetmeliğin derneklerle ilgili hükümleri uygulanır.

Federasyon ve konfederasyon kuruluşlarının incelenmesi Federasyon ve

konfederasyon kuruluş bildirimleri ve eklerinin incelenmesinde, sonucun kuruculara bildirilmesinde derneklere ilişkin hükümler uygulanır. Federasyon ve konfederasyonlar, merkezlerinin bulunduğu yerin il müdürlüğünce kütüğe kaydedilir. Tüzüğü incelemeyen geçmemiş veya inceleme sırasında belirlenen aykırılıkları veya noksanlıklarını tebligata rağmen gidermemiş dernek veya federasyonlar, üst kuruluş kurucusu olamazlar denilmektedir (Dernekler Yönetmeliği).

3.1.8 Türkiye’de derneklerin kamu yararına çalışan dernek statüsü kazanmaları

“Kamu yararına çalışan dernekler” kavramı esas itibariyle bizim hukuk sistemimize, Fransa’dan esinlenerek aldığımız 1909 tarihli Cemiyetler Kanunu’nda “menafii umumiyeye hadim cemiyet” şeklinde yer almıştır. Ardından da “imtiyazlı cemiyetler” ismiyle anılmaya başlanmıştır (Özsunay, 1982). Bu anlamda bazı dernekler amaçları, çalışmaları ve faaliyet konuları itibariyle, sosyal nitelikli hizmetler veren kamu kurum ve kuruluşlarını ya da devlet dairelerinin vermiş olduğu hizmetler gibi topluma faydalı olmaktadır. “Kamu Yararına Çalışan Dernekler” olarak adlandırılan bu örgütlenmeler bazı zamanlarda devletin yetişemediği ya da yapamadığı hizmetleri gönüllük ekseninde halka sunmaktadır. Bu itibarla bu tip dernekleri korumak ve geliştirmek adına bazı hak ve ayrıcalıklar tanınmaktadır. Türkiye Kızılay Derneği, Yeşilay Cemiyeti, Altı Nokta Körler Derneği, Gazeteciler Cemiyeti, Veremle Savaş Dernekleri, Türkiye Yazarlar Birliği Derneği gibi dernekler bu statüde faaliyet göstermektedir. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü verilerine göre hâlihazırda toplam 359 (www.siviltoplum.gov.tr) tane kamu yararına çalışan dernek bulunmaktadır.

Bu dernekler imtiyaz niteliğinde hak ve yetkilerle donatılmıştır. Bu nedenle bazı şartlarla bina ve arazi vergisinden muafiyetler tanınabilmektedir. Miras hukukunda tenkiste son sırada yer almaktadırlar. Mallarına karşı suç işleyenler, devlet malına karşı suç işlemiş gibi cezalandırılırlar.

Bir derneğin kamu yararına çalışan dernek statüsüne geçebilmesi için temelde 4 şart bulunmaktadır.

1. Derneğin en az bir yıldır faaliyette bulunması gerekir,
2. Derneğin amacı ve bu amacı gerçekleştirmek için giriştiği faaliyetlerin ülke çapında yararlı sonuçlar verecek nitelikte ve ölçüde bulunmalıdır,

3. İlgili dernek genel kurulunun kararı üzerine başvuruda bulunulması gerekmektedir.

4. İlgili Bakanlıkların ve Hazine ve Maliye Bakanlığının görüşü alınmak suretiyle İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine Cumhurbaşkanı kararı gerekir.

Başvurunun Değerlendirilmesi (Dernekler Yönetmeliği, Madde 51) Kamu yararına çalışan derneklerden sayılma istekleri, valilik görüşü ile birlikte bir ay içinde Bakanlığa gönderilir. Valilik görüşünde derneğin amacının ve faaliyetlerinin topluma yararlı sonuçlar verecek nitelikte ve ölçüde olup olmadığı ve kamu yararına çalışan derneklerden sayılıp sayılmayacağı açıkça belirtilir. İlgili bakanlıkların ve Hazine ve Maliye Bakanlığının da görüşü alındıktan sonra, Bakanlığın teklifi ve Cumhurbaşkanı kararı ile dernek, kamu yararına çalışan derneklerden sayılır. Kamu yararına çalışan derneklerden sayılmaya ilişkin karar Bakanlıkça ilgili valiliğe bildirilir ve valilik tarafından başvuru sahiplerine tebliğ edilir.

3.1.9 Kamu yararına çalışan dernek statüsünün kaybedilmesi

Kamu yararına çalışan derneklerin, denetimler sonunda bu niteliklerini kaybettiği anlaşılırsa; Hazine ve Maliye Bakanlığının ve varsa ilgili bakanlıkların görüşü alınarak, Bakanlığın teklifi ve Cumhurbaşkanı kararıyla haklarında alınan kamu yararına çalışan derneklerden sayılma kararı iptal edilir. Sonuç, Bakanlıkça ilgili valiliğe bildirilir ve valilik tarafından da ilgili derneğe tebliği edilir (Dernekler Yönetmeliği, Madde 52)

Kamu yararına sayılan dernek yönetici ve deneticilerinin mal bildiriminde bulunacakları 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu'nun 2'nci maddesinin (f) fıkrasında belirtilmektedir.

Bu kapsamda kamu yararına çalışan dernek yönetim ve denetim kurulu üyeleri ve şube başkanları; Mal varlığında önemli bir değişiklik olduğunda bir ay içinde,

Yönetim ve denetim kurulu üyelikleri seçimleri ile göreve başlama tarihini izleyen bir ay içinde, Görevin sona ermesi halinde ayrılma tarihini izleyen bir ay içinde, ayrıca görevlerine devam edenler sonu (0) ve (5) ile biten yılların en geç şubat ayı sonuna kadar dernek merkezinin bulunduğu İl Valiliklerine (İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü) mal bildirimlerini göndermeleri gerekmektedir (2019/7 sayılı Genelge)

3.1.10 Türkiye’de derneklerin izin almadan yardım toplama statüsü kazanma süreci

Kişiler ve kuruluşlar, yetkili makamdan izin almadan yardım toplayamazlar. Ancak, kamu yararına çalışan dernek, kurum ve vakıflardan hangilerinin izin almadan yardım toplayabilecekleri, Cumhurbaşkanınca belirlenip ilan edilir (Yardım Toplama Kanunu, Madde 6). Derbis verilerine göre Türkiye’de izin almadan yardım toplama hakkını haiz olan toplamda 29 dernek bulunmaktadır.

1-)İstanbul Kültür Ve Sanat Vakfı (İstanbul'daki Müzelerde Giriş Biletleri Üzerine Pul Yapıştırmak Suretiyle), Karar Tarihi: 1995-04-30

2-) Türk Hava Kurumu Derneği (Yardım Pulu Bastırarak Şubeleri Kanalı İle Satmak Suretiyle), Karar Tarihi: 2001-02-22

3-) TEMA Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma Ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı, Karar Tarihi: 2004-02-24

4-) Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNİCEF) Türkiye Milli Komitesi Derneği, Karar Tarihi: 2004-05-26

5-) Türkiye Kas Hastalıkları Derneği, Karar Tarihi: 2004-07-26

6-) LÖSEV Lösemili Çocuklar Sağlık Ve Eğitim Vakfı (Eski Adı Ankara Lösemili Çocuklar Sağlık Ve Eğitim Vakfı), Karar Tarihi: 2004-11-04

7-) Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği, Karar Tarihi: 2005-07-12

8-) Deniz Feneri Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği, Karar Tarihi: 2005-07-12

9-) Türkiye Diyanet Vakfı, Karar Tarihi: 2005-07-12

10-) Türkiye Kızılay Derneği, Karar Tarihi: 2005-11-07

11-) Türk Eğitim Vakfı, Karar Tarihi: 2008-01-28

12-) Türk Eğitim Derneği, Karar Tarihi: 2008-02-04

13-) Türk Silahlı Kuvvetleri Mehmetçik Vakfı, Karar Tarihi:2008-12-29

14-) Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfı, Karar Tarihi:2009-06-24

15-) Arama Kurtarma Derneği, Karar Tarihi: 2009-06-29

16-) Zihinsel Yetersiz Çocukları Yetiştirme Ve Koruma Vakfı,

Karar Tarihi: 2010-06-14

17-) Türkiye Yeşilay Cemiyeti, Karar Tarihi: 2012-12-18

18-) İnsan Hak Ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı, Karar Tarihi: 2013-04-01

19-) Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı, Karar Tarihi: 2013-11-18

20-) Hayrat İnsani Yardım Derneği, Karar Tarihi: 2017-03-13

21-) Beşir Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Derneği, Karar Tarihi: 2018-01-08

22-) Türkiye Gençlik Ve Eğitime Hizmet Vakfı (TÜRGEV),

Karar Tarihi: 2018-03-08

23-) Türkiye Gençlik Vakfı, Karar Tarihi: 2018-11-10

24-) Türkiye Maarif Vakfı, Karar Tarihi: 2019-03-15

25-) İlim Yayma Cemiyeti, Karar Tarihi: 2019-06-18

26-) İhlas Vakfı, Karar Tarihi: 2019-06-25

27-) İlim Yayma Vakfı, Karar Tarihi: 2019-08-02

28-) Türk Polis Teşkilatını Güçlendirme Vakfı, Karar Tarihi: 2019-08-22

29-) Türkiye Beyazay Derneği, Karar Tarihi: 2020-06-10

İzin almadan yardım toplama statüsünde dernek olmak için gereken şartlar genelge ile belirlenmiştir. Bu minval üzere Başvuru ve İstenen Belgeler (2005/38 sayılı Genelge):

Tüzel kişilerin 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu'nun 6'ncı maddesine göre izin almaksızın yardım toplayan kuruluşlardan sayılmaları için yapacakları müracaatlarında, aşağıda belirtilen bilgi ve belgeler valilik görüşüyle birlikte Bakanlığa gönderilecektir.

a) Müracaatta bulunan dernek ise kamu yararına çalışan dernek statüsünde olduğunu vakıf ise vergi muafiyetine haiz olduğunu gösteren Bakanlar Kurulu Kararının fotokopisi,

b) Yetkili kurulun konuyla ilgili kararı,

c) Son üç yıla ait faaliyet raporu,

d) Vakıf senedi ya da dernek tüzüğü,

e) 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu'nda belirtilen yardım toplama şekillerinden hangisinin kullanılacağına ilişkin talep ve toplanan yardımlarla ne tür çalışmaların yapılacağına açıklanacağı yazı,

Cumhurbaşkanınca izin almadan yardım toplayabileceği kararlaştırılan dernek, kurum ve vakıflar, Yardım Toplama Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik kapsamına giren yardım toplama faaliyetlerini 2860 sayılı Kanunun 7 nci maddesi ile tespit edilen usule göre ilgili ve yetkili makamlara bildirmekle yükümlüdürler.

3.1.11 Türkiye'de derneklerin denetim işlemleri

Çizelge 3.2: Yıllara Göre Derneklerin Denetim İşlemleri

Yıllar	Toplam Dernek Sayısı	Denetlenen Dernek Sayısı	Adli İşlem Sayısı	İdari İşlem Sayısı
2014	104.690	6.596	232	816
2015	108.601	4.396	246	625
2016	109.178	7.026	604	942
2017	111.492	3.682	297	469
2018	114.504	5.434	182	613
2019	118.430	14.471	536	2.334
2020*	121.647	10.305	309	867
TOPLAM		51.910	2.406	6.666

Gerekli görülen hallerde, 5253 sayılı Dernekler Kanunu, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, 3335 sayılı Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanuna göre kurulan dernekler ve şubelerinin, derneklerin ve vakıfların üst kuruluşlarının, yabancı dernek, vakıf ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların Türkiye'deki şubeleri ve temsilciliklerinin, uluslararası nitelikteki teşekküllerin amaçları doğrultusunda faaliyet gösterip göstermedikleri, defterlerini ve kayıtlarını mevzuata uygun olarak tutup tutmadıkları İçişleri Bakanlığı veya en büyük mülki idare amiri tarafından denetletilebilir.

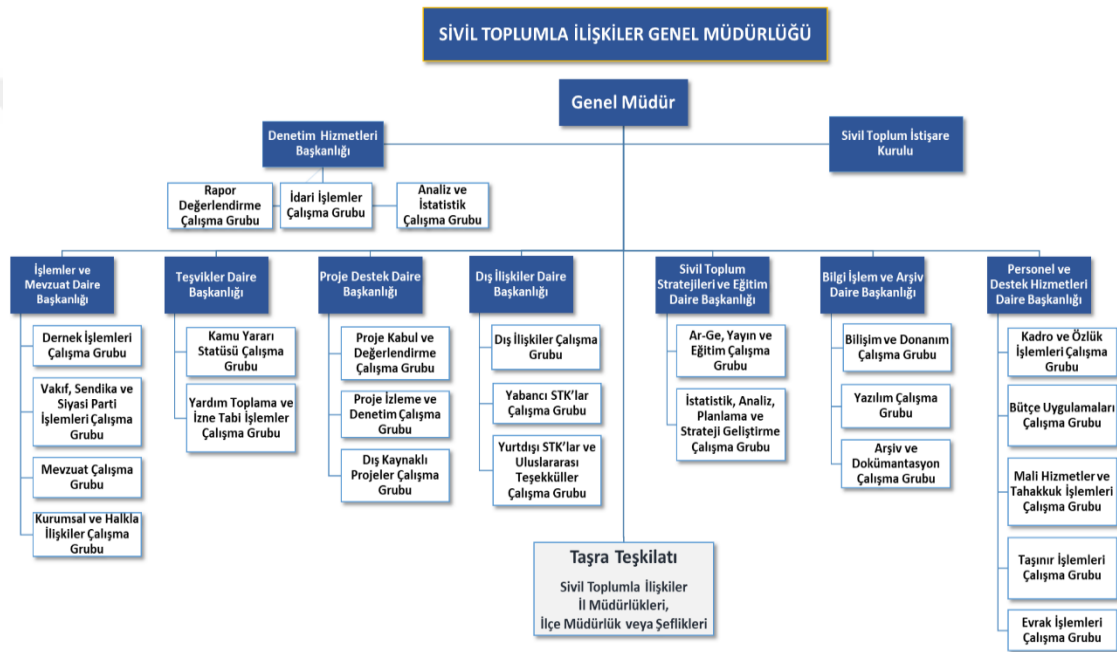
Denetleme sırasında görevli memurlar tarafından istenecek her türlü bilgi, belge ve kayıtların, dernek yetkilileri tarafından gösterilmesi veya verilmesi, yönetim yerleri, müesseseler ve eklentilerine girme isteğinin yerine getirilmesi zorunludur.

Denetim sırasında suç teşkil eden fiillerin tespit edilmesi halinde, mülki idare amirliği durumu derhal Cumhuriyet Savcılığına ve derneğe bildirir.

3.1.12 Sivil toplumla ilişkiler genel müdürlüğünün kurulması ve faaliyetleri

13/09/2018 tarih ve 30534 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 17 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kurulmuştur. 09/10/2018 tarihli Bakanlık Oluru ile onaylanan Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Yönetmelik ile; Merkezde; Sivil Toplum İstişare Kurulu, 1 Denetim Hizmetleri Başkanlığı ile 7 Daire Başkanlığı, İllerde; İl Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü İçelerde; İlçe Sivil Toplumla İlişkiler Müdürlüğü/Büro Şefliği (133 ilçede) olarak teşkilatlanmıştır.

Çizelge 3.3: Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Kurumsal Yapısı

3.1.13 2020 yılı sonunda dernekler kanunu'nda yapılan en son değişiklikler

2020 yılı sonunda güncel olarak Dernekler Kanunu'nda ve Yardım Toplama Kanununda değişiklikler yapılmıştır. 27 Aralık 2020 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen Kitle İmha Silahlarının Önlenmesine İlişkin Kanun'da yardım toplama ve dernekler kanunu ile ilgili yapılan yeni düzenlemeler ile birtakım yenilikler getirilmiştir.

Düzenleme ile daha etkili bir denetimle şeffaflığın sağlanması, vatandaşlarımızın hayır duygularının suiistimalinin engellenmesi ve sivil toplum kuruluşlarının daha etkin ve daha güvenilir olması amaçlanmakta; ayrıca üyesi olduğumuz ve terörizmin finansmanı ile mücadele konusunda politikalar geliştiren Financial Action Task

Force-FATF (Mali Eylem Görev Gücü)'in tavsiyeleri de karşılanmaktadır (<https://www.icisleri.gov.tr>, 2021).

Yardım Toplama Kanunu'nda var olan düzenlemeye ilişkin zorlaştırıcı herhangi bir hüküm getirilmemiştir. Mevzuatta açıkça hüküm bulunmayan, kötüye kullanımı açık olan ve sıkça başvuru internet üzerinden izinsiz yardım toplanmasının önüne geçilmesine yönelik düzenleme yapılmıştır.

Ayrıca her türlü izinsiz veya usulüne uygun yapılmayan yardım toplama faaliyetleri ile ilgili idari para cezalarının üst limiti artırılmıştır.

Terörizmin finansmanı, uyuşturucu ve kara paranın aklanması suçlarından mahkûm olanlar, derneklerin yönetim ve denetim kurulunda görev alamazlar. Bu kişiler yasaklanmış hakların geri verilmesi (memnu hakların iadesi) durumunda görev alabilirler.

Derneklerde görevden uzaklaştırması ile ilgili olarak; a) Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun'da yer alan suçlar, b) Türk Ceza Kanunu'nda yer alan uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti, c) Türk Ceza Kanunu'nda yer alan suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama suçlarından dolayı yönetim ve denetim kurullarında görevli olanlar ve ilgili personel hakkında mahkeme tarafından dava açılarak kovuşturma başlatılması halinde, bu kişiler veya bu kişilerin görev yaptığı organlar geçici bir tedbir olarak İçişleri Bakanı tarafından görevden uzaklaştırılabilir. Bakan tarafından görevden uzaklaştırılanların yerine ancak mahkeme tarafından görevlendirme yapılır.

Önceden de kamu yararına çalışan derneklerin denetimleri sonucunda hapis cezası verilmesi gerektiren suçların işlendiğinin tespiti halinde, Dernekler Kanunu'nun 27'nci maddesine göre dernek yöneticileri İçişleri Bakanı tarafından görevden uzaklaştırılabilmekteydi. Yeni getirilen düzenleme il beraber yukarıdaki maddede sayılan nedenlerle uygulanan görevden uzaklaştırma tedbirinin yeterli olmaması ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde İçişleri Bakanı derneği geçici olarak faaliyetten alıkoymaya ve derhal mahkemeye başvurur. Mahkeme 48 saat içinde faaliyetten geçici alıkoymaya ilişkin kararını verir.

Önceki mevzuatta derneklerin faaliyetten alıkonulmasına ilişkin düzenleme bulunmaktaydı. Türk Medeni Kanunu'nun 115. maddesine istinaden vakıflar, Anayasa'da öngörülen hallerde İçişleri Bakanı tarafından faaliyetten geçici olarak

alıkonulabilmekteydi. Benzer düzenleme dernekler için de yapılmıştır. Nitekim diğer ülkelerin mevzuatında görevden alma ve faaliyetten alıkoymaya ilişkin düzenleme bulunmaktadır. Yurt dışında da benzer uygulamalar bulunmakta olup örneğin; anayasal düzene karşı işlenen suçlar ile ırkçılık, ayrımcılık, terör vb. suçlarının işlenmesi halinde Almanya’da İçişleri Bakanı, Fransa’da Bakanlar Kurulu ve İngiltere’de Hayırseverlik Komisyonu tarafından dernekler hakkında faaliyetten men, görevden uzaklaştırma ve geçici yönetici ataması yapılabilmektedir.

Dernek denetimlerinde uzmanlık gerektiren konularda durumun tespiti için bilirkişi görevlendirilebilecektir. Bunların denetim ve karar alma yetkisi bulunmamaktadır. Burada esas itibariyle kamu görevlilerinin mevcut durumda da İl İdaresi Kanunu’na göre dernek denetiminde görevlendirilmesi mümkündür. Yeni durumda bu husus Dernekler Kanunu’na işlenerek denetimde görev alacak kamu görevlilerinin eğitim, nitelik, bilgi ve becerilerinin artırılması amaçlanmıştır.

Denetim için elde edilen bilgi ve belgelerin Kişisel Verilerin Korunması Kanunu hükümlerine uygun bir şekilde istenmesi ve korunması zorunludur. Yeni düzenleme ile merkezleri yurt içinde bulunan vakıflara ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Sadece merkezleri yurt dışında bulunan vakıfların Türkiye’deki faaliyetleri kanun kapsamına alınmıştır. Yapılan düzenleme ile ne dernek kurulmasına ne derneklere üye olunmasına ne de derneklerin faaliyetlerine yönelik herhangi bir kısıtlama getirilmemektedir.

Düzenleme, Anayasa’ya ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne uygun olarak düzenlenmiştir. Düzenleme, Anayasa’nın “Dernek Kurma Hürriyeti” başlıklı 33’üncü maddesinin “...Dernek kurma hürriyeti ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir (<https://www.icisleri.gov.tr>).

3.2 Türkiye’de Amaçlarına Göre Dernekler ve Faaliyetleri

Dernekler sivil toplumun en önemli unsurlarındandır. Sivil toplum, kendine özgü gelişme dinamiğine sahip, kurumsallaşmış karar alma ve uyuşmazlık çözme yapısı bulunan, devletten bağımsız bir toplumsal alanı ifade etmektedir.

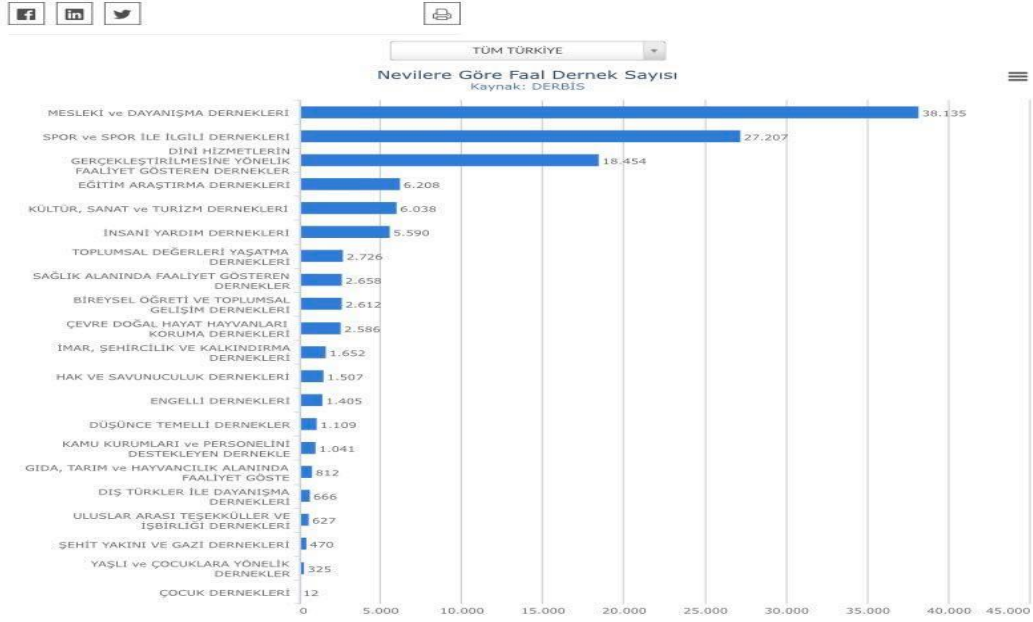
İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Dernekler Bilgi Sistemi (DERBİS) kayıtlarına göre, 2021 yılı başı itibariyle Türkiye'deki derneklerle ilgili genel bilgiler şu şekildedir: Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünde alınan verilere göre Türkiye’de halihazırda faal dernek sayısı :122.145, fesih edilen dernek sayısı 191.521, toplam dernek sayısı ise 313.287 dernek bulunmaktadır (DERBİS- Dernek İstatistikleri, 2021).

Çizelge 3.4: Türkiye’de Derneklerin ve STK’ların Sayısal Dağılımı

Dernek Sayısı	122.145
Dernek Federasyonu Sayısı	1.306
Dernek Konfederasyonu Sayısı	128
Kamu Yararına Çalışan Dernek Sayısı	357
İzin Almadan Yardım Toplayabilen Kuruluş Sayısı	30
İzne Tabi Kelime Kullanan Dernek Sayısı	511
Sendika Sayısı	583
Sendika Konfederasyonu Sayısı	22
Sendika Şube ve Temsilcilik Sayısı	11.628
Siyasi Parti Sayısı	110
Türkiye’de Faaliyetine İzin Verilen Yabancı STK sayısı	141
3335 Sayılı Kanun Kapsamında İzin Verilen Birlik, İşbirliği, Yurtdışı Üyelik (Uluslararası Teşekküller)	51

Türkiye’de derneklerin son güncel istatistiğine göre; dernek sayısının: **122.145**, derneklerin üst kuruluşu olan Federasyonların sayısının: **1306**, Dernek federasyonlarının üst kuruluşu olan konfederasyonların sayısı: **128**, Kamu yararına çalışan dernek sayısı: **357**, izin almadan yardım toplayabilen dernek sayısı:**30**, izne tabi kelime kullanan dernek sayısı:**511**, Sendika sayısı: **583**, Sendika konfederasyonu sayısı: **22**, sendika şube ve temsilcilik sayısı: **11. 628**, Siyasi Parti sayısı: **110**, Türkiye’de faaliyetine izin verilen Yabancı STK sayısı: **141**, 3335 sayılı kanun kapsamında izin verilen birlik, işbirliği, yurtdışı üyelik (uluslararası teşekküller): **51** olarak 30 Nisan 2021 DERBİS verilerinde yer aldığı müşahede edilmektedir (DERBİS- Dernek İstatistikleri, 2021).

Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı

Şekil 3.1: Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı

Kaynak: (www.siviltoplum.gov.tr, 2021).

Türkiye’de DERBİS istatistiklerine göre; mesleki dayanışma dernekleri: **38.135**, spor ve spor ile ilgili dernekler: **27.207**, dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyet gösteren dernekler: **18.454**, eğitim ve araştırma dernekleri: **6.208**, kültür, sanat ve turizm dernekleri: **6.038**, insani yardım dernekleri: **5.590**, toplumsal değerleri yaşatma dernekleri: **2.726**, sağlık alanında faaliyet gösteren dernekler: **2.658**, bireysel öğreti ve toplumsal gelişim dernekleri: **2.612**, çevre doğal hayat hayvanları koruma dernekleri: **2.586**, imar, şehircilik ve kalkındırma dernekleri:**1.652**, hak ve savunuculuk dernekleri:**1.507**, engelli dernekleri:**1.405**, düşünce temelli dernekler:**1.109**, kamu kurumlarını ve personelini destekleyen dernekler:**1.041**, gıda, tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren dernekler: **812**, dış Türkler ile dayanışma dernekleri: **666**, uluslararası teşekküller ve işbirliği dernekleri:**627**, şehit yakını ve gazi dernekleri: **470**, yaşlı ve çocuklara yönelik dernekler: **325**, çocuk dernekleri ise : **12** tane dernek olduğu görülmektedir.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü DERBİS sisteminde e-dernek kurumsal yazılımının içeriği dikkate alınarak; Dernekler neveleri itibariyle **21 Ana Kategoriye** ayrılmıştır. Bu kategoriler kapsamında **21** dernek türünün çalışmaları ve muhtevası bu bölümümüzde ayrıntı olarak incelenecektir.

Bu kapsamda Türkiye’de kurulan dernekler aşağıdaki gibi tasnif edilerek sınıflandırılmıştır.

3.3 Kategoride Derneklerin Nevileri

3.3.1 Mesleki ve dayanışma dernekleri

Mesleki Yardımlaşma ve Dayanışma Dernekleri; faaliyet yürütmüş olduğu alanlarda mesleki ve yardımlaşma amacıyla kurulmuşlardır. Bu dernekler faaliyetlerini sürdüren dernekler genel olarak iş hayatı ile ilgili çalışmalarını yürütürler. Mesleki alanda, akademik ve sosyal haklarını korumak; hukuksal sorunlarının çözümüne destek olmak arasında bilgi beceri ve tecrübe alışverişini teşvik etmek ve kolaylaştırmak, meslek mensupları arasında beşeri münasebetlerin geliştirilmesi için sosyal etkinlikler düzenlemek veya bu tür etkinlikleri desteklemek amacıyla faaliyetler yürütürler. Ayrıca, meslek mensupları arasında faaliyet alanıyla ilgili ulusal verilerin toplanmasına, değerlendirilmesine ve yayınlanmasına destek olmak, uygulama ve mesleki standartların geliştirilmesi adına faaliyetler düzenlemektedirler.

Bu kategoride yer alan dernekler ise; İşçi, memur, meslek mensupları dernekleri, İşveren – işadamları, üreticiler, imalatçılar dernekleri, emekli işçi, memur, esnaf yardımlaşma ve dayanışma dernekleri, meslek alanında mezunların oluşturduğu yardımlaşma ve dayanışma dernekleri, muhtarlar yardımlaşma ve dayanışma dernekleri, esnaf ve sanatkârlar yardımlaşma ve dayanışma dernekleri, üyeler arası dayanışma dernekleri (Mason, Lions , Rotary, leo vb.), İşbirliği dernekleri bu kapsamda faaliyet gösteren dernekler kapsamında telakki edilebilir.

3.3.2 Spor ve spor ile ilgili dernekler

Bütün branşlar itibariyle spor amaçlı faaliyet gösteren dernekler bu kapsamda yer almaktadır. Ayrıca amatör spor kulüpleri de dernek olarak faaliyet göstermektedirler. Spor dernekleri sporun geliştirilmesi ve özellikle gençlerin bedensel gelişimlerine katkıda bulunmak amacını taşımaktadırlar. Yine bu bağlamda engellilerin kurdukları spor dernekleri de bu kategoride yer almaktadır.

3.3.3 Dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine göre faaliyet gösteren dernekler

Dini hizmet dernekleri genel olarak; Cami –Mescit Yaptırma ve Yaşatma dernekleri bu kapsamda yer almaktadır. Bu dernekler cami ve mescit yaptırmak amacıyla

kurulmuş derneklerdir. Cami ve mescitlerin yapımı, bakımı ve onarımı korunup yaşatılması eksiklerinin giderilmesi de bu derneklerin faaliyetleri arasındadır. Ayrıca dini hizmet dernekleri arasında Kur'an Kursu öğretme dernekleri, dini hizmet amaçlı bina-tesis yapma ve yaşatma dernekleri de yer almaktadır.

Kur'an kursu ve din hizmetleri vermek amacıyla faaliyette bulunurlar. Türkiye'de dini cemaatlerde bu minvalde dernekler kurarak üyelerinden yardım toplamak suretiyle bu derneklerde faaliyet göstermektedirler. Diğer dini hizmet dernekleri de bu kategori içerisinde yer almaktadır. Bu dernekler de aynı şekilde camileri güzelleştirme dernekleri kategorisinde Türkiye genelinde yaygınlaşmaktadır. Camilerin bakımı, onarımı ve eksikliklerinin giderilmesi adına cuma namazı ve bayram namazları sonrası cemaatten yardım toplayarak bu derneklerin gelir sağlayarak faaliyet göstermekte oldukları müşahede edilmektedir.

3.3.4 Eğitim ve araştırma dernekleri

Eğitim-Öğretim ve Ar&Ge Dernekleri, kapsamında faaliyet gösteren dernekler ilk ve orta öğretim dernekleri bunlar okulların ve öğrencilerin desteklenmesi için kurulan derneklerdir. Ayrıca bu dernekler dezavantajlı grupta bulunan çocukların desteklenmesi, bu durumda bulunanlara burs ve maddi, ayni destek sağlanması gibi faaliyetler göstermektedir. Bu derneklerin kazançları üyelerin bağışları ve düzenlenen kermes gibi etkinliklerden elde edilen gelirlerdir. Genellikle üye ve yöneticilerini öğrenci velileri ve yardımsever vatandaşların oluşturduğu dernekler bu kapsamda değerlendirilebilir. Yükseköğrenim dernekleri de yine aynı şekilde üniversitelerden mezun olan öğrenciler ya da üniversitede okuyan gençlere destek vermek akademik yaşamında onlara destek olmak için kurulan derneklerdir.

Bu kapsamda değerlendirilebilecek diğer eğitim ve öğretim dernekleri bu kategori içerisinde yer almaktadır. Araştırma ve Geliştirme dernekleri(Fen ve Teknik, Felsefe ve Sosyal) alanlarda faaliyet gösteren bilimsel nitelikli konularda araştırma yapmak amacıyla bir araya gelen kesimlerin oluşturduğu derneklerdir. Bilhassa mühendislik alanlarındaki bireyler tarafından ihdas edilen derneklerdir. Örgütlenmiş oldukları alanlarda genel olarak bilimsel ve teknolojik yeniliklerle beraber teknoloji transferleri gerçekleştirirler. Teşkilatlanmış oldukları alanlarla ilgili olarak inovatif muhtevaya sahip etkinlikler yaparak bu alanlarda projeler hazırlayarak hayata geçirmeye çalışırlar ve geliştirilen projeleri uygulamaya koyarlar.

Bu dernekler araştırma ve geliştirme faaliyetleri yaparak toplumsal kalkınma ve gelişmeye katkı sunmayı amaçlamaktadırlar. İlmî dernekler olarak adlandırılan derneklerde bu kategoride değerlendirilebilir. Bu dernekler daha ziyade sempozyum, seminer, açık oturum ve panel ve kolekyumlar düzenlemek suretiyle ilmi konulara ışık tutmayı amaçlayarak toplumu aydınlatmak ve bilimsel konulara katkı sunmayı amaçlamaktadırlar.

3.3.5 Kültür – sanat ve turizm dernekleri

Kültür – Sanat ve Turizm Dernekleri; faaliyet alanları arasında bulunan kültürel, sanatsal alanlarda insanların bir araya gelerek boş zamanlarını değerlendirmelerini ve ayrıca Turizmin gelişmesi adına projelerin geliştirilmesi ve bacasız sanayi olarak telakki edilen Turizm sektöründe yer alan sektör temsilcilerinin ortak çıkarlarını korumayı amaçlamaktadırlar. Bu Dernekler söz konusu alanlarda çeşitli etkinlikler düzenleyerek kültürel ve sanatsal etkinliklerin insanların kişisel gelişimine katkıda bulunmak amacını taşırlar. Bu kategori içerisinde yer alan dernekler ise; Kültür ve sanat dernekleri, medya ve kültür hizmetleri dernekleri, görsel sanatlar, mimari ve seramik sanatlar dernekleri, Tarihi, edebi ve insanla ilgili faaliyetler gösteren dernekler ve kitap, kütüphane dernekleri, havacılık dernekleri, eğlence boş zamanları değerlendirme dernekleri ve sosyal kulüpler olarak faaliyet gösteren dernekler, dostluk ve kültür dernekleri de bu kategoride yer almaktadır.

Turizm dernekleri ise ortak hak ve menfaatleri korumak, ülke turizminin gelişmesine katkıda bulunmak ve kapasite artırımına destek olarak sektörün gelişmesi için faaliyet göstermektedirler.

3.3.6 İnsani yardım dernekleri

İnsani Yardım Dernekleri ya da diğer adıyla Hayır İşleri, Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Dernekleri kapsamında değerlendirebileceğimiz derneklerin başında Kızılay derneği ve Yeşilay derneği gelmektedir. Bu dernekler kamu yararına çalışan dernekler statüsünde bulunmaktadır. Sosyal Hizmet derneklerinin genel amacı; ülkemizde sosyal hizmet eğitim ve öğretiminin sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı temelinde uluslararası standartlar doğrultusunda nitelik ve nicelik yönünden geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına katkı sağlamaktır. Sosyal hizmet eğitim-öğretim programlarının evrensel ilke ve normlara ve ülkemizin ihtiyaç ve beklentilerine uygun bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamak, sosyal

hizmet eğitim programları için akreditasyon, değerlendirme ve bilgilendirme çalışmaları yaparak Türkiye’de sosyal hizmet eğitim kalitesinin yükseltilmesi yönünde güçlü bir yapı oluşturmak ve sosyal hizmet eğitim ve öğretim programlarının niteliğinin ve etkililiğinin geliştirilmesi yönünde standart birliğini sağlamak bu derneklerin amaçlarıdır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma derneklerinin amacı ise; ülkemizde ve diğer ülkelerde meydana gelen doğal afet, savaş, olağanüstü ve olağan zamanlarda ihtiyaç sahiplerine gıda, giyim, sağlık, eğitim, yakacak, kira, barınma, evlenme, yuva kurma, iş kurma, konut, ve benzer bütün konularda ayni, nakdi, maddi ve manevi yardımlarda bulunmak. İnsanın yararına olan her türlü faaliyeti destekleyerek yardımcı olmak. Yurt içi ve yurt dışında, yardıma muhtaç öğrenci, şehit aileleri, fakir, sakat, yaşlı, kimsesiz ve mağdur insanlara ayni nakdi, tıbbi ve eğitim yardımında bulunmak. Sığınak, barınak ve araç temini yapmak. Bu amaç ve hizmetlerin gerçekleşmesi için faaliyette bulunmaktadır.

Gıda Bankacılığı Yapan derneklerde bu kategoride yer almaktadır bu derneklerin amacı ise; marketlerden, şirketlerden, sivil toplum kuruluşlarından ve şahıslardan yapılması tahmin edilen veya yapılacak olan fazla miktardaki dayanıklı ve dayanıksız gıda maddelerini, değerlendirmek, korumak ve amaca uygun şekilde ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak. Bu amaca uygun olarak gerek yardıma muhtaç insanlara, öğrencilere ve gerekse tabii afetlerde acilen dağıtılmak üzere Gıda Bankacılığı yapmak.

3.3.7 Toplumsal değerleri yaşatma dernekleri

Toplumsal Değerleri Yaşatma Dernekleri; genel olarak toplumsal dinamikleri ve tarihten tevarüs eden kültürel zenginliklerin toplum içerisinde yaşatılması ve yayılması noktasında faaliyetler de bulunmaktadır. Örneğin Ahilik kültürünü, Anadolu kültürünü yerel motiflerin kaybolmasının engellenmesi adına faaliyet gösteren dernekler bu kategori içerisinde yer almaktadır. Yine Hemşeri dernekleride kendi kültürel örüntülerini yaşatmak adına bu derneklerin kategorisinde saymak mümkün görünmektedir. Hemşeriler arasında dayanışmayı, yardımlaşmayı sağlamak, sosyal faaliyetlerde bulunmak, hemşerilerin biraya gelebileceği lokal ve kültür evi açmak ayrıca bu dernekler kendi il ya da ilçelerinin kültürünü, sanatını, toplumsal zenginliklerini, folklorunu, turistik değerlerini, tanıtmak amacını taşımaktadırlar.

Yine hemşeri derneklerinin en önemli faaliyetleri ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretimde eğitim gören öğrencilerin özellikle o yöre nüfusuna kayıtlı olan kişilerin her türlü eğitim, öğretim ve sosyal ihtiyaçların karşılanması amacıyla burs vermektedirler. Ayrıca bu kategoride soydaş dernekleri de yer almaktadır. Bu dernekler de daha çok göçmenlerin bir araya gelerek kendi kültürlerini yaşatmak adına faaliyet gösterdikleri derneklerdir.

3.3.8 Sağlık alanında faaliyet gösteren dernekler

Sağlık Derneleri kapsamındaki dernekler esas itibariyle Hastane, Sağlık Ocağı Yaptırma ve Yaşatma derneklerini saymak mümkündür. Bu dernekler toplumun sağlık ihtiyacını karşılamak amacıyla hayırseverlerin ya da yerel halkın kurduğu sağlık dernekleridir. Toplamış oldukları yardımlarla yaşadıkları bölgelerde hastaneler, sağlık ocakları, ebe ve sağlık çalışanları lojmanı yaptırmak amacıyla faaliyet göstermektedirler. Yine engelli dernekleri de sağlık dernekleri kapsamında değerlendirilmektedir. Bu dernekler engellilerin ortak haklarını savunmak onların hayata intibakını sağlamak gayesi ile faaliyet göstermektedir. Görme engelliler, bedensel engelliler dernekleri bu tarz sivil toplum örgütlerine örnek olarak gösterilebilir. Engelli çocuk ve gençlere tedavi, yardım ve eğitim imkanı sağlamaya odaklanmış, ailelerinin ve toplumun bilinçlendirilmesiyle bu kişilerin toplumla bütünleşmiş bireyler olmasında öncülük yapmak amacını taşımaktadırlar. Veremle savaş dernekleri de sağlık dernekleri arasında yer almaktadır. Bu dernekler; Veremle Savaş ve diğer göğüs hastalıklarının tedavisi veremin, bireysel ve toplumsal tehlikelerine karşı halkı uyarmak hastalıkların tedavisi amacıyla dispanser, prevantoryum, sanatoryum, nekahathane, klinik, kanbankası, organ bankası, diyaliz merkezi, gibi sağlık eğitimi ve araştırma merkezleri, rehabilitasyon merkezleri kurmak ve kurulmasına katılmak, bu nevi müesseselerin kurucularına yardım etmek amacını taşımaktadırlar. Yine sağlık dernekleri kapsamında Toplum Sağlığı dernekleri (Alkol, sigara, uyuşturucu vb. kötü alışkanlıklarla mücadele gibi) yer almaktadır.

3.3.9 Bireysel öğreti ve toplumsal gelişim dernekleri

Bireysel Öğreti ve Toplumsal Gelişim Dernekleri; İlmi anlamda gelişme ve toplumun fikri, içtimaı ve kültürel olarak inkişafı için faaliyete gösteren dernekler bu kategoride yer almaktadır. Özellikle belli bir fikri düşünce ve doktrin etrafında

ülkenin büyüme ve kalkınmasına katkı sağlamayı amaçlamakta oldukları görülmektedir. Bu dernekler kahir ekseriyetle toplumsal gelişim manasında gençlik ve gençlerin kişisel gelişimi derneklerin faaliyet alanları arasında bulunan gençlik konusunda dernekler gençlerin toplumsal hayata etkin katılımını sağlayacak etkinlikler düzenlemekte olduğu söylenebilir. Toplumsal gelişim alanında faaliyet yürüten derneklerin temel amaçları arasında gençlerin kişisel gelişimine katkı sağlamak ve ulusal karar alma mekanizmaları da gençlerin aktif görevler almasının önünü açmak bulunmaktadır. Toplumsal gelişim ve bireysel öğreti alanındaki derneklerin bir diğer çalışma alanı ise sorunları tespit etmek ve çözüm yolları konusunda paydaşlarını bilgilendirmektedir.

Gençlik çalışmaları, her şeyden önce, gençlerin aktif ve gönüllü katılımı ve taahhüdüne dayanan eğitimsel ve gelişimsel bir süreçtir. Genellikle 'yaygın eğitim' olarak tanımlanır ve / veya karşımıza çıkar. Gençlik çalışmaları, tüm vatandaşların, kentlerin, kırsalın, tüm ulusların ve sosyal sınıfların her yönüyle 10 ila 25 yaşları arasındaki gençlere odaklanmaktadır. Genellikle gençlik organizasyonları tarafından ve bazı devlet kurumları tarafından uygulanmaktadır.

Bu derneklere gençlerin kendilerine güvenen birer birey olması yolunda çalışmalar yapılmaktadır. Kendinden emin olan ve kendine güvenen gençler aynı zamanda sorumlu birer vatandaş olup, başarılı öğrenen, bireysel ve toplumsal kalkınmaya katkıda bulunan kişilerdir. Gençler gençlik çalışmaları sayesinde kendilerini güvende hissedecek, sağlıklı, aktif bireyler olacak, saygı görececek ve vatandaşlık konusunda da birer sorumlu bireyler olacaktır. Gençlerin bu vizyonunu gerçekleştirirken gençlik çalışmalarının önemli bir rolü önemli görülmektedir. Bu dernekte genel olarak aşağıda sıraladığımız faaliyetler yürütülmektedir.

Kültürel Faaliyetler: Seminer, konferans, söyleşi ve paneller. film okumaları, kitap mütalaaları, Seminer ve söyleşi gibi faaliyetlerde; edebiyat, tarih, sosyoloji, psikoloji, tasavvuf, uluslararası ilişkiler, mesleki konular çerçevesinde başlıklar belirlenmelidir. **Kişisel Gelişim Faaliyetleri:** İletişim, diksiyon, yabancı dil, Osmanlı Türkçesi vb. konularda kurslar düzenleyerek gençlerin gelişimine katkı sağlamaya çalışırlar

Mesleki Faaliyetler: Meslek gruplarına yönelik söyleşiler, CV hazırlama ve iş görüşmeleri ile ilgili eğitimler, staj başvuruları ile ilgili çalışmalar.

Sergi ve fuar gezileri: Kitap fuarları, teknoloji ve bilişim fuarları, resim ve geleneksel Türk sanatları sergileri gibi faaliyetler takip edilerek sanat ve bilim dünyasındaki gelişmeler hakkında fikir sahibi olunabilir.

Tarihi mekân ve müze gezileri: Medeniyetimizin en önemli eserlerinin yer aldığı mekânların ve müzelerin gezilmesiyle tarih ve kültür bilincinin gelişmesi sağlanacaktır.

Sosyal Sorumluluk Projeleri: Huzur evi ziyaretleri, kitap toplama kampanyaları, fidan dikimi ve çevre koruma ile ilgili faaliyetler

Sporsal Etkinlikler: Futbol, voleybol, basketbol, yüzücülük, binicilik, paintball vs.,

Sanatsal Faaliyetler: Halk oyunu ve tiyatro çalışmaları, Ebru, tezhip, hat vb. kurslar vb.

Sosyal Faaliyetler: bilgi yarışmaları, doğa gezileri ve piknikler, günü birlik doğa yürüyüşleri gençlik derneklerinde yürüttüğü faaliyetler arasında yer almaktadır.

3.3.10 Çevre doğal hayat hayvanları koruma dernekleri

Çevre Doğal Hayat Hayvanları Koruma Dernekleri, çevre ve ahlak bilincini arttırarak, yaşanabilir ve sürdürülebilir bir çevre oluşmasına katkı sağlamak amacını gütmektedirler. Bu kapsamda faaliyette bulunan dernekler genel olarak doğanın yapısının korunmasını, çevrenin temiz tutulması ve çevreye zarar veren çeşitli özel ve kamu faaliyetlerinin durdurulması için faaliyet yürütürler. Söz konusu alanda faaliyet yürüten dernekler çeşitli etkinlikler düzenler ve çeşitli projeleri uygularlar. Bu kategoride yer alan dernekler ise çevre ve doğal hayatı koruma dernekleri, hayvan hakları dernekleri, ormancılık ve ağaçlandırma dernekleri bu kapsamda faaliyet gösteren derneklerdir.

3.3.11 İmar, şehircilik ve kalkındırma dernekleri

Ekonomik, sosyal ve toplumsal gelişme dernekleri, Kalkındırma, geliştirme ve güzelleştirme dernekleri, İmar dernekleri, Konut dernekleri, Kamu binaları yaptırma, yaşatma ve kamu hizmetlerini destekleme dernekleri bu alanda yer alan dernekler arasında sayılabilir.

3.3.12 Hak ve savunuculuk dernekleri

Hukuk, Siyaset, Sivil Haklar ve Savunu Dernekleri faaliyet alanları arasında bulunan insan hakları konusunda faaliyet yürüten derneklerdir. Ana gayeleri ise insan hakları ihlallerinin önlenmesi, demokrasi ve insan hakları alanlarında farkındalık oluşturmak, demokratik anlamda katılımı geliştirmeyi amaçlamaktadırlar. Söz konusu dernekler demokrasi ve insan hakları alanındaki sorunların çözümüne yönelik etkinlik ve projeleri uygularlar.

İnsan Hakları Derneklerinin amacı ve faaliyetleri; Irk, etnik köken, dil, din ve mezhep, dinsel inanç, renk, cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, siyasi ve felsefi görüş, engellilik vb. nedenlerle yapılan her türlü ayrımcılığa karşı mücadele etmeyi amaçlarlar. Nefret söylemi ve nefret suçları ile mücadele ederler. Ölüm cezasına karşı çıkarlar. İşkenceye karşı çıkmaktadırlar, adil yargılanma ve savunma hakkını savunarak, ifade özgürlüğünün geliştirilmesi ve farkındalık oluşturmak adına faaliyetlerde bulunurlar. Düşünce ve inanç özgürlüğünü dokunulmaz bir hak olarak görürler. İnsancıl hukuku savunur. Soykırıma karşı çıkarlar.

Kadın Hakları Dernekleri; kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla faaliyetler gösterirler. Cinsiyet adaletini merkeze alarak kadının insan hakları ve fırsat eşitliği konusunda toplumda ortak bir bilinç oluşmasını sağlamak, Kadının insan haklarını koruyarak kadına yönelik şiddet, eğitim, ekonomik ve yasal haklar, cinsellik, doğurganlık hakları, kız çocuklarının hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konulardaki kadınlarla ilgili bağlantıları dikkate alarak çalışmayı esas alır. Kadınlarla ilgili ulusal yasal mevzuatın ve uluslararası belge ve mekanizmaların kadınlar lehine düzenlenmesi iyileştirilmesi amacıyla faaliyetlerde bulunmaktadır. Çocuk hakları dernekleri, hasta hakları dernekleri, belirli bir kişinin fikirlerini, İdeolojiyi yayma ve yaşatma amaçlı derneklerde bu kategoride yer almaktadır.

Tüketici Hakları Derneklerinin genel amaçları; bağımsız ve etkili bir tüketici hareketi ve örgütlülüğü oluşturmak, haklarını bilen, arayan, savunan, bilinçli bir tüketici kitlesi oluşturmak, evrensel tüketici haklarına uygun üretim ve tüketim modeli-sistemi ve politikasının oluşturulmasına katkıda bulunmak ve tüketici haklarının korunması, geliştirilmesi ve tüketicilerin kendilerini koruyabilmeleri için gerekli bilinç ve örgütlülük düzeyine ulaşabilmeleri amacıyla kurulmuş derneklerdir.

Tüketicilerin haklarını savundurmak ve bilinç oluşturmak amacı ile faaliyetler göstermektedir.

3.3.13 Engelli dernekleri

Engelli Dernekleri; Engelli bireylerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam, bakım ve yaşam sorunlarının çözümüne destek olmak, engelli bireylerin ekonomik ve sosyal güvencelerini sağlamak, hukuki ve mesleki yönden haklarını korumak, sivil toplum faaliyetlerinin etkinleştirilmesi ve geliştirilmesini sağlamayı amaçlamaktadırlar. Bu dernekler engellilerin sosyal hayata kazandırılması ve bu konuda çalışmalar yapmaktadırlar. Engellilerin hayatlarının kolaylaştırılması onların daha kaliteli ve ulaşılabilir hizmet alabilmesini sağlamak amacını taşımaktadırlar. Türkiye Sakatlar Derneği, Bedensel Engelliler Derneği, İşitme Engelliler ve Görme Engelliler Dernekleri bu alanda faaliyet gösteren derneklere örnek olarak verilebilir.

3.3.14 Düşünce temelli dernekler

Düşünce Temelli Dernekler; Esas itibariyle Amerika'da ve Avrupa faaliyet gösteren "thing tank" düşünce kuruluşları gibi ülkemizde faaliyet göstermektedirler. Bu itibarla fikir üreten politik ve bölgesel argümanlar üreterek faaliyet gösteren dernekler bu kategoride yer almaktadır. Stratejik araştırma dernekleri, Atatürkçü Düşünce Derneği, Aydınlar Ocağı, Türk Ocağı, Feminizm Derneği, Fütürizm Derneği gibi dernekler bu kategoride faaliyet gösteren derneklere örnek olarak verilebilir.

3.3.15 Kamu kurumları ve personellerini destekleyen dernekler

Kamu kurumu personellerinin bir araya gelerek mesleki, görgü ve bilgilerini arttırmak aynı zamanda kendi aralarında dayanışma ve birliktelik sağlamak amacıyla bir araya gelerek kurdukları dernekler bu kategoride yer almaktadır. Bu anlamda İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Kontrolörleri Derneği, Gümrük ve Ticaret Müfettişleri Dayanışma Derneği, Kamu Gözetimi Kurumu Uzmanları Derneği, Maliye Uzmanları Derneği, Telekomcular Derneği gibi dernekler bu kategori içerisinde yer almaktadırlar.

3.3.16 Gıda, tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren dernekler

Tarım, Hayvancılık/Gıda ve Gıda Sağlığı Dernekleri genel itibariyle tarımın ve hayvancılığın gelişmesi için teknik ve ticari alanlarında faaliyetlerde bulunan kişiler arasındaki faaliyetleri çalışmalarını teşvik etmek, tarımla ve hayvancılıkla uğraşan kişilerin üreticilik ve mesleki formasyonlarının gelişmesine ve menfaatlerinin korunmasına yardımcı olmak amacıyla faaliyet göstermektedirler. Bu kategoride bulunan dernekleri tasnif edecek olursak; tarım, hayvancılık, balıkçılık, arıcılık, meyvecilik vb. dernekleri ve Katı ve sıvı gıda ve gıda sağlığı derneklerini bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

3.3.17 Dış Türkler ile dayanışma dernekleri

Dış Türkler ile Dayanışma Dernekleri; Özellikle 6 Nisan 2010 tarihinde Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) nın kurulmasıyla beraber yurtdışındaki vatandaşlarımız, kardeş topluluklar ile faaliyetler derinleşerek artmıştır. Bu minvalde Dış Türkler ile ilişkilerin gelişmesi anlamında bu derneklerinde etkinliklerinin arttığı müşahade edilebilir. Türkiye’de öğrenim gören Türk Cumhuriyetlerinden ve akraba topluluklardan gelen kişilerin ya da ülkemizde ikamet eden kişilerin kurduğu dernekler bu kategoride yer almaktadır. Azerbaycan Kültür Derneği, Afganistan Türkleri ATA Dostluk, Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği, Ahıskalı Türkler Uluslararası Vatan Derneği, Özbek Türkleri Derneği, Kırım Eğitim ve Kültür Derneği, Batı Trakya Türk Birliği Derneği, Bosna- Türkiye Kardeşlik Derneği gibi dernekler bu alanda faaliyet gösteren derneklere misal olarak gösterilebilir.

3.3.18 Uluslararası teşekküller ve işbirliği dernekleri

Uluslararası faaliyet gösteren birlik ve dernekler ise genel itibariyle; uluslararası öğrenci değişimleri, ortak panel, sempozyum, seminer gibi faaliyetler düzenleyerek uluslararası alanda ortak işbirliği yapmayı amaçlamaktadırlar. Bu dernekler gerek akademisyen gerekse öğrencilerin ortak platformda bir araya geldikleri sivil toplum faaliyetleri olarak değerlendirilebilir. Uluslararası Öğrenci Buluşmaları; ülkemize üniversite ve lise eğitimi almak için gelen uluslararası öğrencilerin kamuoyunda tanınması, bilinmesi, ülkemizde misafir olan bu öğrencilerin organizasyon kabiliyeti kazanmaları, ülkemizi daha iyi tanımalarını, kendi ülkelerini tanıtmalarını ve ülkemiz

insanıyla buluşmalarını sağlamak amacıyla faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu minvalde ülke tanıtımlarının yer aldığı yemek günleri tertip edilmektedir. Karşılıklı olarak sosyal ve sportif aktiviteler düzenlenmektedir. Ayrıca, tarih ve kültür gezileri, uluslararası öğrenci buluşmaları, uluslararası öğrenci pikniği, yaz ve kış kampları, bayramlaşma programları gibi sosyal aktivitelerde bulunmaktadır.

3.3.19 Şehit yakını ve gazi dernekleri

Şehit Yakını ve Gazi Dernekleri; Vatanımızın savunmasında canlarını feda eden şehitlerimizin ailelerinin ve gazilerimizin bir araya gelerek şehitlerimizin isimlerinin ve aziz hatıralarının yaşatılması, aileleri arasında dayanışma ve birlikteliğin sağlanması anlamında faaliyet göstermektedirler. Bu minvalde yurt savunması, vatanın bölünmez bütünlüğü, milletin birlik ve beraberliği için mücadele eden, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Teşkilatı mensupları ve çeşitli kurumlarda görev yapan ve bu kutsal görevlerini icra ederken yaralanma veya uzvunu kaybetme sonucunda, kanun ile kendilerine “Gazilik unvanı” verilen kişilerin, vazife malulleri ve şehitlerimizin milletimize emanet ettiği ailelerine ekonomik ve sosyal destek olma amacını taşımaktadırlar. Türkiye Muharip Gaziler Derneği, Şehit ve Gaziler Dernekleri bu kategoride sayılan dernekler arasında yer almaktadırlar.

3.3.20 Yaşlı ve çocuklara yönelik dernekler

Yaşlı ve Çocuklara Yönelik Dernekler; Bilhassa yaşlı ve çocukların özel korunmaya muhtaç olmaları dolayısıyla, toplumda farkındalık uyandırmak, yaşlıların ve çocuklarının hak ve menfaatlerinin korunup tesis edilmesi adına faaliyet gösteren dernekler bu kategoride yer almaktadır. Kimsesiz Çocukları Koruma Derneği, Uluslararası Çocuk Merkezi Derneği, Uluslararası Yaşlılara Saygı Federasyonu, Yaşlıları Koruma Derneği, Çocuk Hakları Derneği, Çocuk Esirgeme Derneği, Çocuk Hakları Koruma Derneği gibi dernekler yaşlılar ve çocukların korunması noktasında faaliyet gösteren dernekler arasında yer almaktadırlar.

3.3.21 Çocuk dernekleri

Çocuk dernekleri Türkiye’de toplam 12 çocuk derneği bulunmaktadır. Dernekler Kanununun da “Oniki” yaşını bitiren küçükler yasal temsilcilerinin izni ile çocuk derneklerine üye olabilirler ancak yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, Çocuk derneklerine “onsekiz” yaşından büyükler kurucu veya üye olamazlar,

denilmektedir. Bu derneklerde çocukların gelişimi ve çocuk hakları hakkında bilgilendirici etkinlikler yapılmaktadır. Çocukların sosyal hayata katılımları konusunda faaliyetlerde bulunmaktadırlar.

Yine bu kategoride değerlendirilen bir diğer dernek türü de sokak çocuklarını koruma dernekleridir. Aile ortamından uzaklaşmak zorunda kalmış, parçalanmış ailelerin ve devlet himayesinden ayrılmış sokaklarda yaşayan, maddi manevi yardıma muhtaç olup kötü koşullarda çalıştırılan, evinden ayrılmış, madde bağımlısı olan çocuk ve gençleri bu olumsuz davranış ve alışkanlıklardan arındırıp topluma ve ailelerine kazandırma; bu amaçla özel ve tüzel kuruluşlarla işbirliği yapmak; özellikle madde bağımlısı olanları sağlıklarına kavuşturmak amacıyla merkezlerle irtibat kurmak, arınma çalışmalarını takip etmek, sokağa terk edilen ve sokakta yaşayan çocuk ve gençlerin barınma, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamak, iş ve meslek edinme konusunda olanaklar yaratmak; meslek kurslarına yönlendirip, meslek sahibi olmaları için çaba harcamak faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. Okuma çağındaki genç ve çocukları koruma –okutma dernekleri de yine bu kategori içerisinde yer almaktadır.

3.3.22 Yabancı dernekler-diğer dernekler

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlü'nün yapmış olduğu 21 nevi dernek türlerine ek olarak son zamanlarda yaygınlaşan dernek türlerinden biriside göç alan bölgelerde sosyal hizmetlerin kalitesini artırmak bu bölgelerde sorun olmaya başlayan toplumsal gelişimi ve sosyal faaliyetleri gerçekleştiren dernekleri sayabiliriz. Bu dernekler hem iç hem de dış göç konularında faaliyetler yürütmektedirler. Özellikle Suriye Savaşından kaçarak ülkemize sığınan sığınmacıların ihtiyacını karşılamak üzere kurulan derneklerin sayılarının arttığı görülmektedir. Temel amaç göç alan bölgede sosyal uyumu ve sosyal hizmetleri alanda yaygınlaştırmaktır. Bu minvalde ayrıca yukarıda tasnif edilen dernek kategorisi dışında kalan diğer marjinal dernekleri de bu kapsamda değerlendirebiliriz.

5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun 5. maddesi kapsamında, ülkemizde 43'ü Suriye krizine yönelik faaliyet gösteren kuruluş olmak üzere toplamda 141 yabancı sivil toplum kuruluşu izinli olarak faaliyet göstermektedir.

Çizelge 3.5: Türkiye’de Yabancı Derneklerin Faaliyetleri

2017-2020 YILLARI ARASI İZİNLI KURULUŞLARIN FAALİYET TÜRLERİ					
	2017	2018	2019	2020	2021
TEMSİLCİLİK AÇMA	84	85	95	95	96
ŞUBE AÇMA	19	20	23	22	22
FAALİYETTE BULUNMA	0	9	11	15	11
İŞBİRLİĞİNDE BULUNMA	0	0	1	1	1
ÜST KURULUŞ KURMA	5	11	12	3	3
ÜST KURULUŞA ÜYE OLMA	8	2	8	8	8
TOPLAM	116	127	150	144	141

2017-2020 YILLARI ARASI İZİN VERİLEN KURULUŞLARIN MERKEZ STATÜLERİNE GÖRE DAĞILIMI					
	2017	2018	2019	2020	2021
DERNEK	42	45	53	53	51
VAKIF	17	19	24	24	23
KAR AMACI GÜTMİYEN KURULUŞ	57	57	67	66	66
SENDİKA	0	6	6	1	1
TOPLAM	116	127	150	144	141

5253 sayılı Dernekler Kanunu’nun 5. maddesi kapsamında, ülkemizde 43’ü Suriye krizine yönelik faaliyet gösteren kuruluş olmak üzere toplamda 141 yabancı sivil toplum kuruluşu izinli olarak faaliyet göstermektedir.

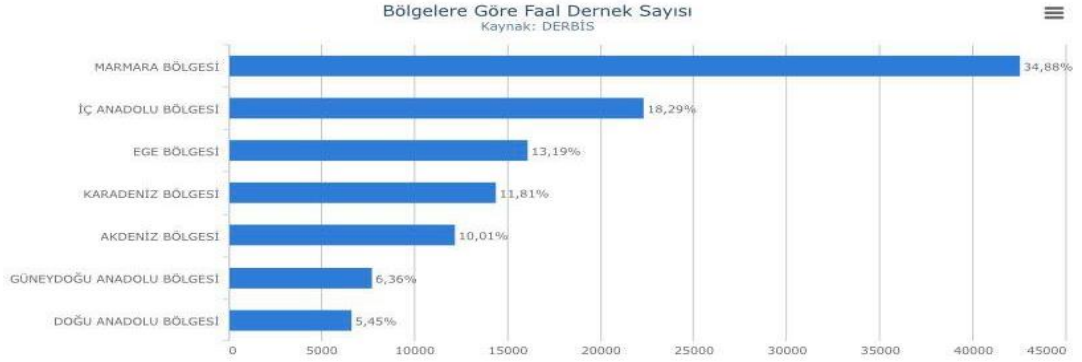
Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü verilerine göre 2019 yılı itibariyle Uluslararası Nitelikteki teşekküllerin kurulması hakkında kanun kapsamında kurulan kuruluşların merkezlerine göre dağılımı aşağıdaki tabloda detaylı olarak gösterilmiştir.

Çizelge 3.6: 2019 Yılı İtibariyle Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun Kapsamında Kurulan Kuruluşların Merkezlerine Göre Dağılımı

2019 YILI İTİBARIYLA ULUSLARARASI NİTELİKTEKİ TEŞEKKÜLLERİN KURULMASI HAKKINDA KANUN KAPSAMINDA KURULAN KURULUŞLARIN MERKEZLERİNE GÖRE DAĞILIMI	
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	2
ANKARA	14
AVUSTURYA	1
BELÇİKA	1
BURSA	5
EDİRNE	1
GAZİANTEP	2
İSTANBUL	23
İZMİR	1
KONYA	1
TOPLAM	51

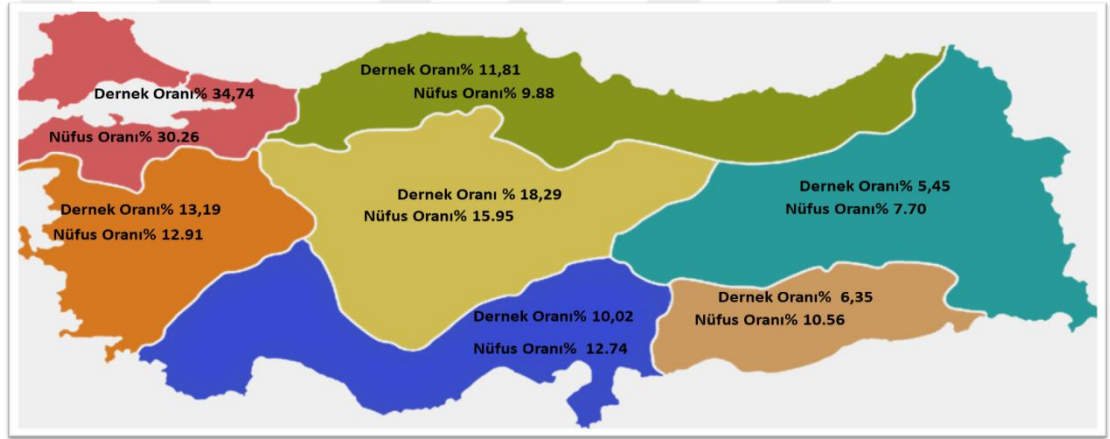
Bu minvalde Türkiye’de 3335 Sayılı Kanun’a göre kurulan toplam 51 uluslararası teşekkül bulunmaktadır.

Derneklerin Bölgelere Göre Dağılımı

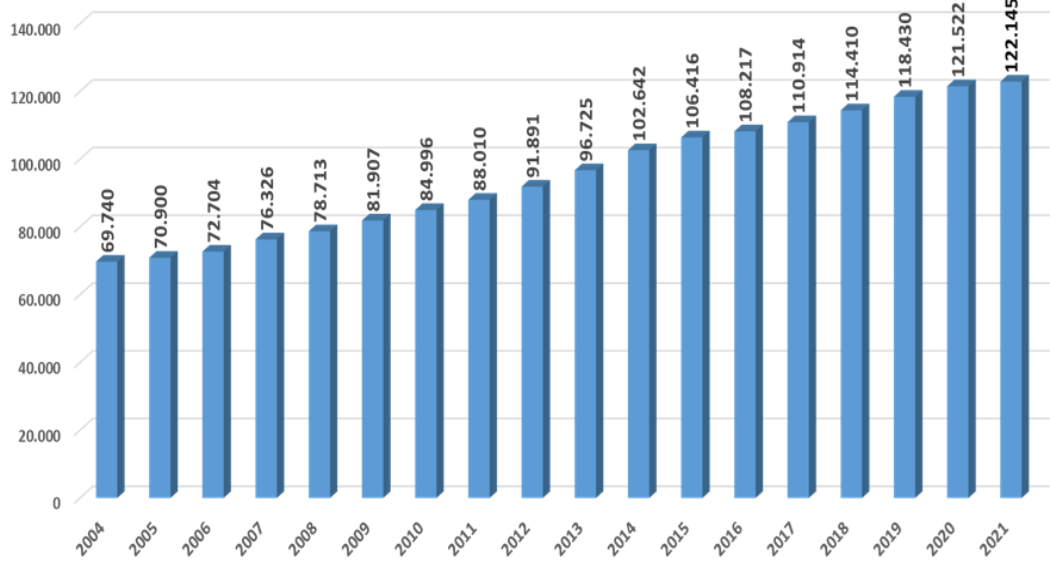
Şekil 3.2: Derneklerin Bölgelere Göre Dağılımı

Kaynak: (www.siviltoplum.gov.tr, 2021)

Şekil 3.3: Derneklerin Bölgelere Göre Dağılımı

Türkiye’de bulunan derneklerin bölgelere göre dağılımına bakarak tabloyu okuduğumuzda ise, derneklerin sanayileşme ve gelişmenin en yüksek bölge olan %34.88’lik oran ile Marmara bölgesinin açık ara farkla önde olduğunu müşahade etmekteyiz. Ardından başkent Ankara’nın da içinde yer aldığı İç Anadolu bölgesi %18.29’luk oran ile ikinci sırada gelmektedir. Ege bölgesi %13.19 ile üçüncü sırada, Karadeniz bölgesi %11.81 ile dördüncü sırada, Akdeniz bölgesi %10.01 ile beşinci sırada, Güneydoğu Anadolu bölgesi %6.36 ile altıncı sırada yer almaktadır. Yedinci ve son sırada ise Türkiye’nin gelişmişlik endeksine göre uyumlu bir şekilde %5.45’lik oranla Doğu Anadolu bölgesinin yer aldığı görülmektedir.

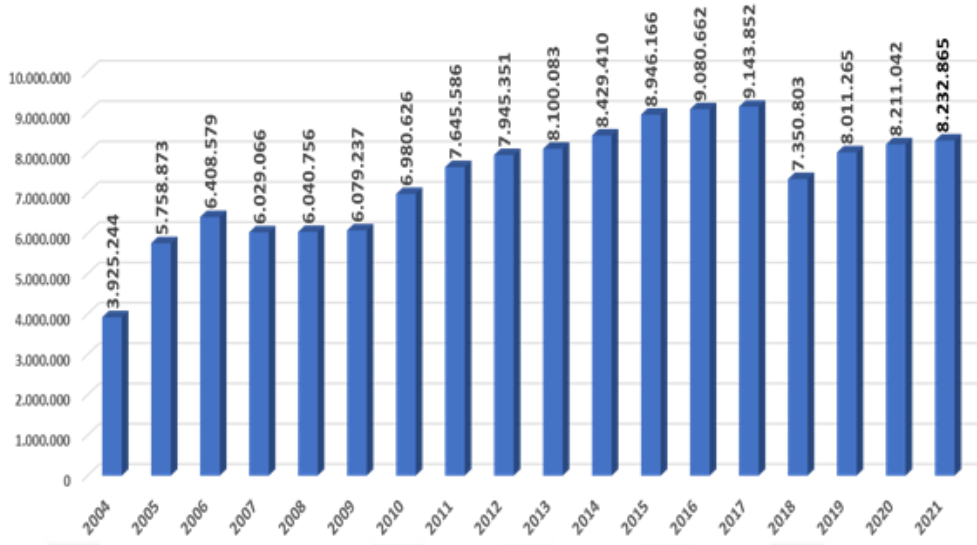
Şekil 3.4: Yıllara Göre Faal Dernek Sayıları

Kaynak: (www.siviltoplum.gov.tr, 2021)

Derneklerin yıllara göre faal olma durumlarını yansıtan grafiğimize göre ise, 2000 yılının başından 2003'e kadar yükseliş, 2003 ve 2004 yılları arasında nisbi olarak düşüş görülmektedir. 2004 sonrası ise Türkiye'de derneklerin faal olma durumu tedrici olarak artmaktadır.

Çizelge 3.7: Derneklerin En Fazla ve En Az Kurulduğu İller

<u>En Fazla Dernek Kurulan 5 İl</u>		<u>En Az Dernek Kurulan 5 İl</u>	
1.İstanbul	• 25.169 % 20,45	1.Tunceli	• 118 % 0,10
2.Ankara	• 11.847 % 9,63	2.Ardahan	• 153 % 0,13
3.İzmir	• 6.629 % 5,40	3.Bayburt	• 189 % 0,15
4.Bursa	• 5.260 % 4,34	4.Hakkari	• 225 % 0,18
5.Kocaeli	• 3.639 % 2,96	5.Şırnak	• 268 % 0,21
TOPLAM	• 52.544 % 42,78	TOPLAM	• 953 % 0,77

Şekil 3.5: Yıllara Göre Dernek Üye Sayısı

Yıllara göre dernek üye sayılarına baktığımız zaman % 116 oranında artış olduğu görülmektedir. Özellikle Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünün derbis sistemine geçişi ve üye sayılarının kayıt altına alınma süreciyle derneklere üye sayıları daha net bir şekilde görülmektedir.

Çizelge 3.8: Türkiye’deki Derneklerin Üye İstatistikleri

Türkiye’deki Derneklerin Üye İstatistikleri	
Faal Dernek Sayısı	122.145
Derneklere Üye Olan Kişi Sayısı	8.232.865 (Türkiye Nüfusunun % 9,8’si)
Derneklere Üye Olan Kadın Sayısı	1.509.163 (Toplam Üye Sayısının % 19’8)
Derneklere Üye Olan Erkek Sayısı	6.642.702 (Toplam Üye Sayısının % 81’i)

Derbis verilerine göre faal dernekler içerisinde ülke nüfusunun %9,8’si yani toplam 8.232.865 kişinin derneklere üye olduğu görülmektedir. Dernek üyeliğinin cinsiyete göre oranı ise Kadınların 1.509.163 kişiyle %19’8 ini oluşturduğu Erkeklerinse 6.642.702 kişi ile %81’ini oluşturduğu müşahede edilmektedir. Bu anlamda erkek egemen bir sivil toplum alanının var olduğu görülmektedir. Türkiye’de derneklerin gelişimi ve kapasite artırımı anlamında kadınların derneklere katılımını arttırılmasının elzem olduğu ifade etmek mümkündür.

4. TÜRKİYE’DE DERNEKLERİN GELİR KAYNAKLARI VE DERNEKLERE DESTEK VEREN KURULUŞLAR

Dernekler açısından en önemli unsur finans ve fon kaynakları oluşturmaktır. Derneklerin misyonlarını yerine getirebilmeleri hatta sürekliliği ve sürdürülebilirliği yeterli miktarda fon kaynağı oluşturmalarına ve bu kaynakları doğru bir şekilde amaçlarına özgülemelerine bağlıdır. Bu itibarla dernekler açısından en ehemmiyetli unsur finansal yönetim ve fon kaynakları oluşturmaktır. Bu kaynakları en iyi şekilde sevk ve idare etmektir.

Türkiye’de dernek kurma kültürünün en önemli unsuru finansal sıkıntılar ve projeleri hayata geçirebilmek adına yeteri kadar fon kaynağına ulaşamamaktır. Derneklerin bağımsızlığı ilkesi gereği herhangi bir yapının ya da siyasal odağın güdümüne girmemesi adına bağımsız fon oluşturması önem arz etmektedir. Derneklerin kar amacı gütmeyen kuruluşlar olması, topluma koşulsuz ve gönüllü hizmet vermesi paradigması çerçevesinde finansman sıkıntısı çeken örgütler olduğu müşahade edilmektedir. Nitekim derneklerin kira, su, elektrik, yakıt ve malzeme ihtiyacı için giderlerini karşılaması finansal açıdan varlıklarını sürdürebilmeleri için en önemli koşulu teşkil etmektedir.

Bu minval üzere hayata geçirilecek projeler için kaynak oluşturmak da derneklerin amaçlarını hayata geçirebilmeleri için yaşamsal öneme sahiptir. Derneklerin fon kaynakları ise; öz kaynaklar, gelirler ve bireylerden gelen bağışlardır. Üye aidat ve ödenekleri, bağışlar ve proje destekleri, derneklerin düzenledikleri kurslardan ve eğitim faaliyetlerinden elde ettikleri gelirler, düzenledikleri yardım kampanyaları, müzayedeler, sokak satışları, süreli ve süresiz yayın satışından elde ettikleri gelirler, kamu kaynaklarından elde ettikleri proje gelirleri, sponsorluk anlaşmaları ile yapılan sosyal sorumluluk fon kaynakları, hayırseverlerin bireysel olarak yaptığı destekler, düzenlenen kermesler, ayni destekler, yabancı kaynaklardan elde edilen proje destekleri derneklerin faaliyetlerini sürdürmesi adına finansal fon sağladıkları kaynaklar arasında sayılmaktadır. Bu noktada yine en önemli süreç derneklerin yardım toplama usulleridir.

4.1 Türkiye’de Derneklerin Yardım Toplama Usulleri

Yardım toplama ile ilgili usul ve esaslar 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu ve 27/12/1999 tarihli ve 23919 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Yardım Toplama Esas Ve Usulleri Hakkında Yönetmelikle düzenlenmiştir.

Bu kapsamda, Kanunun 3 üncü maddesine göre kamu yararına uygun olarak, amaçlarını gerçekleştirmek, muhtaç kişilere yardım sağlamak ve kamu hizmetlerinden bir veya birkaçını gerçekleştirmek veya destek olmak üzere gerçek kişiler, dernekler, kurumlar, vakıflar, spor kulüpleri, gazete ve dergiler yardım toplayabilirler.

Kanunun 6 ncı maddesinde kişiler ve kuruluşların yetkili makamdan izin almadan yardım toplayamayacakları belirtilmiştir.

Aynı Kanunun 7 nci maddesine göre yardım toplayacak kişi ve kuruluşlar yardım toplama faaliyetini, bir ilçenin sınırları içinde gerçekleştirecekse ise o ilçenin kaymakamlığından, bir ilin birden fazla ilçesinde gerçekleştirilecekse o ilin valiliğinden, birden fazla ilde yürütecekse, yardım toplama faaliyetine girişecek gerçek veya tüzel kişilerin yerleşim yerinin bulunduğu ilin valiliğinden izin almaları gerekmektedir.

Bu doğrultuda, Kanunun 8 inci maddesi gereği yardım toplayacaklar isteklerini bir dilekçeyle izin vermeye yetkili makama bildirirler. Müracaat dilekçelerinde Yönetmeliğin 6 ncı maddesi gereği; Hangi amaçla ve ne miktarda yardım toplanacağı, Yardım toplama faaliyetlerinin sürdürüleceği il ve ilçeler, Yardım toplama şekillerinden hangilerinin kullanılacağı, (Kanunun 5 inci maddesinde makbuzla, belirli yerlere kutu koyarak, bankalarda hesap açtırarak, yardım pulu çıkararak, eşya piyangosu düzenleyerek, kültürel gösteriler ve sergiler yoluyla, spor gösterileri, gezi ve eğlenceler düzenlemek veya bilgileri otomatik ya da elektronik olarak işleme tâbi tutmuş sistemler kullanmak suretiyle yardım toplanabileceği belirtilmiştir.) Kaç kişi çalıştırılacağı yer alması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca Yardım toplamada kullanılacak makbuz miktarına yer verilir. Tüzel kişiliği haiz kuruluşların müracaatlarında kuruluşun yönetim organlarında görevli olanların, gerçek kişilerin yardım toplaması halinde ise sorumlu kurul üyelerinin ve yardım toplama faaliyetlerinde görev alacakların açık kimlikleri ve adres bilgileri belirtilir. (Kanunun 11 inci maddesinde yardım toplama faaliyetinin gerçek kişiler tarafından

yürütülmesi halinde en az üç kişiden oluşan sorumlu kurul oluşturulması zorunlu olduğu, tüzel kişilerin sorumlu kurulunun ise yönetim organları olduğu belirtilmiştir.)

Bununla birlikte;

Kamu görevlilerinin çalıştırılmasının düşünülmesi halinde ilgili valilik ve kaymakamlıklardan alınmış izin belgeleri,

Toplanacak yardım miktarını belirlemeye yarayacak keşif özeti, rapor ve benzeri bilgi ve belgeler,

Bakanlığımız 2009/73 sayılı Genelgesi ile değiştirilen 2005/38 sayılı Genelgenin 3 üncü maddesinin (c) bendi gereği, faaliyette görevlendirileceklerin T.C. kimlik numaraları, ikametgah ve adli sicil beyanları ile ikişer adet vesikalık fotoğrafları,

Yardım toplama, öğrenim kurumları yararına veya kurum içinde yapılacak ise Kanunun 8 inci maddesi gereği kurum sorumlusunun yazılı izni de müracaat dilekçesine eklenir.

Sorumlu kurullar, Kanunun 17 nci maddesine göre yardım toplama süresinin bitiminden itibaren on gün içinde toplanan yardımın kesin hesabını çıkarmak ve bir örneğini veren makama vermekle yükümlüdürler.

Yardım toplama iş ve işlemleri ile ilgili ayrıntılı bilgiye valilikler bünyesinde bulunan il dernekler müdürlüklerinden ulaşılabilir.

4.2 Derneklere Hibe Fon ve Destek Sağlayan Kuruluşlar

Derneklerin faaliyetlerini yürütmesinin olmazsa olmaz koşulu maddi kaynak, hibe ve fonları kullanımı önem arz etmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de derneklerin yapacağı projelere destek veren kuruluşlar çeşitlilik göstermektedir. İçişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı, Ulusal Ajans, Kalkınma Ajansları, KOSGEB ve TUBİTAK gibi kamu kurum ve kuruluşları Türkiye’de derneklerin projelerine destek vermektedir. Yine Avrupa Birliği ve Yabancı Büyükelçiliklerde Türkiye’deki derneklerin projelerine hibe ve fonlar vermektedirler. Bu bağlamda bu bölümde kurumsal yapıları ve fon çeşitleriyle derneklere destek veren kuruluşlar Türkiye’de dernek kurma kültürünün mercek altına alınmasını noktasında ehemmiyet arz etmektedir. Tezimizin bu bölümde bu kuruluşlar detaylı olarak incelenmiştir.

4.3 İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü

Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında kurulan sivil toplum kuruluşları ile ilgili iş ve işleri gerçekleştiren Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığına bağlı bir kurumdur. Kurumun temel amacı sivil toplum kuruluşlarının kuruluş tüzüklerini incelemek, STK kurmak isteyen gerçek ve tüzel kişilerin kuruluş tüzüklerinin hazırlanmasına yardımcı olmak, STK faaliyetleri ile ilgili tarafları bilgilendirmek, STK'ların isim ve kuruluş tescilli işlemleri gerçekleştirmektedir.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çerçevesinde, dernekler ile derneklerin kurduğu federasyon ve konfederasyonlara kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi, kamu ile olan ilişkilerinin artırılması, karar alma mekanizmalarına aktif katılım sağlanması, göç ve uyum, dezavantajlı grupların desteklenmesi ve bağımlılıkla mücadele gibi çeşitli amaçlarla derneklerin faaliyetlerini desteklemektedir.

AB Müktesebatına uyum çerçevesinde hazırlanarak yürürlüğe konulan 03.08.2002 tarihli ve 4771 sayılı Kanun'un 3. Maddesi ile 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun 46. Maddesinde yapılan değişikliklerle; dernekler ile ilgili hizmetleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığı bünyesinde Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın kurulması ve aynı Kanun'un 73. maddesinde yapılan değişikliklerle de; İçişleri Bakanlığı'nca, derneklere ilişkin iş ve işlemleri yürütmek, hizmetleri görmek üzere illerde valilikler, ilçelerde de kaymakamlıklar bünyesinde derneklerle ilgili bir birim oluşturulması hükmü getirilmiştir.

31.07.2003 tarihinde çıkartılan 4970 sayılı yasa ile 3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'da yapılan düzenleme ile İçişleri Bakanlığı'nda Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın yeri ve görevleri belirlenmiştir.

Dernekler Dairesi Başkanlığı ve taşra teşkilatının kuruluş ve görevleri ile ilgili olarak hazırlanan Yönetmelik Resmi Gazete'nin 15.10.2002 tarih ve 24907 sayılı nüshasında, değişiklikler ise 04.09.2003 tarih ve 25219 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Derneklere ilişkin bilgi, belge ve dokümanların Emniyet Genel Müdürlüğü'nden devralınmasıyla Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın merkez teşkilatı 9 Ekim 2003 tarihi itibarıyla faaliyete geçirilmiş olup, derneklerle ilgili iş ve işlemler yürütülmeye başlanmıştır. Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın taşra teşkilatları da bu tarihten sonra

hızla oluşturularak dernekler ile ilgili iş ve işlemler taşra güvenlik birimlerinden devralınmıştır.

Diğer taraftan, 04.11.2004 tarihinde kabul edilen 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun 38. Maddesi ile 3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'da ve 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu'nda yapılan değişiklikle yardım toplama faaliyetleri ile ilgili iş ve işlemleri yürütme görevi Dernekler Dairesi Başkanlığı ve taşra dernekler birimlerine verilmiştir.

Sendikaların kuruluş ve diğer bildirimlerine ait iş ve işlemler, Emniyet Genel Müdürlüğü ve İl Emniyet Müdürlükleri tarafından yürütülmekteyken, İçişleri Bakanlığının 10.10.2013 tarihli ve 2013/47 sayılı Genelgesi ile Dernekler Dairesi Başkanlığı merkez ve taşra birimlerince yürütülmeye başlanmıştır.

Siyasi partilerin kuruluş ve bildirimlerine ilişkin iş ve işlemler, Emniyet Genel Müdürlüğü ve İl Emniyet Müdürlükleri tarafından yürütülmekteyken 03/01/2014 tarihli ve 2014/1 sayılı İçişleri Bakanlığı Genelgesi ile Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın merkez ve taşra birimlerince yürütülmeye başlanmıştır.

Dernekler Dairesi Başkanlığı, 13.09.2018 tarih ve 30534 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan 17 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür. Söz konusu düzenleme 10/07/2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesininin 256'ncı maddesine işlenmiştir.

2018 yılında çıkartılan İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Yönetmelik ile Sivil Toplum İstişare Kurulu yer almaktadır. Bu kapsamda İstişare Kurulunun amacı;

MADDE 6- (1) Sivil toplum faaliyetleri ile ilgili politikaların belirlenmesi ve geliştirilmesi, kamu ile sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyonun ve işbirliğinin sağlanması, güçlendirilmesi, sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artırılması ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi, sektörde dürüstlük, şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanması amacıyla oluşturulan istişari kuruldur.

(2) Sivil Toplum İstişare Kurulu Bakanın başkanlığında ilgili Bakan Yardımcısı, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürü, üniversite temsilcileri, kamu kurum ve kuruluş temsilcileri ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinden oluşur. Gerektiğinde

gündemle ilgili diğer kurum ve kuruluş temsilcileri de toplantıya çağrılabilir. Kurul Bakanın uygun gördüğü zamanlarda, Bakan tarafından belirlenen gündemle toplanır.

Sivil Toplum Stratejileri ve Eğitim Daire Başkanlığı Ar-Ge, yayın ve eğitim çalışma grubu Ar-Ge, yayın ve eğitim çalışma grubunun görevleri şunlardır:

- a) Ar-Ge çalışmalarını gerçekleştirmek,
- b) Sivil Toplumla ilgili yayın, araştırma, bilimsel çalışma ve etkinlikleri takip etmek, gerektiğinde katılım sağlamak ve kütüphane ve dokümantasyon merkezi ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek,
- c) Kalkınma planlarına uygun olarak sivil topluma yönelik orta ve uzun vadeli politika ve stratejiler geliştirmek, işbirliği mekanizmalarını harekete geçirmek, STK'ların sorunlarının çözümüne yönelik çalışmalar yapmak, bu politika ve stratejilerin uygulanmasını izlemek ve gerekli araştırma analiz ve değerlendirme çalışmaları yaparak sonuçlarını ilgili birimlerle paylaşmak,
- ç) STK'ların kurumsal yapılarının ve faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik olarak üniversiteler, ilgili kurum, kuruluşlar ve STK'lar ile işbirliği içinde bulunmak, projeler geliştirmek,
- d) Kamu ile STK'lar arasında işbirliği ve iletişimin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapmak,
- e) Merkez ve taşra teşkilatında görevli personelin hizmet içi ve uzmanlık eğitimlerine yönelik planlamalar yapmak ve personelin eğitim ihtiyaçlarını karşılamak,
- f) STK yöneticilerine yönelik olarak mevzuata ve STK'ların işlev ve önemine ilişkin yıllık eğitim programları hazırlamak ve uygulanmasını sağlamak,
- g) Genel Müdürlüğün görev alanına ilişkin olarak yurt içi ve yurt dışında gerçekleştirilen eğitim, konferans, seminer, panel ve benzeri etkinlikler düzenlemek, bunların sonuç raporlarını hazırlamak ve dosyalanmasını sağlamak amaçlarını ihtiva etmektedir.

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü verileri ışığında yıllara göre derneklere yapılan maddi yardım oranı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Bu yoğun destekler hiç şüphesiz Türkiye'de derneklerin gelişimi ve fonlanarak desteklenmesi açısından ehemmiyet arz etmektedir..

Çizelge 4.1: STİGM Yıllara Göre Derneklere Yapılan Maddi Yardım Oranı

YIL	BAŞVURU SAYISI	YARDIM YAPILAN DERNEK SAYISI	YARDIM TUTARI
2010	202	19	1.154.230,00 ₺
2011	635	77	3.304.681,00 ₺
2012	1153	217	9.925.654,00 ₺
2013	2288	242	10.345.161,00 ₺
2014	1444	279	19.387.769,66 ₺
2015	1549	352	20.578.976,94 ₺
2016	2424	219	13.386.115,93 ₺
2017	1856	358	23.091.618,92 ₺
2018	1109	349	25.930.000,00 ₺
2019	1264	320	27.000.000,00 ₺
2020	696	341	30.000.000,00 ₺
2021 (Devam ediyor)	185	----	----
TOPLAM	14.805	2773	184.104.204,45 ₺

4.4 Ulusal Ajans

Ulusal Ajans Türkiye 1999 Helsinki Zirvesi'nde Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinin başlaması ile topluluk programlarından yararlanmaya başlamıştır. Türkiye'nin AB programlarından yararlanmasını sağlayacak olan ve taraflarca 26 Şubat 2002 tarihinde imzalanmış bulunan Çerçeve Anlaşmayı onaylayan 4763 sayılı Kanun da TBMM tarafından görüşülerek uygun bulunmuş ve 28 Haziran 2002 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın içeriği ve dayandığı Bakanlar Kurulu Kararı ise imzaların tamamlanmasından sonra 1 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

Türkiye'de Ulusal Ajans görevini üstlenmek üzere Ocak 2002 tarihinde Bakanlar Kurulu Kararı ile Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Dairesi kurulmuştur. Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı, 6 Ağustos 2003 tarihli, 25191 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan 540 sayılı Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında KHK'da Değişiklik Yapılması Hakkında 4968 sayılı Kanunla kurulmuş olup tüzel kişiliği haiz, idarî ve malî özerkliğe sahip bir kuruluştur. Başkanlık 2011 yılında 634 sayılı KHK ile Avrupa Birliği Bakanlığının ilgili kuruluşu olmuştur. 2003 yılında pilot uygulamalara başlayan Ulusal Ajans 1 Nisan 2004 yılında AB Eğitim ve Gençlik Programlarının tam üyesi haline geldi ve 2006 yılına kadar süren Socrates, Leonardo da Vinci ve Gençlik adlarıyla bilinen topluluk programlarını yürütmeye başladı.

2007-2013 dönemi içerisinde Hayatboyu Öğrenme ve Gençlik Programları da Türkiye Ulusal Ajansı tarafından başarıyla yürütülmüştür. 2014- 2020 yıllarını kapsayan yeni program, Erasmus+ Programında yine Türkiye 15 Ulusal Ajans unvanıyla, AB Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

Türkiye Ulusal Ajansı temel görevi, Avrupa Birliği'nin eğitim ve gençlik programlarını ülke içinde duyurma, bu programlara katılım çalışmalarını koordine etme, yürütme ve izleme, Avrupa Komisyonuna rapor halinde sunma, program uygulamaları hakkında Avrupa Komisyonu ile gerekli görüşmeleri yapma ve uygulama sözleşmelerini imzalama görevlerini üstlenmiştir.

Özel olarak ise aşağıdaki görevleri yerine getirmektedir:

Kamu kuruluşları, kamu ve özel eğitim kurumları, üniversiteler, özel sektör, sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, meslek kuruluşları ve gençlik kuruluşları ile yakın işbirliği sağlanması, AB Eğitim ve Gençlik Programlarının Türkiye'deki ilgili tüm yararlanıcılara tanıtılması ve bu amaçla gerekli insan gücü, bilgi, fiziki ve hukuki alt yapının oluşturulması ve geliştirilmesi, Çeşitli alanlarda küçük çaplı pilot uygulamaların gerçekleştirilmesi, Programlara ilişkin belgelerin Türkçeye çevrilmesi katılım şartları, başvuru ve seçilebilirlik ile ilgili konularda bilgi sağlanması, başvuru işlemlerinin desteklenmesi, organize edilmesi ve kayıt altına alınması sağlamaktadır.

Proje önerilerini hazırlama konusunda başvuru sahiplerine ve finanse edilmek üzere seçilen proje önerilerinin uygulanması konusunda katılımcılara tavsiyede bulunulması ve gerekli hallerde eğitim desteği verilmesi, Proje teklifleri ve diğer başvuruların kabul öncesi değerlendirilmesi ve görüş oluşturulması, Proje seçimi aşamasında ulusal karar organına ve AB Komisyonuna destek verilmesi, Türkiye'de programlardan yararlanacak kişilerle ve AB Komisyonu ile gerekli sözleşmelerin yapılması ve programlardan yararlanma hakkını kazananlara ödemedede bulunulması, Ayrılan fonların etkin yönetimi, Başkanlığa (Ulusal Ajans'a) tahsis edilen kaynakların muhasebesi ve izlenmesi için gerekli sistemin kurulması ve işletilmesi, Programlar çerçevesinde seçilerek finanse edilen projelerin gelişiminin izlenmesi, tahsis edilen kaynakların kullanımına ilişkin teknik denetim yapılması, rapor istenmesi ve değerlendirilmesi; idari, mali ve hukuki işlemlerin yürütülmesi faaliyetlerini hayata geçirmektedir.

Proje sonuçlarının ve özellikle beğeni kazanan iyi uygulamaların ülke içinde ve dışında yayılmasına katkı sağlanması, Programın genel değerlendirmesine, gelişimine ve farklı programlar arasında iş birliğinin artırılmasına katkıda bulunulması, AB Komisyonu, diğer ulusal ajanslar ve diğer ülke yararlanıcıları ile ilişkilerin kurulması, geliştirilmesini sağlamaktadır.

Türkiye Ulusal Ajansı tarafından AB uyum süreci kapsamında eğitim, öğrenim, gönüllü çalışmalar, yaygın öğrenme temelli genç aktiviteleri, staj ve meslek edindirmeye yönelik olarak STK'lara destek sağlanmaktadır. 2014- 2020 kapsayan süreçte Erasmus+ programı ile destek sağlanmaktadır. Erasmus+ Programı 1 Ocak 2014 itibarıyla uygulaması başlayan; eğitim, gençlik ve spor alanlarında farklı yaş grupları ve farklı hedef kitlelere yönelik destekler içeren çatı programın genel adıdır.

Ulusal Ajans tarafından sağlanan ülke merkezi veya merkezi faaliyet destekleri ana veya özel eyleme göre başvuru alınmaktadır. Başvurulara programın türüne göre yıl içinde Ulusal Ajans tarafından yayımlanan programa göre gerçekleştirilmektedir.

4.5 Kalkınma Ajansları

Kalkınma Ajansı Türkiye Avrupa Birliğine uyum süreci kapsamında politika hedeflerine ulaşmak amacıyla neredeyse cumhuriyet döneminden beri uygulamış olduğu kalkınma ve gelişme politikasında değişikliğe giderek bölgesel kalkınma ajanslarını kurmaya karar vermiştir. Temel amaç entegrasyonu sağlayarak bölgesel yatırımları artırmak, gelişmiş bölgelerden az geliş bölgelere yatırımları yönlendirmek, bölge halklarının kalkınmaya katkıda bulunmasını sağlayarak bölgesel gelişmişlik farklarını ortadan kaldırılması amacına ulaşmaktır. Bölgeler arası gelişmişlik farklarının oluşması sosyal refah farklarını azaltan etkilerin ve bölgeler arasındaki dengesizliğin giderilmesi konusunu gündeme getirmiştir. Bu çerçevede ülkeler oluşturdukları politikalarda bölge ve kalkınma kavramlarını bir bütün olarak ele almaya başlamıştır.

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) göre Türkiye'de kalkınma ile ilgili 3 kademeli bölge sistemi oluşturulmuştur. Bu sisteme göre İBSS Düzey 1 bölgeleri 6. Derece olarak derecelendirilmiş ve sıralama bölgelerin gelişmişliklerine göre gerçekleştirilmiştir. Düzey 1 bölgesine göre toplam 12 bölge bulunmaktadır. İBSS Düzey 2 Bölgeleri gelişmişliklerine göre 6 dereceye ayrılmıştır.

Düzy 2’de toplam 26 bölge bulunmaktadır. Bu bölgelerin her birinde merkezi bir kalkınma Ajansı kurulmuştur. Merkez olmayan illerde ise yatırım destek ofisleri bulunmaktadır. Düzy 3 bölgeleri ise 81 il olarak tanımlanmıştır. Sınıflandırmalar coğrafik, demografik, ekonomik durumlara göre belirlenmiştir. 21 Türkiye’de Kalkınma Ajansları, Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında 5449 sayılı Kanununun 25.01.2006 tarihinde kabul edilmesi ile faaliyetlerine başlamıştır.

Kalkınma Ajanslarının amaçlarını kanunun 1. Maddesinde “kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkı sağlamak” olarak ifade edilmektedir.

Kalkınma Ajansları tarafından sağlanan destekler mali destekler ve teknik destek olarak ikiye ayrılır. Mali destekler ise kendi içinde faiz desteği, faizsiz kredi desteği ve doğrudan finansman destekleri olmak üzere üç şekilde uygulanır. Doğrudan finansman destekleri ise proje teklif çağrısı, doğrudan faaliyet desteği ve güdümlü proje desteği şeklindedir. Kalkınma Ajansları bulunduğu bölgeye göre gerekli görülen durumlarda ve konularda aşamalı teklif çağrısı yöntemi ile projeleri destekleyebilir.

4.6 Gençlik ve Spor Bakanlığı Fon ve Hibeleri

Türkiye’de gençlik ve spor alanındaki en önemli adım 06.04.2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulu'nca 03.06.2011 tarihinde kararlaştırılmış olan ve 29 Haziran 2011 tarihinde Gençlik ve Spor Bakanlığı Kurulmasıdır. Gençlik Spor Bakanlığı bünyesinde sağlanan hibe destekleri Proje ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü tarafında gerçekleştirilmektedir.

Proje ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü; 08.06.2011 tarihli ve 27958 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 638 sayılı "Gençlik ve Spor Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" nin "Teşkilat" başlıklı 3 üncü maddesinde

belirtilen (I) sayılı cetvelde, Bakanlığın Merkez Teşkilatını oluşturan hizmet Birimleri arasında yer almış ve aynı tarihte faaliyetlerine başlamıştır.

Gençlik Spor Bakanlığı Proje ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan destekler gençlerin, bilgi toplumunun gerekleriyle mücehhez, ülke kalkınmasında aktif, yaşam becerileri güçlü, özgüven sahibi, insani ve milli 28 değerleri olan, girişimci ve katılımcı olmalarının sağlanması ve gençlere sunulan hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesi temel amaç olarak belirlenmiştir. Yine, eğitim ve istihdamda olmayan gençlerin ekonomik ve toplumsal hayata katılımlarının artırılması hedeflenmektedir.

Proje ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü Görevleri

Projelere destek veren temel yapı olan genel müdürlüğün görevleri ise şu şekilde tanımlanmıştır: Gençlik veya spor alanında proje ve çalışmalar yapmak, bu alanda yapılacak proje ve çalışmaları değerlendirmek, katılmak, desteklemek, uygulama ve sonuçlarını denetlemek, desteklenecek proje ve çalışmalara ilişkin usul ve esasları belirlemek. Dezavantajlı gençlere ve gençlerin hareketliliğine yönelik projeleri öncelikli olarak desteklemek, Görev alanıyla ilgili konularda kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon ve işbirliğini sağlamak. Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesinin oluşturulmasına ilişkin hazırlık çalışmalarını yapmak ve uygulanmasını takip etmek. Gençliğe sunulan hizmet ve imkânlar konusunda gelen talep, öneri ve şikâyetleri ilgili kurumlara iletme görevi tevdi edilmiştir.

GSB Proje Desteği Gençlik Spor Bakanlığı tarafından sağlanan proje destekleri ile aileler, gençlik alanında çalışan STK'lar, ilgili ve sorumlu kuruluşlar ile iş birliği ve koordinasyon içinde, gençlerin talep ve ihtiyaçlarını da göz önüne alarak, gençliğin kişisel ve sosyal gelişimlerini desteklemeyi, gençlerimizin potansiyellerini gerçekleştirebilmelerini ve yenilikçi fikirlerin hayata geçirilebilmesini sağlamayı amaçlayan projelerin uygulanmasını ve desteklenmesini amaçlamaktadır.

Ayrıca, gençlerin sosyal hayatta ve karar alma mekanizmalarında daha aktif rol almalarını sağlamaya, kültür ve tarih bilincini artırıcı programları özellikle dezavantajlı gençlerin katılımını artıracak biçimde genişletip çeşitlendirmeye yönelik çalışmalar yürütmektedir. Diğer taraftan, gençlerin şiddete ve zararlı alışkanlıklara yönelmelerini önlemek üzere spor, 29 kültür ve sanat gibi alanlarda gelişimlerini destekleyici programların uygulanmasına katkı sağlanmasıdır.

Gençlik Spor Bakanlığı proje teklifi çağruları yılda bir veya iki defa duyurulmaktadır. Proje konuları ve başvuru sahibi niteliklerin Proje ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü tarafından belirlenmektedir. Başvuru sahiplerinin belirlenen konu ve niteliklere yönelik proje hazırlamaları gereklidir. Proje teklif çağruları ülke geneline yönelik olduğu gibi belirli bir bölgeye yönelik olarak da ilan edilmektedir. Proje teklif çağrısında; çağının genel amacı, hedefleri, hedef kitlesi ve desteklenen bütçe kalemleri ve uygulama kriterleri hakkında bilgi verilmektedir.

4.7 Yabancı Büyükelçiliklerin Proje Destek Fonları

İngiliz Büyükelçiliği, Hollanda Büyükelçiliği, Kanada Büyükelçiliği, Japonya Büyükelçiliği derneklere hibe ve fon sağlayan kurumlar arasında yer almaktadır.

Bu minvalde İngiltere Büyükelçiliği; merkezi ve yerel yönetim kapasitelerinin geliştirilmesi, çevre sorunlarını ihtiva eden projeler, sürdürülebilir kalkınma ve kaynakların kullanımı, bilinçlendirme ve bilgi paylaşımı konularında derneklere destekler sunmaktadır. DEFRA ve EFE programı ve İngiltere Dışişleri Bakanlığının Küresel Fırsatlar Fonu olarak adlandırdığı GOF İklim ve Enerji programı kapsamında Türkiye, Brezilya, Çin ve Azerbaycan, Suudi Arabistan, Meksika ve Nijerya gibi ülkelerde sürdürülebilir düşük karbon yönetimi, temiz ve güvenilir enerji kaynakları kullanımı ve iklim güvenliğine katkı sağlamak adına hibe desteği sunmaktadır.

Hollanda Büyükelçiliği; BBI-MATRA fonu ile başvuru yapan kuruluşlar Hollanda da faaliyet göstermesi kaydıyla biyo çeşitlilik kaybının önlenmesi, sivil toplum örgütlerinin güçlenmesi adına destekler vermektedir.

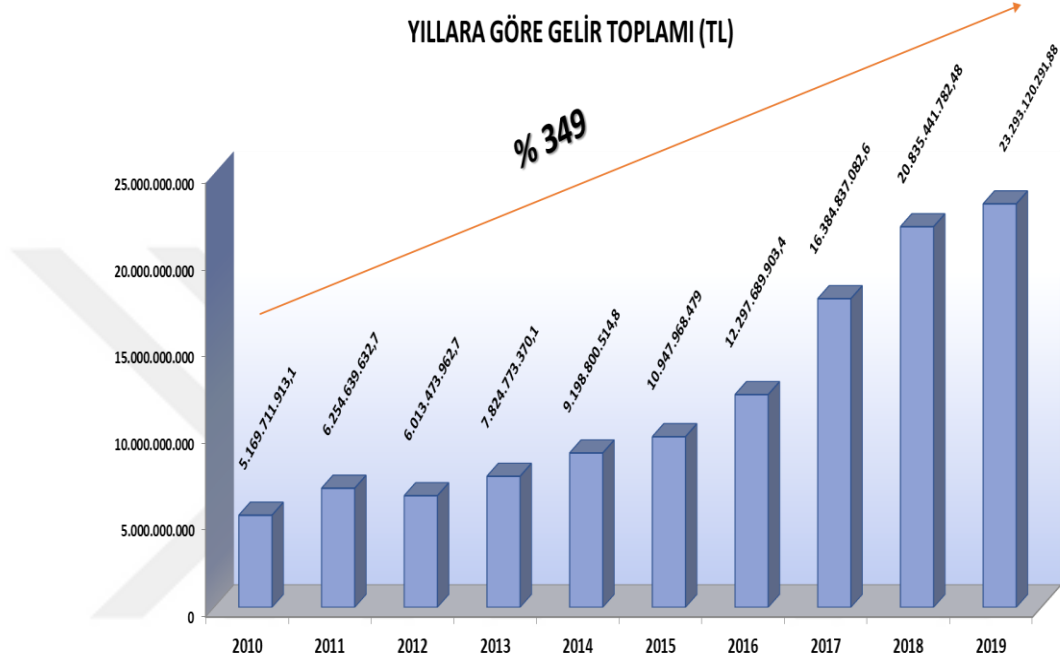
Kanada Büyükelçiliği; kalkınma programları kapsamında yerel toplum ve kuruluşların projelerine destekler sunmaktadır. Burslar, eğitim programları ve danışmanların giderlerini fon olarak karşılamaktadır.

Japonya Büyükelçiliği; sivil toplum kuruluşları, belediyeler ve kar amacı gütmeyen kuruluşlara kalkınma niteliği haiz olan projelere hibe vermektedir. Çevre koruma, temiz içme suyu temini, sulama, alt yapı, ağaçlandırma projelerini desteklemektedir.

4.8 Türkiye’de Derneklerin Yıllara Göre Gelirler Toplamı

Türkiye’de derneklerin yıllara göre gelir dağılımına baktığımız zaman çok önemli bir gelişmeyi ve beraberinde ekonomik kapasiteyi barındırdığını görmekteyiz. Bilhassa

STİG derbis verilerine göre son 9 yıllık kapasiteye baktığımızda gittikçe artan ve gelişen bir ekonomik alana nüfuz etmekte olduğu müşahade edilmektedir. Yıllara göre oranlara baktığımızda 9 yılda yaklaşık % 349'luk müşahhas bir artış gözlenmektedir. 2019 yılı itibariyle ortalama 23.293.120.291.88 TL gelir ortalamasıyla ciddi bir ekonomik kapasiteyi haiz olduğunu ve ülkenin ekonomik gelişimine ve kalkınmasına ciddi mahiyette katkı sağladığını ifade edebiliriz.

Şekil 4.1: Türkiye’de Derneklerin Yıllara Göre Gelirler Toplamı

Atılan sivilleşme adımlarına bağlı olarak, özgürleşen ortamda sivil toplum alanında büyük değişimler yaşanmıştır. 2004-2020 yılları arasında dernek üye sayısında %109 artış olmuştur. Yine 2010-2020 yılları arasında derneklerin sayısında % 73, gelirlerinde ise % 303 oranında artış gerçekleşmiştir.

Yaklaşık 25 milyon tl ve ortalama 10 milyon üye sayısı ile Türkiye’de ciddi bir dernek kurma kültürünün bulunduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu kapasitenin daha da arttırılarak önümüzdeki yıllarda üçüncü bir sektör olarak sosyal gelişmeyi ve ülkesel kalkınmayı daha da ileriye taşınabileceği görülmektedir.

5. GÜNÜMÜZDE DERNEKLER VE TÜRKİYE'DE DERNEK KURMA KÜLTÜRÜ

5.1 Dernek Kurma Kültürü

Türkiye'de Derneklerin gelişim süreci uzun bir süreç içerisinde oluşmuştur, bu anlamda 16 yüzyıldan 19 yüzyıla devam eden lonca ve medreselerin alt yapısının güçlendirilmesi adına faaliyet gösteren sivil toplum kültürü tarihsel gelişim sürecine baktığımızda Dernek kurmanın daha yeni bir süreç olduğunu müşahede edebiliriz. Esas itibarıyla Türkiye'ye Osmanlıdan güçlü bir devlet yapısı ve zayıf bir sivil toplum alanı tevarüs etmiştir. Nitekim Akatay ve Harman Türkiye'de sivil toplumun dolayısıyla derneklerin gelişim sürecini 1980 öncesi ve sonrası olarak tasnif etmektedirler. 80 öncesi dönemde devletin daha koruyucu bir yapı içerisinde sivil topluma baktığını 1980 sonrası gelen neo-liberal süreçle beraber devletin topluma müdahalesinin minimize edilmesi ve sivil alanın genişlenmesi motivasyonu baktığına işaret etmektedirler. 1985 sonrası batılı anlamda sivil toplumun ve dernekçiliğin yeni sorunlarla beraber; çevre hakları, kadın hakları ve insan hakları gibi konularda devletin sorunları çözmede yetersiz kaldığı ve derneklerin bu alanda gelişim gösterdikleri görülmektedir.

Yine Türkiye'de dernekçiliğin son 15 yıllık gelişim serencamını üç farklı dönüm noktası üzerinden tasnif etmek mümkün görünmektedir. Birinci dönüşüm noktası, 1996'da Mayıs ve Haziran ayın da düzenlenen Habitat II konferansı sonucunda uluslararası alanda ve yerel olarak kentlerin yönetim ve denetime dayalı sorunlarının çözülmesi noktasında sivil toplumun ve yerel yönetimlerinin aktif rol almasının önemine işaret edilmiştir. Bu kongre sonrası Türkiye'de Bergama hareketi, Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık Eylemi gibi sivil toplum girişimlerinin neşvünema bulduğu söylenebilir. İkinci dönüm noktası ise; 1999 Depremi sonrasında yaşanan boşluk ve o dönemdeki belirsizlik durumunda derneklerin gönüllü olarak sürece müdahil olmaları gençlerde bir farkındalık ve sivil toplum şuurunun oluşmasına katkı sağlamıştır.

Bu noktada sivil toplum örgütleri artmaya ve faaliyetleri gelişmeye başlamıştır. Üçüncü dönüm noktası ise, Türkiye'nin Avrupa Birliği tam üyelik sürecinde müzakerelerin başlamasıyla Türkiye'deki derneklere ve sivil toplum örgütlerine fonların aktarımı süreci olmuştur. Bu dönemde yasal dönüşüm derneklerin ve sivil toplum alanının kapasitesinin gelişimine ciddi mahiyette katkı sağlamıştır. Faal dernek sayılarındaki olağanüstü artış bu sürecin tezahürü olarak telakki edilebilir. Türkiye'nin Avrupa Birliğine adaylık statüsünün onaylanması ile beraber hem niteliksel hem de niceliksel olarak dernek kurma kültürüne katkı sağlamıştır (Akatay, 2017).

Son yıllarda Türkiye'de, akademik ve kamusal söylem içinde hem sivil toplum kavramının öneminin arttığını ve sıklıkla kullanıldığını, hem sivil toplum faaliyetlerinin ülke genelinde giderek yaygınlaştığını, hem de sivil toplum kuruluşlarının sayılarının fazlalaştığını ve toplumsal değişimin önemli aktörlerinden birisi konumuna yükseldiğini gözlemliyoruz. Sivil toplum, son yıllardaki bu gelişimi içinde, “analitik ve kuramsal bir kavram”, “örgütlü bir yaşam biçimi”, “toplumsal değişimin ve iyi toplum yönetiminin önemli bir aktörü” olarak Türkiye'de devlet-toplum/birey ilişkilerinin çok boyutlu yapısı ve niteliği içinde anlaşılması ve çözümlenmesi girişiminin önemli bir çalışma alanını oluşturuyor. Türkiye'de sivil toplum, “toplumsal dayanışma, toplumsal güven, toplumsal sorumluluk, toplumsal istikrar, toplumsal sorunlara çözüm bulma gibi önemli değerlerin yaratılmasında rol oynayan değer yaratıcı bir kurum, bir iletişim ağı” olarak işlev görmektedir (Keyman, 2006).

Türkiye'de sivil toplum, toplumsal değişimin önemli bir alanı olarak güçlenirken, bu sivil toplumun iletişim ve müzakere alanının örgütsel yaşam ve kamusal alan olarak hareket etmesini sağlayan STK'ların da sayılarının giderek arttığını, çalışma alanlarının farklılaştığını ve hareket alanının toplumsal yaşam içinde yaygınlaştığını ve derinleştiğini görüyoruz. Bu farklılaşma ve yaygınlaşma içinde STK'ların farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaşlık inisiyatiflerine, hükümet-dışı örgütlerden sendikalara ve meslek odalarına kadar geniş bir yelpaze içinde hareket ettiğine şahit oluyoruz. STK'lar çalışma alanları içinde yarattıkları farklılaşma ve toplumsal alanda yarattıkları yaygınlaşma sürecinde, canlı, etkili, verimli olmaya çalışan, toplumsal yaşamın sivil

ve demokratik değerleri içselleştirmesine katkı sağlayan bir örgütsel yaşam alanını temsil etmektedirler (Keyman, 2006).

5.2 Derneklerin İşlevleri ve Kamu Politikalarına Tesirleri

Modern toplum yapısında ve küreselleşme sürecinde derneklerin iki ana fonksiyonu bulunmaktadır. Bu fonksiyonlardan ilki örgütlenme ve teşkilatlanma kabiliyeti geliştirmeleri, ikinci fonksiyonu ise kamusal alan geliştirme sürecidir. Bu anlamda dernekler örgütlenme işlevi olarak toplum içerisinde birbirinden bağımsız bulunan bireyleri bir araya getirmek suretiyle kendi kimlik, düşünce ve ortak gayelerini temsil etmek üzere bir araya getirmektedir. Günümüz sistemi içerisinde kendisi duyuramayan marjinalize olmuş kişilerin seslerini duyurmak açısından devlet ve özel sektör alanları dışında kendilerine özgü yeni bir talep karşılama odağı olarak temayüz etmektedir. Yine bu minvalde kamusal alan işlevi olarak kamuya dair ortak alanlarda tartışma alanlarını genişletmek, egemen bulunan kamusal ve özel aktörlerin hesap verebilirlik düzeyinde sorgulanarak demokrasiyi derinleştirerek konsolide etme işlevini ifa etmektedir.

Dahası derneklerin temel işlevi kamusal alanda diyalogu tesis ederken farklı bakış açılarının bastırılmadığı, yasakların azaldığı, özgür düşünce ortamının bulunduğu bir hürriyet imkanını da tesis etmiş olmaktır. Sivil toplum kuruluşu olarak derneklerin işlevleri çok geniş bir yelpazeyi ihtiva etmektedir. Temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama olanaklarının oluşturulması, demokrasinin pekişmesi için projeler üretme, yetişmiş kalifiye insan gücü oluşturma, sosyo-ekonomik konularda devlet politikalarına alternatif ya da uyumlu tavırlar geliştirme ve çoğulcu toplumsal yapılanma için etkin fonksiyonlar yüklenme gibi sayısız işlev, sivil toplum kuruluşları olarak derneklerin alanına girmektedir,

Bu anlamda derneklerin işlevleri genel olarak, Akatay ve Harman tarafından devleti hizmet üretmeye yönlendirmek; bu anlamda günümüzde ekonomik ve sosyal yapının daha eşitlikçi, katılımcı, demokratik ve şeffaf olması bu yapının yarattığı insani ve toplumsal sorunların minimize edilerek daha yaşanılabilir hale gelmesi olarak tanımlanmaktadır. Tam da bu noktada derneklerin devleti hizmet üretmeye yönlendirmek adına “lobicilik” faaliyetleri yapmaları elzemdir. Savunuculuk faaliyeti ile yerel ve merkezi yönetimin ortaya koyduğu hizmet üretme süreçlerini etkilemeleri gerekmektedir. Bu itibarla bölgesel ve yerel düzeyde netameli bulunan

toplumda farklılık arz eden bütün kesimlerin sorunlarının çözümüne katkıda bulunmaları gerekmektedir. Örnek olarak, belli bölgelerde ya da mahallerde bulunan kişilerin yaşadığı az gelişmişlik, ya da karşı karşıya buldukları kültürel, toplumsal sorunların çözümünde aktif savunuculuk faaliyetleri ortaya koymaları önem arz etmektedir.

Kolektif eylemler yapabilme repertuarı açısından bir mahallede bulunan çocuk parkının düzenlenmesine yönelik gösterilen ortak çaba dahi katılımcılık ve demokrasi adına derneklerin etkinliğini ortaya çıkarmaktadır. Derneklerin kamu sektörünün yeterli olmadığı alanlarda önemli projeler üreterek hizmet sunumu noktasında devlete katkıda bulunmaları, eğitim, sağlık, kültür ve sanatsal nitelikli etkinlikler ve hizmetler derneklerin katkılarıyla daha zengin bir şekilde hayata geçirilerek uygulanabilmektedir. Burada önemli olan ise Derneklerin sosyal hizmetlerin yerine getirilmesinde devletin yerine ikame edilmesi gereken müessese değil bilakis onun tamamlayıcısı tabiri caizse mütemmim cüzü olması gerekir.

Demokrasi bilincini geliştirmek işlevi bulunan dernekler demokrasilerde bulunan hükümetlerin vatandaşa hizmet etme görevini yerine getirmesi anlamında katkıda bulunmalıdırlar. Derneklerin bu anlamda en önemli fonksiyonlarının başında “katılımcılık” ve “çoğulculuk” gelmektedir. Bu işlev vatandaşların kamu görevlerine gönüllü olarak yer almalarına ve devlet ile millet arasındaki köprü olma vazifesi olarak telakki edilebilir. Katılımcı demokrasinin tezahür etmesi için sine qua non(olmazsa olmaz) olarak ifade edebileceğimiz temel şart toplumda kuvvetli bir sivil toplum bilincinin var olmasıdır.

Sivil hassasiyetin, sivil duyarlılığının ve diğerkâmlığın bulunmadığı toplumlarda katılımcı demokrasi nosyonunun hayata geçmesi kabil değildir. Kaldı ki katılımcı demokrasi kavramının pekişmesi için tezimizin ana sorunsalını ihtiva eden Türkiye’de dernek kurma kültürünün insanların bir araya gelerek kendi kendilerini gerçekleştirecek birlikte faaliyet yürütme süreciyle doğrudan ilişkisi vardır. Derneklerin yapıları itibariyle kolektif eylemler yapabilme kültürü ile yönetime katılma faaliyetleri arasında doğrudan bir nedensellik bağı bulunmaktadır. Kısacası katılımcı demokrasi süreci her şeyin ötesinde vatandaşların bir araya gelerek kendi kendilerini yönettikleri modelin en güzel tezahürü olarak kabul edebiliriz. Derneklerin bir diğer işlevi küreselleşme sürecine katkı sağlama fonksiyonudur.

1970'lerde ortaya çıkan Çok Uluslu Şirketler ve iletişim devriminin gerçekleşmesi Marshall McLuhan'ın ifade ettiği gibi dünyanın "global village" küresel köy haline dönüşmesi sivil toplum örgütlerine dolayısıyla derneklere duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Küreselleşme ile birlikte çevreden ekonomiye, kültürden sağlığa kadar pek çok alanda küresel sorunlar ortaya çıkmıştır. 2019 sonunda ortaya çıkan ve kısa sürede insanlık için tehlikeli boyutlara ulaşan covid-19 olarak adlandırılan koronavirüsün etkilerinin süratli bir şekilde intişar ederek yayılımı ile küresel çapta dünyanın en ücra köşelerine kadar ulaşması küreselleşme sürecinin seyyalietini ortaya koymuştur.

Yani bireyler ve kuruluşlar küresel nitelikteki risk, sorun ve tehlikelerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu anlamda küresel ısınma ve çevre kirliliği, sahipsiz hayvanların korunması gibi hususiyetler devletlerin ya da siyasetçilerin tek başına çözmesi mümkün gözükmemektedir. Bu itibarla dernekler sivil toplum olarak önemli aktör olarak temayüz etmektedirler. Derneklerin kamuoyu oluşturma gücü ile beraber toplumsal duyarlılığa katkıda bulunarak ortak değerler konusunda vatandaşları daha duyarlı hale getirmektedir.

Nitekim koronavirüsle mücadele sürecinde Türkiye'deki derneklerin Vefa Sosyal Destek Gruplarında aktif rol üstlenmeleri dahası bizatihi vatandaşa ayni ve nakdi yardımda bulunmaları derneklerin önemli işlevine işaret etmektedir. Derneklerin bir diğer işlevi ise ülkedeki iktisadi kalkınma sürecini ileriye taşımaktır. Dernekler hazırladığı projelerle istihdamı arttırmaya, kalkınma ve büyümeye katkıda bulunmak gibi fonksiyonu da vardır. Bu itibarla, bölgesel gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak ve ülkenin inkişafını sağlamak için inovatif projeler üretmesi ve gerek mahalli çapta bölgesel gerekse ulusal çapta projelerle ülkenin ekonomik gelişimine katkıda bulunmaları önem arz etmektedir.

Derneklerin kuruluş amaçlarına bakılmaksızın genel itibariyle sosyal refah seviyesinin artması için faaliyette bulunmaları gerekmektedir. 1992 yılında Rio De Jenerio'da sürdürülebilir kalkınma mottosu ile planlanan "gündem 21" planı BM üyesi tüm ülkelerce kabul edilmiştir. İnsanlık için tarihsel bir dönüm noktası olarak nitelendirilen belge uluslararası ve milletlerin kendi içlerinde bulunan eşitsizliklere gittikçe yoğunlaşan yoksulluk, açlık ve cehalet ve ekosistemde bulunan kötüleşmelere çıkış yolu olarak ifade edilmiştir.

Sürdürebilir kalkınma ile ulusların işbirliği sürecine dikkat çekilmiştir. Tamda bu noktada dernekler sosyal yaşam kalitesini yükselmesine katkıda bulunarak Türkiye’de bulunan çözüm bekleyen sorunlara dair aktif olarak pratikte yer almaları önemli görünmektedir. Dernelerin en önemli işlevlerinden biriside toplumu bilinçlendirmek ve ortak hareket etme duygusunu mobilize etmektir.

Toplumumuzda yaşanan sorunlara karşı duyarlılık oluşturmakta derneklerin önemli fonksiyonları arasında bulunmaktadır. Mesela kadına karşı şiddetle mücadele sürecinde şiddete maruz kalmış kadınların bir araya gelerek aynı örgütlenme içerisinde gönüllü olmak suretiyle toplumsal bir bilinci husule gelmesine katkıda bulunmaları ve aynı süreçten geçen kadınların dayanışmaları ile kadın cinayetleri ve kadına karşı şiddete dernek ve sivil toplum olarak katkıda bulunabilirler ve yaşanan bu toplumsal problemin çözümünde aktif rol alabilirler.

Özetle dernekler kamuoyu oluşturmak suretiyle bireylerin taleplerinin karşılanması, kronik sorunların çözümü, kriz yönetimi, iletişim geliştirme, temsil ve kendini gerçekleştirme gibi pek çok işlevi bulunmaktadır. Bu işlevleri yerine getirmekte en önemli hususiyet dürüstlük, tutarlılık, saydamlık, açıklık, hizmet anlayışı ve yardımseverlik gibi etik değerleri göz ardı etmemeleridir. Aksi takdirde başarısızlık kaçınılmaz olacaktır (Akatay, 2017).

6. TÜRKİYE’DE DERNEKLERİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

6.1 Derneklerin İç ve Dış Dinamikler Kaynaklı Sorunları

Küreselleşme ile birlikte meydana gelen ya da güçlenen neo-liberal ideoloji, devletin pek çok alandaki işlevini STK’lara devreden bir anlayışa sahip olmaktadır. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik de dahil, pek çok alanda, devlet görevini STK’lara ve piyasaya bırakmaktadır.

Türkiye’de derneklerin hem kendilerinden kaynaklanan sorunları hem de kendilerinden bağımsız olarak dış kaynaklardan beslenen sorunları vardır. Türkiye’de Derneklerin söylenebilecek ilk sorunu, tam olarak bağımsız, tarafsız, sadece topluma hizmet saikiyle hareket edemedikleridir. Dernekler resmi otorite karşısında “eşit ortak” konumunda değil, amirinden emir bekleyen “memur” hissiyatıyla hareket etmektedir. Dolayısıyla sivil toplum kuruluşlarının tam olarak özerk olmadığı görülmektedir. İkincisi sorun Türkiye’de Dernekler arasında işbirliği tam anlamıyla gelişmemiştir. Aynı alana hitap eden dernekler birlikte ortak harekette bulunamamaktadır. Hatta aynı amaçla kurulmuş benzer hemşehri dernekleri ve diğer dernek yapıları aynı alanda birbirine rakip konumda faaliyet yürütmektedirler. Bu durumda derneklerinin güçlerini tek bir noktada teksif ederek daha güçlü bir şekilde hareket etmelerini engellemektedir. Üçüncü sorun Dernekler demokratik bir zihniyetle değil “şahsi cazibe” otoritesiyle idare edilmektedirler. Bu nedenle Derneklerin kendi içlerinde demokratik olmadıkları ve tek adam ya da belli bir grup etrafında yönetildiği müşahede edilmektedir. Bu kişilerin ya da grupların kendi reklamlarını yaptıkları ve kendilerini ön plana çıkarttıkları bir yapı ortaya çıkmaktadır. Dördüncü sorun, derneklerin gönüllü yönetiminde yetersiz kaldıkları, yapıcı ve yaratıcı olmadıkları için potansiyel üyelerini faal üyeye dönüştürememektedir. Beşinci sorun derneklerin yazılı iletişimde yeterince gelişmemiş, sosyal medyayı ihmal etmiş ve toplumu tanımamışlardır. Altıncı sorun derneklerin mevcut finansal kaynaklarını harekete geçirmemeleri, fon, hibe ve kaynakları kullanamamaları dolayısıyla yeni ve özgün projeler oluşturamamaktadırlar.

Yedinci sorun ise derneklerin yerleşim yeri olarak da istikrarlı ve donanımlı bir merkeze sahip olmamaları. Türkiye’de tabela dernekçiliği dediğimiz kavramın bulunmasıdır. Aynı zamanda derneklerin hizmet için seçtikleri alanla ilgili gerekli bilgiye ve altyapıyı da sahip olamamalarıdır. Türkiye’de Sivil toplum örgütlerinin dolayısıyla derneklerin küreselleşmeye çalışmamaları, zamana ve değişime ayak uydurmamaları ve buna uygun kadroların hazırlanmayışlarıdır (Balcı, 2006).

Faal olmayan derneklerin çoğunlukta bulunması, hatta pek çok derneğin tabelalarının ve yerlerinin dahi bulunmaması olgusunun neden ve sonuçlarının tartışılmasında yarar vardır. Faal olmayan dernekler, faal derneklerin çalışmalarına, imajlarına zarar vermekte midir? Derneklerin iç işleyişlerinin demokratik olmaması, gerçek bir ihtiyaç olmadığı halde çok sayıda aynı amaçlı derneğin kurulmasına yol açıyor olabilir mi? Örneğin, hemşeri dernekleri olarak tanımlanabilecek aynı amaçlı birçok dernek bulunmaktadır. Bir yöre açısından bir veya iki hemşeri derneği amacı gerçekleştirmek için yeterli olabilecekken derneklerin iç işleyişi demokratik olmadığından veya başka sebeplerle yeni dernekler kurulması durumunda kalınabilmektedir (Yayla ve Bıçak, 2021).

6.2 Derneklerin Kurumsal Yapılarının Geliştirilmesine Dair Çözüm Önerileri

Derneklerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve amaçlarını yerine getirebilmeleri kuşkusuz profesyonel bir yönetim sürecini gerektirir. Derneklerin etkin ve verimli bir şekilde yönetilmeleri için tüm üyelerce kabul gören bir misyon ve vizyonu bulunmalıdır. Maalesef derneklerde görülen en büyük problemlerden birisi de örgütsel hafıza ve kurum kültürünün yetersizliğidir. Dernekler yönetilme tarzı olarak özel sektör ve kamusal sektörlerden farklı bir yönetim becerisi gerektirmektedir. Bu anlamda Türkiye’de derneklerin kurumsal mekanizma ve yönetsel sistemlerini tam mahiyetiyle kuramamış oldukları müşahede edilmektedir. Bu bağlamda derneklerin çoğu üç yönetim becerisinden yoksun olduğu görülmektedir. Hedef saptama, karar alma, iletişim ve iş birliği henüz yeterli değildir. Derneklerde profesyonel yönetim söz konusu değildir. Alanlarındaki uzmanlardan ve danışmanlardan yeterince faydalanılmadığı görülmektedir. Derneklerin çoğu telefon yönetimi, sosyal medya yönetimi, gönüllü yönetimi sürecini sergileyememektedir. Bu kapsamda etkin yönetim sergilenmemektedir. Derneklerde kaynakların etkin ve verimli kullanılması konusunda sıkıntı yaşanmaktadır (Akatay, 2017).

Derneklerin yönetim ve diğer sorunlarının çözümü ilk olarak iç ortam ve çevreleriyle, dış ortamları ile ilgili farkındalık ve bilinç düzeyini arttırmakla mümkündür. Yönetimsel anlamda problemlerin çözümü birinci aşamada kurumsal yapılanma ve kurum kimliğinin yapılandırılması, ikinci aşamada ise kurumsallaşma çabaları, üçüncü olarak hedef saptama, karar alma, iletişim, iş birliği alanlarında etkili uygulamalar hayata geçirmeleriyle mümkündür. Derneklerde hedef kitle ve paydaşlarla sağlam iletişim ve iş birliğinin tesis edilmesi önem arz etmektedir.

Bu bağlamda kurumsal yapılanma derneklerin amaçlarını ve hedeflerini gerçekleştirmesi için, gerekli planlama yapılarak sistematik bir sistem ihdas edilmelidir. Derneklerin amaç ve hedefleri kurum kimliğinin oluşmasında en önemli faktördür. Derneklerin misyon, vizyon, politikası ve stratejisi açık ve net olmalıdır. Belirli bir manifesto perspektifin kısa ve uzun vadede de hedefler ortaya konularak kuvveden fiile dönüştürülmelidir. Kurumsal kimliğin yapılandırılması süreci de derneğin başarı olmasında önemli bir unsur oluşturmaktadır. Dernek için uygun isim seçimi, logonun kurumsal yapıyla uyumlu olması, tanınırlık ve saygınlık oluşturulması ve kurumsal tarihin oluşturulması, kurumsal insicamın olması kurum kimliğinin yerleşmesi açısından önemlidir.

Kurumsallaşma sürdürülebilirliğin sağlanması, derneklerin uzun yıllarca faaliyet göstermesi adına olmazsa olmaz bir koşuldur. Dernekler yapıları gereği çok geniş kitlelere yönelik aktiviteler tertip etmektedir. Bu itibarla derneklerin en önemli başarı faktörleri hedefe odaklanma, kaynakların etkin ve verimli kullanılmasıdır. Kurumsallaşma kaynakların etkin ve verimli kullanılması derneklerin başarılarını arttırmaktadır. Derneklerin insan kaynakları çok önemli bir konudur. Yönetim kurulu üyeleri, gönüllüleri ve profesyonel ağı derneklerin başarısını ve amaçlarına ulaşması pekiştirmektedir. Derneklerin bir diğer sorunu katılımın sağlanması sürecidir. Derneklerin mevcut sorunlarının çözümü noktasında katılımın sürekliliğinin sağlanması önemlidir.

Derneklerin yönetim sorunlarından bazıları da dış kaynaklı problemlerdir. Derneklerin diğer sivil toplum örgütleriyle, özel ve kamusal nitelikli kurumlarla, devletle, basınla ve üniversitelerle iletişim ve iş birliği noktasında yaşadıkları problemler bulunmaktadır. Bu anlamda derneklerin etkin ve verimli yönetim sorunu ortaya çıkmaktadır. Derneklerin toplumla ilişkileri, güçlü halkla ilişkiler stratejilerinden bigâne kalmaları, ilişki yönetiminde derneklerin yaşadıkları

sorunlardır. Yine derneklerde liderlik süreci ve liderlik sorunları da derneklerin başarılı olabilmeleri için önem arz etmektedir. Derneklerde gönüllü yönetimi ve derneğe gönüllü kazandırılması süreci de derneklerin bir diğer sorunudur. Derneklerin gönüllü tabanlarını zenginleştirmeleri ve ihtiyaç duydukları nitelikli gönüllüleri teşkilatlarına kazandırmaları evvela dış dünyayla sağlıklı ve kuvvetli bir iletişim ağı kurabilmeleriyle tesis edilebilir. Hedef kitlesini bilmesi ve gönüllüleri alt dallarda değerlendirerek sürece dahil etmeleri içerisinde temayüz edenleri yönetim sürecine dahi edebilmeleri dernekler için yaşamsal öneme sahiptir.

Derneklerin olumlu bir imaj tesis etmeleri, gönüllü tabanını geliştirerek mali kaynaklarını arttırarak aidat ve bağış gelirlerini derneğe özgülemeleri derneklerin sürdürebilir ve başarılı olması için en önemli koşul olarak telakki edilebilir. Dernekler için güncel olarak en önemli tanıtım ve halkla ilişkiler ağı geliştirmesi sosyal medya ağlarında aktif olması ve internet sitesi kullanmasına bağlıdır.

Sosyal medya ağlarında kurumsal hesapların takipçilere verdiği mesajlar, etkinliklerin duyurulması, derneğin amacını vizyon ve misyonunu, etkinliklerini, proje ve faaliyetlerini tanıtarak sosyal medya ağı üzerinden yeni üyeler, gönüllüler ve sempatanlar oluşturabilirler. Bu anlamda sosyal medya kullanımı derneklere yeni üye ve gönüllülerle aidat, bağış ve şayet varsa sürekli, süresiz yayın satışı geliri sağlayabilir. Nitekim günümüz toplumunda sosyal medya ağlarında paylaşılan bir gönderi bazen viral bir şekilde binlerce hatta milyonlarca paylaşarak çok geniş kitlelere ulaşmakta ve toplumsal yapıda kitlesel tesirlere yol açmaktadır.

7. YENİ KAVRAMLAR ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’DE DERNEK KURMA KÜLTÜRÜ

Bu bölümümüzde Türkiye’de son 20 yılda dernek kurma kültürüyle gelişen ve ortaya çıkan en fazla atıfta bulunan kavramların analizi yapılmaya çalışılmıştır. Bu minval üzere yönetim, gönüllük, hesap verilebilirlik ve şeffaflık, katılım, sürdürülebilirlik, sosyal grup oluşturma, çoğulculuk, lobicilik, birlikte eylemler yapabilme repertuarı, kamu yararı, sosyal amaçlı sivil kuruluş olma, özerklik kavramlarının dernek kurma kültürüne tezahürleri ortaya konulmuştur.

7.1 Yönetişim

Yönetişim kavramına dair literatürde farklı tanımlar bulunmaktadır. Bu anlamda bizim esas alacağımız kavramsal tanımlamaya göre Yönetişim; birlikte yönetmek demektir. Yönetişim Birleşmiş Milletlerin Habitat-II konferansında yapmış olduğu tanımlamaya göre; “bir ülkenin her anlamda işlerinin yönetiminde ekonomik, politik ve yönetsel otorite kullanımı” şeklinde tanımlanmıştır. Bu minvalde yönetişimin aktörler bazındaki üç boyutu; devlet, özel sektör ve sivil toplum/dernekler olarak telakki edebiliriz. Yönetişim anlamında artık dernekler toplumsal sorunların çözümünde en önemli paydaş olarak, eşit düzeyde toplumsal sorunların çözümünde yer alacak bir aktör olarak temayüz etmektedirler. Yönetişim nosyonu üçlü bir tasnife tabi tutulmuştur. Bunlar “Küresel Yönetişim”, “Kamu Yönetişimi” ve “İyi Yönetişim” olarak tanımlanmaktadır. Yönetişim kavramsallığı; halkın iktidara katılımı, sivil toplum/dernekler, etkin ve güçlü yönetim, küreselleşme, yerelleşme, “küreyerelleşme”, ekonomik kalkınma/büyüme ve sosyal devlet kavramlarını esas alarak bu nosyonlar terkip ederek müşterek bir yönetim modeli ortaya koymaktadır. Bu anlamda dikey düzlemde bir yönetim anlayışından ziyade yatay düzlemde herkesin paydaş olduğu, fikir ve katkılarını sunduğu bir alanı ihtiva etmektedir. Son 20 yıllık zaman diliminde Türkiye’de ve dünyada “yönetişim” kavramına atfedilen önem gittikçe artmaktadır. Bu itibarla dernekler ortak birer paydaş olarak yönetişim sürecinde güçlü bir aktör olarak ön plana çıkmaktadırlar.

7.2 Gönüllük

Sivil toplum örgülerinin ve bilhassa derneklerin en belirgin özelliği, “gönüllülük” esasına dayanmalarındır. Gönüllük süreci dernekler adına insan kaynakları ve finansal kaynak oluşturma noktasında en önemli noktadır. Gönüllülük bireylerin bir araya gelmesi, amaçlarını gerçekteştirme yolunda daha fazla proaktif olmalarını sağlayarak derneklerin fonksiyonel olmaları ve amaçlarına ulaşmada daha fazla katkıda bulunmaktadır. Gönüllülük derneklerde üyeliğin zorunlu olmadığı gibi bir ücret karşılığı da değildir. Deneklerde üyelik sürecinde gönüllü olarak giriş ilkesinin benimsenmiş olması gereklidir. Gönüllü bulmak ve gönüllüleri dernekteki yönetim ve proje sürecine dahil etmekte gönüllü yönetimi sürecinde olmazsa olmaz bir koşul teşkil etmektedir.

7.3 Hesap Verilebilirlik ve Şeffaflık

Hesap verebilirlik kavramı ister kamu sektörü olsun ister özel sektör ya da sivil toplum kuruluşları olsun yapmış oldukları eylemlerden, aldıkları kararlardan, konuya paydaş veya ilgili olan kişilere karşı sorumluluklarını belirtmektedir. Şeffaflık ise, karar alma sürecinin tüm kamuya açık olması anlamında kullanılmaktadır. Alınan kararların kimler tarafından, ne zaman ve nerede alınacağının açık ve aleni olmasını ifade etmektedir. Dernekler yapmış oldukları tüm iş ve işlerden üyelerine ve topluma karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Derneklerin ilgili kurulları almış oldukları kararlar, icra ettikleri faaliyetler, yapmış oldukları iş ve işlemlerden dolayı üyelerine ve tüm paydaşlarına ve topluma karşı sorumludurlar. Bu durum derneklerin hesap verilebilirliği ile ortaya konulabilir. Yine dernekler yaptıkları işlemlerde alenilik ilkesi gereğince açık ve Şeffaf olmalıdırlar. Üyelerini verdiği aidat ve bağışların kullanılması, yapılan iş ve işlemlerin aleniliği derneklerin Őeffaflıđını yansıtmaktadır. Bu noktada dernekler kavramsal olarak pratikte hem hesap verebilirlik ölçüsünde hem de Şeffaflık konularında yaptığı faaliyetlerden sorumlu bulunmaktadır.

7.4 Katılım

Güncel perspektifte büyüyen ve gelişen dernekler için ortaya çıkan bir diğer önemli kavram katılım sürecidir. Gelişen ve faaliyet ağalarını büyüten dernekler az sayıda yönetici kadrosu ile bu alanlarda yürütülen faaliyetlere yetişememektedir. Bu

noktada derneklerin sağlıklı karar alması ilgili paydaşların katılımı ile mümkün görünmektedir. Derneklerde katılım gerek gönüllü bireylerin gerekse toplumun süreçlere katılımı olarak ortaya çıkmaktadır. Derneklerin yaptığı proje ve etkinliklere katılımın sağlanması ve paydaşların teveccüh göstermesi hem amaçlara ulaşılmasında hem yapılan işlerde manevi tatminin sağlanması noktasında önemli bir hususiyet arz etmektedir.

7.5 Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik kavramı da dernekler için en önemli kavramlardan birisidir. Sürdürülebilir olmak derneklerin faaliyetlerini anlık ya da kısa sürelik değil uzun yıllarca döngüsel bir ekolojik sistem kurarak devam ettirebilmesini ifade eder. Derneklerin gerek insan kaynakları gerekse maddi kaynaklarla güçlü bir ekosistem tesis ederek kurumsallık kazanması sürdürülebilir olması, derneklerin kuruldukları gayenin hayata geçirilmesi ve yıllarca kesintisiz yaşaması için önemli bir süreç olarak karşımızda durmaktadır.

7.6 Sosyal Grup Oluşturma

Dernekler de “sosyal grup oluşturma” birden çok bireyin bir araya gelerek, üyeleri arasında kuvvetli bir ilişki ağı, mensubiyet ve aidiyet duygusu olan bir yapıyı ihtiva etmektedir. Oluşturulan sosyal gruplar derneklerin alt birimleri olarak okunabilir. Sosyal gruplar teşkil edilerek derneğin amaçları doğrultusunda, eğitim, kültür ve diğer sosyal aktiviteler hayata geçirilerek uygulanabilir. Sosyal gruplarda ortak konu, ortak amaç ve ortak irade birliği olması derneğin ilgili faaliyet alanlarında başarı olmasını sağlamaktır.

7.7 Çoğulculuk

Dernekler kültürel anlamda çoğulculuk olgusu ile faaliyet yürütmeleri gereken tüzel kişiliklerdir. Dernekler her türlü ayrımcılığa karşı çıkılarak derneğin özgülendiği faaliyet alanında derneğe üye olan herkes düşüncesine, mensubiyetine bakılmaksızın ortak amaca yürümelerini gerektirir. Kültürel çoğulculuk ile ifade edilmek istenen, derneklerin tabiri caizse gettolaşarak dışardan içeriye kapalı bir sivil toplum alanını dışlamasıdır. Bu anlamda derneklerde çoğulculuk kavramı geliştirilemezse tek düze

bir topluluk yaratılarak katılımcı birey anlayışı yok edilmiş olacaktır. Bu da derneklerin gelişim ve faaliyetleri açısından derneğin marjinalize olmasına yol açacaktır.

7.8 Lobicilik ve Baskı Mekanizması

Derneklerin temel amaçlarından biriside siyasi iktidarın/otoritenin yalnız başına karar alan bir güç olmaktan çıkarak toplumun diğer kesimlerinden, farklı düşünce ve isteklerin temsil edildiği kuruluşlarında katkılarıyla kararların birlikte katılım yoluyla yani yönetim süreci ile alınmasını sağlamaktır. Derneklerin lobicilik ve düzenlediği etkinliklerle karar alma sürecinde tesir etmeleri önem arz etmektedir. Kamuoyu oluşturma, katılım yoluyla karar alıcılar üzerinde etkilerini arttırmaları demokratik bir süreç için önemli bir ön koşulu göstermektedir. Bu anlamda katılım yoluyla birlikte alınan kararlarda, toplumsal aktörler, kararların hayata geçirilmesinde ve uygulanmasında daha etkin bir baskı ve denetim işlevine sahip olabileceklerdir. Esas itibariyle lobicilik faaliyetleri yasaları etkileme sürecidir. Lobi yapmak toplumla ilgili sorunlarda yasama sürecini etkilemek ve mekanizmayı harekete geçirmek dernekler için de önemli bir alan olarak telakki edilebilir. Bu anlamda derneğin faaliyet gösterdiği alanda yapılan bir yasanın desteklenmesi ya da toplumun yararına olmadığı düşünülen yasalara itiraz edilmesi lobicilik sürecinin en önemli tezahürüdür. Bu itibarla lobi yapmak deyimi değişim yaratmak için gücü elinde bulunduranlara baskı yapmaktır. Lobicilik faaliyetleri derneklerin baskı mekanizmasını kullanarak toplumsal faydayı ön planda tutan bir mekanizma olarak demokrasiye ve toplumsal gelişime katkıda bulduklarını göstermektedir.

7.9 Birlikte Hareket Edebilme Repertuarı

Birlikte hareket yapabilme dağarcığı olarak da ifade edilen kavram sivil toplum hareketleri ve derneklerin gelişim sürecine ve dernek kurma kültürünün gelişmesinde etkili olmuş kavramlardan birisidir. Birlikte eylemler yapabilme repertuarı toplumsal hareketler bağlamında yıllara sair olarak gelişen bir süreci ifade etmektedir. Batıda toplumsal hareketlerin 1600'lu yılların başında başlayan insanların bir araya gelerek halkın isteklerini eylem, protesto ve hak talebinde bulunma süreciyle gerçekleştirdiği toplumsal bir arka plana sahiptir. Bu anlamda batı meydan zengini insanların bir araya gelerek ortak sivil isteklerini, taleplerini ilettikleri birlikte eylem yapabilme

kültürünün pekiştiğini görmekteyiz. Bu süreç beraberinde insanların bir araya gelerek dernek kurma sivil haklarını ortaya koymak süreciyle istek ve taleplerini ortaya koyduğu bir süreç olarak telakki edilebilir. Türkiye’de de Osmanlı’nın son döneminden tevarüs eden birlikte eylemler yapabilme repertuarı Cumhuriyet döneminde yıllar içerisinde bu eylem yapabilme kültürü gelişerek yurttaşların dernekler ve platformlar kurarak meşru taleplerini ilettikleri bir alanın geliştiğini ve güçlü bir kültür olarak konsolide olduğunu müşahade ederiz.

7.10 Sosyal Amaçlı Sivil Kuruluş Olma

Dernekler üyelerinin katılımına imkân veren merkezi yönetim denilen yapıdan diğer adı ile “siyasal toplumdaki” bağımsız olarak hareket eden toplum ya da kamu yararı konusunda kamu kurumlarından ayrı nitelikleri haiz olan sosyal gaye taşıyan sivil kuruluşlardır. Dernekler devletten bağımsız sosyal ve sivil kuruluşlar olarak yurttaşların oluşturdukları, yönetime, kara alma süreçlerine dolaylı olarak da olsa katıldıkları bir sivil sosyal alanı oluşturmaktadır. Burada esas itibariyle derneklerin sivil alandan bağımsız, halkın kendi dinamikleriyle ortaya çıkan tüzel kişiler olduğu ifade edilmektedir.

7.11 Kamu Yararı

Dernekler yurttaşların ve toplumun genel iyiliği, refahı, kalkınması, büyümesi daha müreffeh bir şekilde yaşam şartlarının iyileştirilmesi, toplumsal sorunlara çözüm üretilmesi konularında doğrudan ya da dolaylı olarak misyon üstlenerek “kamu yararına” çalışan kuruluşlardır. Bu itibarla derneklerin şahsi hesapları ihtiva eden, kamu yararına aykırı amaçları olan bir yapıda bulunması kabul edilemez. Bu şekilde bir yapıda bulunan yapıların esasen demokratik gelişme sürecine ters düştükleri görülmektedir. Yurttaşların bir araya gelerek oluşturdukları gönüllü teşkilatlanmalar olan dernekler esas itibariyle; “insan hakları”, “çevre sorunları”, “kadın hakları”, “sağlık”, “barış”, “yardımlaşma ve dayanışma”, “kültür ve geleneklerin korunması”, “demokrasi” gibi farklı konularda konular da kamu yararını amaçlayarak faaliyet gösteren sivil toplum örgütleridir. Kuruluş sürecinin nispeten daha kolay olması yanında kuruluş maliyetinin nerede ise sifira yakın olması nedeniyle, sayıca diğer sivil toplum kuruluşlarından çok daha fazla olan dernekler, sivil toplum kuruluşlarının en yaygın ve en tipik örnekleridir.

7.12 Özerklik

Derneklerin sahip olması gereken temel özelliklerden olan özerklik, derneklerin kendi kendini yönetebilme iradesine sahip olması anlamına gelmektedir. Kendi kendini yönetebilen derneklerin, yürüteceği faaliyetleri ve sunacağı hizmetleri diğer yapılardan bağımsız olarak bizzat kendisi düzenleyebilmeli, dernek organlarını kendisi özgür iradesi ile seçebilmeli, aldığı kararları rahatlıkla uygulayabilmelidir. Aksi halde ne siyasi güçten bağımsız olur ne de siyasi karar mekanizmaları üzerinde etkili olabilir. Bu itibarla varoluş gayesi kamusal karar alma süreçlerine katılarak siyasi iktidarla beraber toplumun gelişmesinde rol almak olan dernekler bağımsız bir şekilde sürece katkıda bulunamazlar. Dernekler toplumsal hizmetlerin etkin ve verimli sunulmasına yardımcı olmak saikiyle kamu otoritesi ve siyasal otoriteden özerk bir şekilde faaliyet göstermeleri toplumsal kalkınma için önem ihtiva etmektedir. Derneklerin sahip olduğu bu özerklik, siyasi otoritenin müdahalesi dışında fakat hukuk kuralları çerçevesinde yerine getirilmesi gereken bir fonksiyonu ifade etmektedir. Bu minval üzere, sivil toplumu diğer yapılarda ayrına bazı temel özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler genel olarak sivil toplumu kar amacı gütmeyen sivil kurumlar haline getirmektedir. Sivil toplum birbiriyle ilişkili beş temel özelliğe sahiptir. Bunlar: örgütlenme, özerklik, gönüllülük, farklılaşma ve baskı mekanizmasıdır.

8. SONUÇ VE ÖNERİLER

Demokrasi henüz var olmayanın, ulaşılmayanın peşinde ilerlemektir. Bilfiil hayata geçmiş olan durumdan ziyade, daha ileriye gitmeyi ihtiva eden bir sürece tekabül eder. Ulaşılmak istenen hedefler; İdare'nin şeffaf bir şekilde tezahür edilmesi, insan haklarının tam mahiyeti ile güvence altına alınması, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel eşitsizliklerin minimum seviyeye indirilmesi, fırsat eşitliğinin toplum içerisinde tahakkuk etmesi, yaşanılabilir güzel toplum idealinin kamusal alanda bizatihi kuvvetli bir şekilde vukuu bulmasıdır. Bu noktada demokrasinin pekişmesi ve kuvvetlenmesi adına “derneklerin” fonksiyonu önemli güç teşkil etmektedir. Türkiye’de dernekler bu anlamda detaylı bir şekilde tezimiz içerisinde tarihsel perspektiften, kültürden, ekonomiden ve siyasi kültür açısından gelişim serencamı incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Demokrasinin pekişmesi için farklı düşünce ve fikirlerin özgürce ifade edilmesi önem taşımaktadır. Bunun yolu da yürütme ve yasama erklerinin kendi alanlarıyla ilgili konularda derneklerle işbirliği içerisine girmesi derneklerin yapıcı eleştirilerini dikkate alarak demokratik katılma değer vermesi, yurttaşların karar alma süreçlerine katkı sunmasının sağlanması gerekmektedir. Derneklerinde aynı şekilde hem kendi içerisinde demokratik bir yapısının bulunması, demokrasiye katkıda bulunmak anlamında vatandaşın demokratik seçimlere ve aynı zamanda demokratik katılım sürecine temayülünü ve isteğini arttırıcı nitelikte faaliyette bulunması gerekmektedir.

Dernekler, kendi kendini oluşturan, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü sosyal yapılardır. Bu yapı düzen ve ortak kurallar dizisi olarak, özgürlüklerin ve özerkliklerin kurumsallaşmış bir temeline oturur ve derneklerin devletten özerk olmasını ihtiva eder ancak ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz. Başka bir ifadeyle dernekler devlet iktidarına karşı saygılı ve dikkatlidir. Aynı zamanda ondan kalan toplumsal alanlarda bir bütünleyici işlevi görmektedir.

Dernekçilik deyince, devletin denetimi dışında ve baskısından uzak devlete ekonomik anlamda bağlı olmayan, kendi kararlarını alırken herhangi bir izne ihtiyaç duymayan bir yapıda olması gereklidir. Siyaset bilimi literatüründe de dernekler

demokrasinin pekişmesi adına devletten özerk, kâr amacı gütmeyen, bağımsız ve gönüllü kişilerin oluşturduğu ortak bir alanı ifade etmektedir.

Dernekleşme ve demokrasi kavramları birbirlerinin ön koşulları ve birbirleriyle örtüşen birbirini tamamlayan nosyonlardır. Dernekler, demokrasinin pekiştiği ve yaşanabildiği toplumlarda kendine yaşam alanı bulabilirler. Demokrasi kavramıysa sivil özgürlüklerin yaşanabildiği ve insanların bir araya gelerek kendilerini gerçekleştirebildiği toplumlarda kendine daha kolay yer bulabilir ve kabul görebilir. Artık günümüzde kitle iletişim araçları, sosyal medya ve dijital dönüşüm süreçleriyle beraber temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye dönüşen bir süreç tezahür etmektedir. Bu bağlamda katılımcı demokrasinin temel unsurları arasında sivil toplum örgütü ve üçüncü sektör olarak telakki edilen dernekler önplana çıkmaktadır. Halk ile devlet arasında köprü vazifesi görerek vatandaşın görüş ve düşüncelerinin devlet aygıtına aktarılması devletin uygulamaya koyacağı vatandaş yararına olan uygulamaları halka aktarmada önemli bir vazife üstlenmektedir.

Dernek kavramı ortaya çıkışı itibariyle devletle birlikte var olan devletten bağımsız bir denetleme aygıtıdır. Toplumun sivilleşmesi ülke yönetimi üzerinde oy vermenin dışında insanların bir araya gelerek bir etkide ve katkıda bulunması sürecini ihtiva etmektedir. Bu noktada derneklerin özerk hareket edebilme kabiliyeti, lobicilik faaliyeti ve baskı grubu olarak sürece etki edebilmesi etkin ve verimli olması demokrasinin pekişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu manada derneklerin en fazla başvurdukları ve sonuç alabildikleri yol ise lobicilik faaliyetleridir. Dernekler, siyasal sistemde kendi alanlarına taalluk eden konularda kararları alabilecek kişi ve kuruluşlarla yüz yüze ilişkiler kurarak onları amaçlarına inandırarak o yönde kararlar alınmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Derneklerin en önemli demokratikleşmeye ve sivil toplumun sesinin yasama sürecine yansımada gösterdiği etki parlamenterler vasıtasıyla taleplerin yasalaşmasını sağlama çabalarıdır. Dernekler milletvekilleri aracılığıyla yasama alanını etkilemeye çalışmaktadır. Derneklerin yasama alanına olan ilgileri daha çok kendilerine dönük alanlarda mecliste çalışmaların yapıldığı yasa tasarılarının hazırlandığı dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Bu anlam da dernekler kendi alanlarını ilgilendiren konularda toplumsal talepleri baskı unsuru olarak ve lobicilik faaliyetleri vasıtasıyla istenilen bir kanunun geçirilmesi veya istenilmeyen bir kanun tasarısının iptali edilmesi için faaliyet göstermektedirler. Bu durumda demokrasinin pekişmesine ve derneklerin kendi alanlarıyla ilgili konuları sivil bir

güç olarak şekillendirmesine katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda demokratik pekişmeye katkıda bulunmaktadır.

Tezimizin ana argümanında ifade ettiğimiz üzere Türkiye’de dernekler nevi şahsına münhasır “sui generis” bir yapı teşkil etmektedir. 200 yıllık demokrasinin pekişmesi serüveninde cemiyetçilikten dernekçiliğe geçen süreçte dernekler demokrasinin pekişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Ancak tezimiz içerisinde de özellikle ortaya koyduğumuz yapısal sorunları bulunmaktadır. Türkiye’de derneklerin hem kendi yapılarından kaynaklanan sorunları hem de kendilerinden bağımsız dış kaynaklardan dolayı yaşadığı sorunları vardır. Dernekler demokrasinin pekişmesi adına tam olarak bağımsız, tarafsız, sadece topluma hizmet motivasyonu ile hareket edemedikleridir. Dernekler resmi otorite karşısında “eşit ortak” konumunda değil, amirinden emir bekleyen “memur” hissiyatıyla hareket etmektedir. Türkiye’de Derneklerin birbirleri arasında işbirliği, ortak bir hissiyatla çalışmayıp aynı konularda fazla bölünmüşlükten kaynaklı sorunları bulunmaktadır. Örneğin aynı alana hitap eden dernekler birlikte ortak harekette bulunamamaktadır. Hatta aynı amaçla kurulmuş benzer hemşehri dernekleri ve diğer dernek yapıları aynı alanda birbirine rakip konumda faaliyet yürütmektedirler. Bu durumda derneklerinin güçlerini tek bir noktada teksif ederek daha güçlü bir şekilde hareket etmelerini engellemektedir. Dernekler demokratik bir zihniyetle veya misyon ve vizyon çerçevesinde değil kişilerin bireyselliğini ön plana taşıyamaya çalıştığı “şahsi cazibe” otoritesiyle idare edilmektedirler. Bu nedenle derneklerin kendi içlerinde demokratik olmadıkları ve “tek adam” ya da “belli bir grup” etrafında yönetildiği müşahade edilmektedir. Bir diğer sorun derneklerin “gönüllü” yönetiminde yetersiz kaldıkları, yapıcı ve yaratıcı olmadıkları için potansiyel üyelerini iyi bir şekilde mobilize edemedikleri ve faal üyeye dönüştürememektir. Derneklerin yazılı iletişimde yeterince gelişmemiş, sosyal medyayı ihmal etmiş olmaları geliştirilmesi gereken bir alan olarak karşımızda durmaktadır. Yine derneklerin sürdürülebilirliği açısından mevcut finansal kaynaklarını harekete geçirmemeleri, fon, hibe ve kaynakları yeteri kadar kullanamamaları dolayısıyla yeni ve özgün projeler oluşturmamaktadırlar. Bir diğer sorun ise merkezi faaliyetlerini gösterebilecekleri fiziksel imkanlara ve derneklerin yerleşim yeri olarak da istikrarlı ve donanımlı bir merkeze sahip olmamaları kapasite ve kabiliyetlerini geliştirmemeleri önemli bir sorun teşkil etmektedir. Türkiye’de “tabula dernekçiliği” dediğimiz kavramın bulunmasıdır. Aynı zamanda derneklerin hizmet için seçtikleri alanla ilgili gerekli bilgiye ve altyapıya da

sahip olamamalarıdır. Türkiye’de derneklerin küreselleşmeye çalışmamaları, zamana ve değişime ayak uydurmamaları ve buna uygun kadroların hazırlanmayışları demokrasinin pekişmesi ve derneklerin kapasitelerini sınırlayan unsurlar olarak karşımızda durmaktadır.

Derneklerin sivil toplum örgütleri arasındaki yeri Türkiye’de önemli bir yere sahiptir. Amerika, Avrupa ve Uzakdoğu’da bulunan gelişmiş ülkelerin çoğunda ülkemizdeki sivil toplum yapısından daha farklı bir yapı ile karşılaşmaktayız. Örnek olarak ifade etmek gerekirse, Amerika ve İngiltere’de vakıf ve dernek ayrımı kesin çizgilerle ayrılmamış bulunmaktadır. Bu ülkelerde genelde “charity” yani yardım kuruluşu adı verilen dernek ve vakıf arasında bir yapı ihtiva eden yardım kuruluşları ön plana çıkmaktadırlar. Kaldı ki bu ülkelerde şirket görünümü olan fakat kar amacı bulunmadığı için sivil toplum örgütü olarak telakki edilen “Non Governmental Organizations” NGO ‘ larda bu kapsama alınarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de sivil toplum örgütü denildiğinde öncelikle akla gelen kuruluşlar derneklerdir. Türkiye’de bulunan faal 122 bin dernek sayısı bu anlamda derneklerin Türkiye’deki etkinliğini ortaya koymaktadır. Kuruluş ve örgütlenmelerinin kolay olması sayesinde hızlı hareket etme kabiliyeti bulunan ve ihtiyaç duyulan alanlarda daha etkin olan derneklerin yaptığı faaliyetler göz önüne alınarak Türkiye’de dernek kurma kültürünün gelişmiş olduğu müşahede edilmektedir.

Öncelikle yardım faaliyetleri ile ön plana çıkan dernek faaliyetleri bugün Türkiye’de dernek kurma kültürü olarak eğitimden spora, sağlıktan müziğe, politikadan ekonomiye, sanatsal faaliyetten hemşeri derneklerine pek çok alana geniş bir yelpazede yayılmış olduğu görülmektedir. Bu alanlarda faaliyet gösteren dernekler demokrasinin pekişmesine ve zenginleşmesine katkıda bulunmaktadır. Bu itibarla Türkiye’de dernek kurma kültürünün gelişmiş olması çeşitli sosyal ihtiyaçların karşılanması adına önemli bir fırsat olarak karşımızda durmaktadır. Kamu ve özel sektörden bağımsız “üçüncü sektör” olarak telakki edilen dernekler, kamu ve özel sektör alanından bağımsız olarak onlardan boş kalan ya da onların yetersiz kaldığı alanlarda birçok toplumsal ihtiyacın karşılanmasında önemli bir misyon üstlenmektedirler. Bir yandan toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı sağlayan dernekler, doğal afetlerde afetzedelerin yardımına koşmakta yine yaşanan son süreçte görüldüğü üzere koronavirüsle mücadele sürecinde vefa sosyal destek gruplarına da

katkı sağlayan dernekler diğer taraftan karar alma mekanizmalarını etkileyerek toplumsal taleplerin karar alıcılara iletilmesinde önemli bir misyon icra etmektedirler. Bu itibarla derneklerin/sivil toplum kuruluşlarının daha etkin ve güçlü olduğu ülkelerde devletten beklenen birçok hizmetin bu kuruluşlar tarafından sağlandığını bu yönüyle derneklerin devlete destek olduğu ve toplumu kuvvetlendirdiği görölmektedir.

Türkiye’de dernek kurma kültürünün serencamına kısaca bakacak olursak; Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde dernekler, siyasal ortamın demokratik ve otokratik olma niteliğine göre bir gelişme seyri göstermişlerdir. 1900’lerin başı ve özellikle II. Meşrutiyet döneminde 1909’da Fransa’dan esinlenerek çıkartılan “Cemiyetler Kanunu” bu alanda bir temel teşkil etmektedir. Meşrutiyetin verdiği yeni iklim beraberinde Jöntürk ve Genç Osmanlılar birikimiyle cemiyetçiliği ve teşkilatlanarak toplumsal bir güç olma sürecini ortaya çıkartmıştır. I. Dünya savaşı sonrası yaşanan kaos ve mütareke döneminde ortaya çıkan yararlı ve zararlı cemiyetler bu döneme damgasını vurmuştur. Nitekim Türkiye’nin kuruluş süreci de Anadolu’da bulunan direniş ve müdafaai hukuk derneklerinin Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti olarak tek çatı altında birleşmesi vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Ardından cemiyet Halk Fırkasına dönüşerek ülkenin kuruluşunda etkin bir rol oynamıştır. Türkiye’nin kuruluş sürecinde dahi cemiyetçiliğin/dernekçiliğin önemi ve katkısı bulunmaktadır.

1930’larda halkçılık ilkesi dolayısıyla sınıf temelli derneklerin kuruluşu yasaklanmıştır.1931 yılında kapatılan Türk Ocakları yerine Halkevleri açılarak cumhuriyet ideolojisinin yerleşmesi adına faaliyetlerde bulunulmuştur. İkinci dünya savaşı döneminde ise derneklere üyeliklerin azaldığı savaşa girme riskinden dolayı erkek nüfusun silah altında bulunduğu ve bu süreçte derneklerin demokrasinin pekişmesi kapsamında önemli bir katkısı bulunmadığı müşahede edilmektedir. 1945 sonrası soğuk savaş dönemi başlamasıyla beraber tekrardan dernek kurma oranları artarak gelişme göstermiştir. 1945 sonrası çok partili siyasi hayata geçişle beraber demokrasi hamlesi dernekçiliği de güçlenmiştir. 1950’lili yıllarda Demokrat Parti iktidarı demokratik rekabet derneklerin faaliyetlerinde olumlu anlamda etkilemiştir. Bu anlamda Türkiye’de demokratik pekişmeye derneklerin katkısı çok önemli olmuştur. Yine, sosyo-ekonomik yapı, kültürel yapı, eğitim-öğretim düzeyi, köyden kente göç ve bu göçün getirdiği toplumsal problemler, şehirleşme gibi pek çok etken

dernekleşmeyi ve derneklerin profilini etkilemiştir. Örneğin, 1950'li yıllardan itibaren köyden kente göç dalgaları sonrası, şehirlerde ibadethane probleminin çözümüne yönelik dini hizmet amaçlı derneklerin sayısında artış görülmektedir. Yine hemşeri dernekleri bu göç olgusunun bir sonucudur. Soğuk savaş dönemine damgasını vuran ideolojik kamplaşmalar 1960'lı yıllarda kurulan Komünizmle Mücadele dernekleri de dönemin siyasal ortamının bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. 60 ve 80'ler arası dönemde siyasi polarizasyonun bulunduğu ideoloji kamplaşmalarında derneklere ve dernek kurma sürecine etkileri olduğu görülmektedir. Bu dönemde hem Türk sağında muhafazakâr, milliyetçi ve mukaddesatçı derneklerin faaliyetlerinin arttığı hem de Türk solunda sosyalist ve komünist ideoloji destekleyen derneklerin arttığı görülmektedir. 61 Anayasasının getirdiği özgürlük ortamı farklı derneklerin kurulmasına yol açmış bu dönemde ortaya çıkan 68 kuşağı ve sonrasında yaşanan gelişmeler Türkiye'de 12 Eylül 1980 ihtilaline giden yolu aralamıştır. Türk Demokrasisi 12 Mart muhtırası ve 12 Eylül darbeleri ile kesintiye uğramıştır. 1980 sonrası Turgut Özal dönemi ve 12 Ocak kararları sonrası yeni bir iklime giren Türkiye'de dernekler bu dönemde konjontüre göre şekillenmiştir. Siyasi liderin yasaklı olduğu 1987 referandumuna kadar partiler yeniden kuruluncaya kadar dernekler tekrardan aktif hale gelerek faaliyetlerine devam etmişlerdir. Özellikle partilere getirilen "kadın kolu" ve "gençlik kolu" kurma yasağı partileri dernek üzerinden destek ve ikame etme sürecini de beraberinde getirmiştir.

Türkiye'de 1980'li ve 2000'li yıllarda ise Türkiye'de dernek kurma kültürü; nitelik ve nicelik olarak hızlı bir gelişme göstermişlerdir. Bu anlamda varlıkları demokratik ortam ile paralellik arz eden dernekler, katılımcı demokrasi ve farklılıkların temsili temelinde, her geçen gün nitelik ve nicelik olarak gelişmekte, genişlemekte, güçlenmekte ve etkinleşmektedirler. İnsanlar örgütlü ve organize bir şekilde ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal özellikli ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar.

Türkiye'de sivil toplum ve derneklerin gelişimi açısından yapılan en son ve en önemli değişiklik; Dernekler Dairesi Başkanlığının, 13.09.2018 tarih ve 30534 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 17 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile "Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'ne" dönüştürülmesi olmuştur. Söz konusu düzenleme 10/07/2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanan 1 sayılı

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 256'ncı maddesine işlenmiştir. Bu değişiklik derneklerin gelişimi açısından tüm sivil toplum örgütlerini ihtiva eden ve İçişleri Bakanlığı içerisinde daire başkanlığı seviyesinden genel müdürlük seviyesine yükseltilerek yapısal önemli bir dönüşüm başlatılmıştır.

Derneklerin en önemli özellikleri özel amaçlı olmamaları, sivil bir inisiyatif olmaları, üyelerinin, finansman kaynaklarının ve faaliyetlerin bilindir olması önem arz etmektedir. Dernekler; kişisel çıkar arayışlarına zemin hazırlamamak, herhangi bir siyasal veya ekonomik güç odağının uzantısı olmamak, görüş ve faaliyetlerinde bağımsız olmak; insan, tabiat, vatan sevgisi taşımak gibi bazı ortak değerlere sahip olmalıdır. Dernekler yapıları ve misyonları gereği merkezden yani siyasal toplumdan bağımsız olmalıdır. Bunun yanında üyelerin katılımına olanak veren katılıma önem veren tüzel kişilikler olmalıdırlar. Dahası kamu yararının ne olduğu konusunda bilinçli olarak toplumun kalkınması, gelişmesi ve daha müreffeh bir hale gelmesi için çalışma azim ve iradesinde olmalıdırlar.

Derneklerin özellikle kapasite ve kabiliyetleri arttırılmalıdır. Bu anlamda derneklerin gelişmesi açısından STK- Kamu Kuruluşları, STK- Üniversite, STK-STK arasındaki ilişkiler kuvvetlendirilmelidir. Valiliklerimizle, Kaymakamlıklarımızla ve Mahalli idarelerimizle daha aktif bir iş birliği ve ortak çalışma alanı oluşturulmalıdır. Bu sayede hem yerel kalkınma hem de sosyal gelişme Anadolu'da illerimizde ve ilçelerimizde hayat bulacaktır. Dernekler bu iş birliği ve sosyal sorunlara sivil katılım ile Türkiye'de hem ekonominin büyümesine, ülkenin kalkınarak daha müreffeh hale gelmesine hem de demokrasinin gelişmesine katkı sağlayacağı kanaatindeyim. Nitekim yaklaşık yıllık 25 milyon TL ekonomik kapasitesi ve 9 milyona yakın üye sayısı ile dernekler önemli bir alanı ihtiva etmektedir.

Dernekler halkın yardımları ve destekleri ile ayakta duran kuruluşlardır. Halkın güven ve desteği katılımı dernekler için yaşamsal öneme sahiptir. Nitekim halkın güven ve desteğinin kaybedildiği bir ortamda her ne kadar kamunun ve özel sektörün desteği olsa dahi derneklerin güç kazanması ve sürdürebilir bir şekilde faaliyet yürütmeleri mümkün görünmemektedir. Bu minvalde derneklerin en büyük sermayesi halkın güveni ve desteğidir. Anadolu halkı geçmişten tevarüs eden kültürel birikimi ile fedakârlığı, diğerkâmlığı, yardımseverliği, kadirşinaslığı gibi hasletleriyle derneklerin yaşamına her daim katkıda bulunacaklardır. Dernekler

halkın güvenini her daim korumak adına şeffaflık ve hesap verilebilirlik kavramlarından asla ödün vermemeleri gerekir.

Giderek artan kamu ve sivil toplum ilişkileri ile beraber toplumsal pek çok soruna çözümler üretildiği müşahede edilmektedir. Bu ilişkilerin daha da geliştirilmesi Türkiye’de sivil toplum örgütleri olarak derneklerin öneminin topluma daha da fazla anlatılması gerekir. Bu minval üzere yapılacak düzenlemeler ve çalışmalar dernekçilik bilincinin toplum tarafından içselleştirilerek bilhassa “gönüllük kavramı” çerçevesinde Türkiye’de dernek kurma kültürünün daha da büyüyerek inkişaf edeceği görülmektedir.

Sonuç olarak, Dernek kurma kültürü yükselmiş bir Türkiye; gelişmiş, müreffeh ve kalkınmış bir ülke olarak bölgesinde ve dünyada temayüz etmiş ve inkişaf etmiş müstesna bir ülke olacaktır.

KAYNAKLAR

- Acar, M., Demir, Ö.** (1997). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Vadi Yayınları, Ankara.
- Ahmad, Feroz** (2011). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul.
- Akatay Ayten, Harman Serhat** (2017), *Sivil Toplum Kuruluşları - Yönetim, Yönetişim ve Gönüllülük*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Akşin, Sina** (2007), *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Alkan Mehmet Ö, Yücekök, A. N.** (1998). *Toplumsal Örgütlenmenin Gelişimi. Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar. içinde: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı*. İstanbul.
- Alkan, Mehmet** (1998), *Sivil Toplum Kurumlarının Hukuksal Çerçevesi*, İstanbul.
- Alkan, Mehmet Ö.** ; “Osmanlı'da Cemiyetler Çağı”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, sayfa: 4-12, c.40, sayı:238, Ekim 2003.
- Anderson, Benedict** (2011), *Hayali Cemaatler- Milliyetçiliğin Kökeni ve Yayılması*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Aslan, M. Hakkı**, *Türkiye'de Dernek Özgürlüğünün Tarihsel Gelişimi*. KYUP. Yüksek Lisans Tezi. TODAİE Yayını. Ankara.
- Atatürk, Mustafa Kemal** (2019), *Nutuk- Osmanlıca Aslından Eksiksiz Metin*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Aziz, Aysel** (2007), *Siyasal İletişim*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Balcı, Muharrem** (2006), “Türkiye’de STK’ların Zaafları ve Öneriler”, *Genç Hukukçular, Hukuk Okumaları*, ss.211-222
- Bayram, Mikail** (2008), *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı)*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Biber, Ayhan** (2003), *Sivil Toplum Örgütlerinde Halkla İlişkiler*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Boratav, Korkut** (2011), *Türkiye İktisat Tarihi- 1908-2009*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Caniklioğlu, Meltem** (2007), *Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Castells, Manuel** (2006), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, çev. Ebru Kılıç, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çağla, Cengiz**, *Demokrasi, Bilge Kültür Sanat Yayınları*, İstanbul,2021
- Çam, Esat** (2005), *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul.

- Çakır Serpil** (1991), “Osmanlı Kadın Dernekleri”, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı:5, Ankara.
- Çaha, Ömer** (2003), Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş A.Ş. Yayınları, İstanbul.
- Dinçer Meral** (1996), Çevre Gönüllü Kuruluşları, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara.
- Diamond, Larry** (1999) Developing Democracy Towards Consolidation, The Johns Hopkins University Press, London.
- Duran, Burhanettin** (2005), “Sivil Toplum: Farklı Bakışlar”, Ed. Türkiye’de Sivil Toplum ve Siyaset, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Dündar Sezer, Tijen** (2008), “Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 10, Sayı:1, İzmir.
- Eberly, Don E. (ed.)**. (2000). The Essential Civil Society Reader: the Classical Essays. Maryland: Rowman and Littlefield Publishers. 3
- Erdoğan, Nihat** (2020), Sivil Toplum Kuruluşlarında Gönüllü ve Profesyonel Çalışma, İlke Yayınları, İstanbul.
- Ekinci, Yusuf** (2011), Ahilik, Sistem Ofset Yayıncılık, Ankara.
- Eksertzoğlu Haris** (2004), Osmanlı’da Cemiyetler ve Rum Cemiyet-i Edebiyesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Giddens, Anthony** (1998), Modernliğin Sonuçları, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gönenç, Ayşenur Akpınar** (2001), Sivil Toplum, Düşünsel Temelleri ve Türkiye Perspektifi, Alt Kitap, İstanbul.
- Habermas, Jurgen**. (2003). Kamusalın Yapısal Dönüşümü, çev. Tanıl Bora, Mithat Sencer, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hatemi, Hüseyin** (1985), “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Derneklerin Gelişimi”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopesi, s.198-204, İstanbul
- Hardt, M. & Negri, A.** (2004) , Çokluk-İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi, Ayrıntı Yayınları çev. Barış Yıldırım, İstanbul.
- Huntington, Samuel** (1991), The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century, Norman University of Oklohama Press,
- Huntington, Samuel** (2011), Üçüncü Dalga: Geç Yirminci Yüzyılda Demokratikleşme Çev. Ergun Özbudun, Ankara: Kilit Yayınları.
- İnalçık, Halil** (2011), Osmanlı- Devlet, Kanun, Diplomasi, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kalaycıoğlu, Ersin** (1998), “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, Küreselleşme-Sivil Toplum ve İslâm, Vadi Yayınları, Ankara, s. 111-135
- Karabekir, Kazım** (2020), İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kronik Kitap, İstanbul.
- Kapani, Münci** (2014), Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

- Karakışla, Yavuz Selim** (2017), Eski İnsanlar, Eski Cemiyetler- Osmanlı Toplumsal Tarihi Çalışmaları (1904-1926), Doğan Kitap, İstanbul
- Karpat, Kemal H.** (2010), Türk Demokrasi Tarihi- Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Keyman, E. Fuat** (2006) Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha, STGM Yayınları, Ankara.
- Küçükömer, İdris** (1994). Sivil Toplum Yazıları, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Leventoğlu, Mazhar** (1972) Dernek ve Dernekçilik, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mardin, Şerif** (2016), Türkiye’de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif** (2014), Siyasal ve Sosyal Bilimler, Makaleler 2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Meriç, Cemil** (2015), Sosyoloji Notları ve Konferanslar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Berkes, Niyazi** (2008), Türkiye’de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,
- Onbaşı, Funda** (2005), Sivil Toplum, L&M Yayınları, İstanbul.
- Okay, M. Vedat** (1982), Dernek Bilgisi, Yönetici Yayınları, Ankara.
- Ortaylı, İlber** (2001), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İlber** (2019), Cumhuriyetin İlk Yüzyılı 1923- 2023, Kronik Kitap, İstanbul.
- Ortaylı, İlber** (2018), Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Kronik Kitap, İstanbul.
- Polat, Nazım Hikmet** (1991), Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Robertson, Roland** (1999), Küreselleşme, Çev. Ümit Yolsal, Bilim Sanat Yayınları, Ankara.
- Ryfman, Philippe** (2006), Sivil Toplum Kuruluşları, çev.İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sarıolghalam, Mahmood** (1998), Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Sarıbay, Ali Yaşar** (1998), “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, Küreselleşme-Sivil Toplum ve İslâm, Vadi Yayınları, Ankara
- Schneider, C. Q. Ve Schmitter, P. C.** (2004). “Liberalization, transition and consolidation: measuring the components of democratization”. Democratization, Vol.11, No.5, December 2004, pp.1–32
- Schumpeter ,Joseph,** (2021) Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi, Dorlion Yayınları, çev. Vedat Ahsen Coşar, Ankara.
- Selçuk, Kadir Ekin** (2018), “Mücadeleciler”- Mücadele Birliği Derneği (1964-1980), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Turan, Osman** (2017), Türkiye’de Siyasi Buhranın Kaynakları, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Tilly, Charles** (2014), Demokrasi, Phoenix Yayınları, Ankara, çev. Ebru Arıcan.

Tilly, Charles (2009), *Kolektif Şiddet Siyaseti*, Phoenix Yayınları, Ankara, çev.Seda Özel.

Toprak, Zafer (1985), “1909 Cemiyetler Kanunu” Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1.

Toksöz, Fikret (1983) “Dernekler”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tosun, Gülgün E. (2001), *Devlet Sivil Toplum İlişkisi*, Alfa yayınları, İstanbul.

Touraine, Alain. (1997). *Demokrasi Nedir?* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Timur, Taner. (2003). *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara.

Tunaya, Tarık Zafer (1984). *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1* (s. 368-371). içinde İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Vergin, Nur (2011). *Siyasetin Sosyolojisi- Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, Doğan Kitap, İstanbul.

Yazıcıoğlu. Recep (2001) ; *Sıradışı Bir Vali - Söyleşiler ve Yorumlar*, Birey Yayıncılık, İstanbul.

Yücekök, Ahmet (1972), *Türkiye’de Dernek Gelişimleri*, Sevinç Matbaası, Ankara.

Yücekök. Ahmet (1971) “Türkiye’de Örgütlenmiş Dinin Sosyo – Ekonomik Tabanı” A.Ü. SBF Yayınları, Sayı: 323. Ankara.

Zengin, Ertuğrul (2021), *Akıncılar Hareketi- 1970’lerde İslamcı Gençliğin Oluşumu ve Eylem*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Yayımlanmamış Tezler- Raporlar:

Acar, Şaban (2010, Şubat). *Sivil Toplum Kurumu olarak Türkiye’de Derneklerin Profili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Adak, Mehmet Ercan (2018), *Hibe Programlarının Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkisi; Dernekler Üzerine Bir Çalışma*, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Çetinkaya, Kemal (2008), *1980 Sonrası Sivil Toplum, Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi*, T.C. İçişleri Bakanlığı, Ankara

Eşref Küçük, (2005). *Roma Hukukunda Augustos Zamanına Kadar Derneklerin Hukuki Durumu*, Ankara Üniversitesi Doktora Tezi, s.26

Yayımlanmış Sempozyum /Kongre/ Seminer Bildirileri:

AB Uyum Süreci ve STK’lar (2004), *Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu XIV*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları (1998), *Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları (2003), *Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu XII*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Şentürk Murat, Erdoğan Aynur, (2008), “Sivil” Toplum Kavramı Tartışmaları
Sempozyum Bildirileri Derlemesi, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Mevzuat Metinleri:

16 Ağustos 1909 Tarihli, 353 Sayılı Cemiyetler Kanunu

28 Haziran 1938 Tarihli, 3512 Sayılı Cemiyetler Kanunu

22 Kasım 1972 Tarihli, 1630 Sayılı Eski Dernekler Kanunu

7 Ekim 1983 Tarihli, 2908 Sayılı Eski Dernekler Kanunu

23 Kasım 2004 Tarihli, 5253 Sayılı Dernekler Kanunu (2004, 11 23). 25649 sayılı
Resmi Gazete.

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri
hakkında Yönetmelik, 2018.

22 Kasım 2001 Tarihli 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu

1887 Mecelle- Mecelleyi Ahkâm-i Adliye

Elektronik Ortamdan Yapılan Aktarmalar:

(2021) Liberal Düşünce Topluluğu İnternet Sitesi: Prof. Dr. Atilla Yayla, Yrd. Doç.
Dr. Vahit Bıçak, Türkiye Cumhuriyeti Dernekler Mevzuatının Avrupa
Birliği Standartlarına Uyum Raporu, Liberal Düşünce Topluluğu
[http://www.liberal.org.tr/uploads/yuklemeler/derneklesme-ozgurlugu-
raporu.pdf](http://www.liberal.org.tr/uploads/yuklemeler/derneklesme-ozgurlugu-raporu.pdf) (Erişim Tarihi 20.01.2021)

(2021) Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası
<https://www.siviltoplum.gov.tr/izne-tabi-kelime-kullanan-dernekler>
(Erişim Tarihi 16.01.2021)

(2021) Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası
<https://www.siviltoplum.gov.tr/kamu-yararina-calisan-dernekler> (Erişim
tarihi 16.01.2021)

(2021) Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası
[https://www.icisleri.gov.tr/yardim-toplama-ve-dernekler-kanunu-ile-
ilgili-yeni-duzenlemeler](https://www.icisleri.gov.tr/yardim-toplama-ve-dernekler-kanunu-ile-ilgili-yeni-duzenlemeler) (Erişim Tarihi 20/01/2021)

(2021) Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sayfası
[https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-
dagilimi](https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dagilimi) (Erişim Tarihi, 16.01.2021)

(2021) Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Resmi İnternet
Sayfası [https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-bolgelere-gore-
dagilimi](https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-bolgelere-gore-dagilimi) (Erişim Tarihi, 16.01.2021)

(2021) Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Resmi İnternet
Sayfası <https://www.siviltoplum.gov.tr/yillara-gore-faal-dernek-sayilari>
(Erişim Tarihi, 16.01.2021)

ÖZGEÇMİŞ

Osman ACAR

ÖĞRENİM DURUMU:

Lisans:

- Başkent Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler- 2014
- Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi- 2014

Yüksek Lisans:

- T.C. İstanbul Gedik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı